

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI**

**ARNAVUTLUK'TA YAYINCILIK VE TARİHİ
GELİŞİMİ**

HAFSA ALİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
DR. ÖGR. ÜYESİ ADEM DEMİRSOY**

KONYA-2022

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Arnavut basınının tarihsel serüvenini incelemektedir. Krallık, diktatörlük ve demokrasi dönemlerinden geçen basın ve medya bu çalışmada araştırılmıştır. Basının ve medyanın, her dönemde iktidarın yapısından etkilendiği, her dönemde iktidarın propaganda aracı olarak çalıştığı ortaya konulmuştur.

Tez aşamasında olduğum süreçte beni destekleyen, yardımcı olan ve katkılardan dolayı değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Adem Demirsoy'a teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, Yüksek lisans eğitimimi Türkiye'de yapmama destekleyen ve cesaretlendiren aileme özellikle de babama teşekkürü bir borç bilirim.

Hafsa ALİLİ
Konya 2022

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	8
BAĞIMSIZLIKTAN II. DÜNYA SAVAŞINA (1912-1939)	8
1.1. Tarihsel Görünüm	8
1.2. Bağımsızlığa Giden Süreçte Basın	10
1.3. Bağımsızlık Sonrası Basın (1912-1939)	19
1.4. Arnavutluk Müslüman Topluluğu'nun Resmi Dergisi: Zani i Naltë Dergisi ..	29
İKİNCİ BÖLÜM	35
TOTALİTER DÖNEM (1939-1990)	35
2.1. Tarihsel Görünüm	35
2.2. İtalyan Faşist İşgal Dönemindeki Basın	39
2.3. Alman Nazi İşgal Döneminde Basın	42
2.4. Komünist Partizan Grupların Etkisi Altındaki Basın (1939-1945)	44
2.5. Komünist Hükümet Döneminde Basın	50
2.5.1. Dönemin Basın Organları	57
2.5.2. Radyo ve Televizyonunun Kurumu	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	64
DEMOKRASİYE GEÇİŞ DÖNEMİ (1991-2000)	64
3.1. Demokrasiye Geçiş Sırasında Basın	64
3.2. Demokrasi Döneminde Basın-Yayın	66
3.2.1. Geleneksel Medya (Gazete ve Dergiler)	67
3.2.2 Sesli ve Görüntülü Medya	71
3.2.2.1. Radyo İstasyonları	71
3.2.2.2. Televizyon İstasyonları	76
SONUÇ	79
EKLER	81
FOTOĞRAF 1: Cafer Upi (9 Nisan 1939 - 12 Nisan 1939)	81
FOTOĞRAF 2: Fan NOLİ (2 Temmuz 1924 – 31 Ocak 1924)	82

FOTOĞRAF 3: Arnavut Kralı I. Zog - Ahmet Zogu (1 Eylül 1928 - 7 Nisan 1939).....	83
FOTOĞRAF 4: Jeronim de Rada	84
FOTOĞRAF 5: Demetrio Camadra	85
FOTOĞRAF 6: L'Albanese D'Italia	86
FOTOĞRAF 7: Faik Konica,	87
FOTOĞRAF 8: Përlindja e Shqipërisë (Arnavutluk'un Yeniden Doğuşu) gazetesini,	88
FOTOĞRAF 9: Hylli i Dritës (Işığın Yıldızı),	89
FOTOĞRAF 10: Zani i Nalte dergisi,	90
FOTOĞRAF 11: Mehdi Fraşeri (20 Ekim 1943 – 25 Ekim 1944),	91
FOTOĞRAF 12: Şevket Verlaçi (12-16 Nisan 1939),	92
FOTOĞRAF 13: Arnavutluk Emek Partisi Başkanı Enver Hoca (20 Ekim 1944 – 11 Nisan 1985)	93
FOTOĞRAF 14: Enver Hoca,	94
FOTOĞRAF 15: Driton Agolli,	95
FOTOĞRAF 16: İsmail Kadare,	95
FOTOĞRAF 17: Zëri i Popullit,	96
FOTOĞRAF 18: Zëri i Popullit	97
FOTOĞRAF 19: Zëri i Popullit,	97
FOTOĞRAF 20: Zëri i Popullit	98
KAYNAKÇA	99

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hafsa ALİLİ
	Numarası	184222001015
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Gazetecilik/ Gazetecilik
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Adem DEMİRİSOY
	Tezin Adı	Arnavutluk'ta Yayıncılık Ve Tarihi Gelişimi

ÖZET

Arnavut basınının tarihi ve gelişimi, imparatorluktan ulus devlete, ideolojik ve yönetim biçimleri olarak, totoliter sistemlerden demokrasiye geçişlerin bir yansıması, aynı zamanda Arnavut toplumunun tarihsel sürecinin ortaya çıkardığı birikimdir.

Arnavut basını; krallık dönemi, komünizm dönemi ve demokrasi dönemi olmak üzere üç önemli dönemden etkilenmiştir. Bu dönemlerin üçü de basının kendi gelişimi üzerinde silinemeyen bir iz bırakmıştır ve sonuçları bugüne dahi yansımaktadır. İşgal ve diktatörlük dönemlerinde basının hükümet propagandasına, kültürüne hizmet ettiği, demokrasiye geçiş döneminde ve sonrasında ise zorluklara ve katetmesi gereken aşamalar olmasına rağmen toplum savunuculuğuna adanmışlığı ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışma, söz konusu dönemlerin Arnavut basını üzerindeki etkilerini incelemiş, zor koşullar altında varolma mücadelesi veren basının gelişimini ortaya koymak için yapılmıştır.

Bu çalışma, önemli ölçüde disporada başlayan Arnavut basını ve medyasını geniş bir bakış açısı ile ele almakta ve ayrıntılı olarak incelemektedir. İlk Arnavut gazetesi, İtalya'ya yerleşmiş Arnavut cemaat Arbereşler (Arbëresh) tarafından yayınlanmıştır. Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Mısır ve ABD'de yaşayan Arnavutlar kurdukları derneklerle çok sayıda gazete çıkardılar. Arnavut sınırları içerisindeki basının gelişimini de geniş bir bakış açısı ile ele alan çalışma Arnavut basınının ve medyasının tarihini ayrıntılı olarak incelemektedir.

Anahtar kelimeler: Arnavut Basını, Arnavut Medyası, Arnavut Basın Tarihi

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hafsa ALİLİ
	Numarası	184222001015
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Gazetecilik/ Gazetecilik
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Adem DEMİRİSOY
	Tezin İngilizce Adı	Publishing and Historical Development in Albania

ABSTRACT

The history and development of the Albanian press is a reflection of the transition from empire to nation-state, ideological and administrative forms, from totalitarian systems to democracy, as well as the accumulation of the historical process of Albanian society.

The Albanian press has been influenced by three important periods: the monarchy, the communism and the democracy. All three of these periods left an indelible mark on the development of the press itself, and its results are reflected even today. In the occupation and dictatorship periods, the press served the government's propaganda and culture, and in the transition period to democracy and afterwards, despite the difficulties and the steps to be taken, its dedication to community advocacy stands out.

This study examined the effects of these periods on the Albanian press, and was conducted to reveal the development of the press struggling to exist under difficult conditions.

This study deals with the Albanian press and media, which started in dysspora, with a broad perspective and examines it in detail. The first Albanian newspaper was published by the Albanian community Arbëresh settled in Italy. Albanians living in Greece, Bulgaria, Romania, Egypt and the USA published many newspapers with their associations. The study, which deals with the development of the press within the Albanian borders with a broad perspective, examines the history of the Albanian press and media in detail.

Keywords: Albanian Press, Albanian Media, Albanian Press History

GİRİŞ

Arnavut basınının tarihi ve gelişimi, imparatorluktan ulus devlete, ideolojik ve yönetim biçimleri olarak, totoliter sistemlerden demokrasiye geçişlerin bir yansımasıdır. Arnavut basın tarihi aynı zamanda Arnavut toplumunun tarihsel sürecin ortaya çıkardığı birikimdir. Arnavut basını gelişim aşamaları üzerinden inceleyen bu çalışma, Arnavut basınının ideolojisi, doğası ve içeriği ile ilgili tüm aşamalarını, kapsayıcı bir şekilde ele almaktadır.

Çalışmada, basının gelişim aşamaları ile Arnavut toplumuna eşlik eden tarihi olaylar genel yapı içerisinde ele alınacaktır. Çünkü basın örgütlenme ve işlevleriyle toplumun ifadesi veya savunucusudur. Aynı zamanda kültürel hafıza ve toplumda iletişimi sağlama biçimidir. Medya içerikleri genellikle başkalarını belirli tutum veya görüşlere ikna etmenin bir yolu olarak görülür. Üretilen içerik birçok kurum ve kuruluşun amacına hizmet eder. Hatta yönetim sisteminin durumuna göre hareket eder. Örneğin demokratik olmayan toplumlarda hükümet propagandasına, kültürüne, demokratik toplumlarda toplum savunuculuğa adanmışlık ön plana çıkar.

Bu çalışma, Arnavut basınının gelişim aşamalarını literatür analizi yöntemi ile ele almayı amaçlamaktadır. Ayrıca, imparatorluk (monarşi), Faşist İtalya işgali, Nazi işgali, partizan, komünist ve demokratik rejimler gibi farklı yönetim biçimleri ve onun iktidar yapılarıyla Arnavut basınının gelişimini nasıl etkilediği ve etki düzeyi üzerinde detaylandırılacaktır.

Arnavut toplumunun geçmiş farklı toplumlar ve yönetimler tarafından diğer ülke ve toplumlardan iletişimsel boyutuyla izolasyonun yanı sıra Arnavutluk'taki kısa süreli de olsa zikzaklı sistemsel değişimler göz önüne alındığında bu doğrultuda yapılan pek çok araştırma ve inceleme söz konusudur. Bu incelemeler hem Arnavut toplumuna hem de tarihsel süreçte etkilediği ve etkilendiği toplumlara katkı sağlamaktadır. Diğer taraftan gözlemler, basın ve diğer medyanın incelemeleri şeklinde toplanan materyaller gelecek çalışmalara da katkı sağlayacaktır.

Arnavut basınının gelişim aşamaları ve gelişim tarihi çeşitlidir. Arnavut basınının tarihine damgasını vuran gelişmenin ana aşamalarını ve değişimlerine

bakıldığında, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, diaspora topluluklarının Ulusal Uyanış, hareketinde ortaya çıktığı görülür. Arnavutluk'ta ise 1912'de Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını ilan edene kadar Arnavut kimliğini ve milliyetçiliğini desteklemek için basın kuruluşlarının varlığına önemli katkılar sağlamıştır.

Bağımsız Arnavutluk devletinin kuruluşuna, dünyanın her yerindeki Arnavut vatanseverler basın yoluyla destek verdiler. Uzun bir dönem Gjerg Bubani tarafından Romanya'da yayınlanan *New Albania (Yeni Arnavutluk)* gazetesinin arşivini ülkeye getirmek isteyen oğlu Loredan Bubani'ye izin verilmedi. Bunda gazetetenin nüshalarındaki Kral Zog'a yönelik eleştirilerin olması rol oynadı (Andoni, 2012).

Mehdi Fraşeri hükümeti, iktidara gelir gelmez, derhal kralın istediği, ancak muhafazakâr hükümetler tarafından o zamana kadar göz ardı edilen reformları uygulamakla görevlendirildi. Liberal seyir, özellikle bazı özgürlükleri geri getirme taahhüdünde ifadesini buldu. Yeni başbakan düzenlediği basın toplantısında, Krallık Statüsü'nün sağladığı bazı özgürlüklerin, özellikle de basın özgürlüğünün geri getirileceğini duyurdu. Yeni monist rejim, Arnavutluk'taki uzun yönetimine, herhangi bir alternatif basın organının yayınlanmasını yasaklayarak başladı. Aynı zamanda, Boston'daki *Dielli* gazetesi gibi yurtdışında yayınlanan gazete ve dergilerin Arnavutluk'a girişine izin verilmedi (Reçi, 2021).

Bağımsızlık sonrası Arnavutluk çok geçmeden İtalya'nın himayesine girdi. Bağımsızlıktan sonra, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında İtalya bölgede güçlendi. Arnavutluk'taki Kral Zog hükümeti neredeyse tamamen Benito Mussolini'ye bağımlı hale geldi. Bu tarihsel dönem İtalyanlaşma (İtalyanizm) olarak bilinir ve Arnavut toplumunun yaşamındaki çeşitli alanları etkilemiştir. İtalyan siyaseti, ekonomik nüfuzun yanı sıra ülkeyi işgal etmeyi amaçlayan *İtalyan rüyasını* uygulamaya ve gerçekleştirmeye de kararlıydı. Tüm bunlar, o zamanki Radyo İtalya (Radio Audizioni Italiane SpA: RAI) medyasının kullanılmasıyla sağlandı. Bu dönemde İtalyan rüyasına dönemin medyasının ve basınının güçlü yardımı ile ulaşılmıştır. İtalya, orduyu kullanmak yerine medyayı İtalyan rüyasını gerçekleştirmek için kullandı. İtalya, Arnavut hükümetini, tüm okullarında İtalyanca dil eğitimi vermeye, İtalyanca kitapları tercüme etmeye ve İtalyan bakış açısıyla

kartpostallar yayınlamaya çağırdı. Yerel halkın dikkatini en çok İtalyan şarkılarının gramofon kayıtları ve Roma Luce Enstitüsü'nün ürettiği filmler çekti. İtalyan şarkıları Arnavutları büyüledi, İtalyanların özgürlüğü onları çekti. O zamanlar insanlar İtalyan olan her şeye aşık oldular, İtalya'da olmayı dilediler, İtalya'nın Arnavutluk'ta olmasını dilediler. İtalyanlaştırma, Arnavutluk'taki tüm toplumun davranışı üzerinde güçlü bir etkiye sahipti. Bu, İtalyanların Arnavutluk'u hiçbir direnişle karşılaşmadan kolayca işgal etmesini sağladı (Gjylbegaj, 2015:3).

1921'den 1928'e kadar; Cumhuriyetin sonraki döneminde, Cumhurbaşkanı Ahmet Bey Zogu'nun¹ ulusal meclis tarafından Kral Zog I ilan edildiği dönemde, gazetecilik faaliyetleri ivme kazanmış, birçok yeni yayın faaliyete geçmiştir. Temel hedef Arnavutluk'un içeride ve dışarıda tanıtımı ve kültürel yapılarına destektir. Diğer taraftan medyanın kamuoyu üzerindeki etkisini fark eden Kral Zog, 24 Ocak 1931'de 60'ın üzerinde madde içeren ve basın özgürlüğünü önemli ölçüde kısıtlayan ilk basın yasasını çıkarmıştır. 1937'de yayınlanan iki kararname daha fazla kısıtlama getirmiş ve birkaç gazetenin kapatılmasına yol açmıştır. Arnavutluk'taki ilk radyo istasyonu olan Radio Tiran, 28 Kasım 1938'de Kral Zog ve Kraliçe Geraldine tarafından açıldı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Arnavutluk, İtalya tarafından işgal edildi. Arnavutluk'un 1939'da Faşist İtalya tarafından işgali, mevcut tüm gazetelerin kapanmasına neden oldu ve bunların yerini, Arnavut Faşist Partisi'nin 25 Mayıs 1939'da yayınlanan resmi yayını olan *Faşist* aldı. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve komünistlerin Arnavut Emek Partisi liderliğinde iktidara gelmesinden sonra, medya çok kontrollü bir hale gelmiştir. Enver Hoca'nın komünist rejimi

¹ Ahmet Zogu, Yirminci Yüzyılın 20'li ve 30'lu yıllarında Arnavutluk'taki ana siyasi figürdür. 8 Ekim 1895'te Arnavutluk'un Mat şehrinde doğdu. Küçük yaşta okumak için Osmanlı'da Galatasaray Lisesine gönderilir. 1912'de Zogu, ülkesinden gelen endişe verici haberler üzerine Arnavutluk'a dönmek üzere Türkiye'den ayrılmıştır. Çok zaman geçmeden Zogu, 1922'den 1939'a kadar Arnavutluk'un lideri olmuştur. İlk olarak Arnavutluk Başbakanı olarak görev yaptı (1922-1924), daha sonra Arnavutluk'un ilk Cumhurbaşkanı (1925-1928) ve son olarak krallık görevini yapmıştır (1928-1939). Zogu, Arnavut devletinin oluşumundan sonra Arnavut ulusunun oluşumunun temellerini attı. 1928'de Arnavut devletinin modernleşmesi ve laikleşmesi için Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği reformlara benzeyen önemli kanunlar çıkarıldı ve uygulandı. 9 Nisan 1961 Paris'te ölmüştür. Ahmet Zogu, o zamanlar bir çok batılı devletin sahip olmadığı; yasalar, standartlar ve ekonomik yapı ile modern bir Arnavut ulus devletinin oluşturulmasının temellerini atmıştır.

iktidarı sırasında, *Zeri i Popullit* (Halkın Sesi), *Bashkimi* (Birlik), *Zeri i Rinisë* (Gençliğin Sesi), *Puna* (İş), *Mësuesi* (Öğretmen), *Drita* (Işık), *Luftëtari* (Savaşçı) ve *Sporti Popullor* (Popüler Sporlar) dahil olmak üzere 8 ulusal gazete yayınlandı. Aynı zamanda 27 ilçede de yerel gazete yayınlandı. Bunların en önemlileri, haftada altı gün yayın yapan *Zeri i Popullit* ve *Bashkimi*’dir

Arnavutluk’ta ilk televizyonu yayınları 1960 yılında, haberler ise 1963 yılında yayınlanmaya başlamıştır. 1966’dan itibaren devlet yayın organı *RTSH* (Radiotelevizioni shqiptar- Arnavut Radyo ve Televizyonu), 18.00- 22.30 saatleri arasında günlük yayınlar yapmıştır. Televizyonda renkli yayına ise 1980’lerde başlanmıştır. Ancak çok az kişi renkli televizyona sahipti. 1980’lerin ortalarından itibaren, 20 dilde yayın yapan *Tiran Radyosu* yurt dışında komünist propagandayı yayarken, yurt içinde ise *Zeri i Popullit* gazetesi 100 bin tiraja ulaşmıştır. Komünist rejimin yıkılmasından sonra, komünist parti ve sendikalar tarafından maddi olarak desteklenen gazetelerin çoğu hayatta kalamamıştır.

Soğuk savaşın bitmesiyle Arnavutluk’da çok partili sisteme geçiş ülkenin ilk siyasi partisi Demokrat Parti’nin 12 Aralık 1990 tarihinde kurulmasıyla başlamıştır (Akyol, 2007:30). Çok partili demokrasiye geçişle birlikte yayıncılık faaliyetinde değişim yaşanmıştır. Bazı yayın organları bağımsız, bazıları ise siyasi partilere bağlı olarak yayın hayatlarına devam etmiştir. Bunlarla birlikte birçok yeni gazete yayın hayatına atılmıştır. Çoğulcu hükümet sisteminin kurulmasından sonra oluşturulan ilk gazete, muhalefette yeni kurulan Demokrat Parti’nin resmi gazetesi olarak 5 Ocak 1991’de yayınlanan *Demokratik Rënësans* idi. İlk bağımsız gazete ise *Koha Jonë* 11 Mayıs 1991’de yayınlandı. İlk özel televizyon istasyonu olan *Shijak TV*, Aralık 1995’te açıldı ve ardından birçok özel tv istasyonları bunları takip etti. On yıl içinde medya dünyası gelişti. Öte yandan medya özgürlüğünü garanti altına almak için gereken yasal çerçeve yetersiz kaldı ve medya ile devlet aktörleri arasında sorunlar oluşmaya başladı. Son on yılda Arnavutluk’taki medya, Freedom House’un raporlarında defalarca *kısmen özgür* olarak tanımlanmıştır. Çok sayıda şirket küçük bir pazarda rekabet etmesine rağmen, haberlerinde medya, sahiplerinin ekonomik ve siyasi çıkarlarına dayalı bir içeriğe sahipken, gazeteciler arasında genellikle otosansür kullanılmaktadır.

Araştırma Konusu

Bu çalışma, Arnavut basınının ortaya çıkışı ve gelişiminin araştırılmasını konu edinmektedir. Bu dönem, yayın organları açısından hem zengin hem de çeşitlilik açısından oldukça karmaşıktır.

Aynı zamanda Arnavut toplumunun tarihsel gelişmeleri, tarihsel yaklaşımın dışında, medya ve basın açısından incelenmektedir. Aslında, medyanın ve basının gelişimi, Arnavut toplumunun bütününe dramatize eden tarihi olayları yansıtır. Bu çalışma, kapsamlı bir analiz yoluyla ve Arnavut basınının gelişiminin tüm aşamalarını detaylandırmaktadır. Aynı zamanda bu çalışma Arnavut basınının kökeni, Arnavut basınının ülkenin bağımsızlığı dönemindeki gelişimi, krallık dönemindeki basının analizi, Faşist ve Nazi rejimi altındaki Arnavut basınının panoraması, Arnavut basın ve medyasının komünist dönemdeki ve komünist rejimin yıkılmasından sonraki Arnavut toplumunun demokratikleşmesinin başlangıcıyla biten medya anlayışını içermektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Arnavut basın tarihi üzerinden Arnavut toplumu ve yayıncılık faaliyetleri, farklı yönetim biçimleri ve iktidar uygulamaların yansımaları yayın faaliyetleri üzerinden gelişim ekseninde okumayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda alana ve Balkan basın tarihine katkıyı öncelemektedir.

Bu çalışmanın bir diğer amacı da Arnavut tarihçilerin, bibliyografyaların, edebiyat bilginlerinin ve gazetecilerin yaptıkları tarihsel ve dönemsel çalışmalardan ilham alarak günümüze katkı sağlamaktır. Arnavut basınına etki eden siyasi güçlerin, Arnavut basınına nasıl izlediğini ve bazı tarihi, siyasi ve sosyal gelişmeler karşısında yeri geldiğinde nasıl sesli, yeri geldiğinde ise nasıl sessiz olmaya zorladığını tespit etmektir. Bu etkiler Arnavut basınının akışını ve gelişimini de etkilemiştir. Bazen hükümetlerin ve çeşitli idari makamların işlevine giren, bazen de Arnavutluk'un toplumsal gelişmelerini eleştirmek ve karşı çıkmak için tek araç ve yöntem olarak hizmet etmiştir. Bununla birlikte iktidar, basın ve onun aracılığıyla iletilen propaganda arasındaki kaçınılmaz bağı analiz etmek, böylece basın ve medyanın belirli tarihsel dönemlerdeki rolü hakkında bilgi sahibi olmaktır.

Araştırmanın Önemi

Arnavut Basın Tarihi alanında basın organları üzerine veya belirli dönemlere yönelik çalışmaların azlığı ve alana katkı çalışmayı önemli kılmaktadır. Diğer taraftan imparatorluktan ulus devlete ve totaliter sistemlerden demokrasiye geçiş yapan Arnavutluk gibi ülkelerin özelliğini ortaya çıkararak alana katkı sağlanmaktadır. Aynı zamanda Arnavut basınının yirminci yüzyıl boyunca gelişimi ve tarihi, çeşitli, karmaşık ilginç konu ve olaylarıyla tarihsel dönemde bıraktığı izler takip edilmektedir.

Bu çalışma ile Arnavutluk'ta son yüzyılında yaşanan siyasi, kültürel, ekonomik, dini, sosyal olayları yansıtan gazete, dergi ve çeşitli yayınların farklı dönemlerdeki gelişimi ve olayların günümüzdeki yansımaları yansıtılacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, farklı tarihsel dönemlerde Arnavutluk'ta basının tarihi gelişim seyri, tarihi kaynaklar ve ilgili yayın organları üzerinden literatür taraması yapılarak Arnavutça ve farklı dillerde yazılı ve görsel basın kaynaklarından faydalanılarak analiz edilmektedir.

Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın ilk bölümünde, Arnavut basını hakkında bilgi verilecektir. Çalışmanın konusuna, amacına, önemine ve araştırma yöntemlerine uygun bir biçimde giriş bölümü kronolojik sıraya göre tanıtılacaktır.

Birinci bölümde, Arnavut basını doğuşu hakkında bilgiler verilecektir. Bu bölümde incelenen dönemin tarihsel görünümünden bahsedilecek, Arnavut basınının ilk oluşumları ile Arnavut basınının ilk organlarından bahsedilecektir. 1912-1924 yılları arasındaki Arnavut basın organlarına, Arnavut basınının 1924-1939 yılları arasındaki gelişiminin yanı sıra “Zani i Naltë (Yüksek Ses Dergisi)”- Arnavutluk Müslüman Topluluğunun resmi dergisinin gelişimi ve rolüne de değinilecektir.

İkinci bölümü, 1939-1945 yıllarını kapsayan İkinci Dünya Savaşı dönemindeki Arnavut basını detayları ile incelenerek bu dönem tarihsel olarak ele alınacaktır. Ayrıca Arnavutluk'taki İtalyan Faşist ve Nazi Alman işgalcilerinin etkisi

altındaki basın hakkında bilgiler sunulacaktır. 1939-1945 yıllarında Arnavut siyasi güçleri, silahlı gruplar ve komünist partizan grupların etkisi altındaki Arnavutluk basınının gördüğü muamele ele alınacaktır. 1945-1990 yılları arasını kapsayan dönemin tarihsel görünümü hakkında bilgi verilerek 1945-1990 yılları arasında Arnavutluk'ta basının gelişimi ele alınacaktır. Bu bölümün odak noktası, 1945-1990 yılları arasında Arnavutluk'taki komünist hükümetin (iktidar) etkisi altında basının, radyo ve televizyonunun gelişimi ve rolü olacaktır.

Üçüncü bölüm, 1991-2000 yılları arasında Arnavutluk'ta çok partili dönem demokratikleşme zamanında Arnavut basınının ilk organlarından hareketle, Arnavutluk'ta siyasi süreç geçiş aşaması, basının çeşitliliği ve gelişimi ele alınacaktır. Bu bölümde ayrıca demokrasi döneminin ilk radyo istasyonları ve televizyonları ile ilgili bilgiler de verilecektir.

Çalışmanın sonuç bölümünde elde edilen bilgiler ışığında Arnavut yayıncılığı üzerine genel bir değerlendirme yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIKTAN II. DÜNYA SAVAŞINA (1912-1939)

1.1. Tarihsel Görünüm

Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmesi ve ulus devletin kurulması Arnavut halkının tarihindeki en önemli gelişmelerdir. Oluşturulan siyasi koşullar, ülkenin örgütlenmesini; ekonomik, sosyal ve kültürel olarak daha hızlı gelişmesini sağlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Arnavutluk, siyasi kaosa boğuşmuştur. Ekonomik ve sosyal gelişme eksikliğinin yanısıra siyasi açıdan istikrarsızlığın mevcut olduğu bu dönemde, Arnavutlar, İtalyan, Yunan ve Yugoslav güçlerinin tehdidi altında ve sürekli egemenlik sorunu yaşamışlardır. Bu dönemde az gelişmiş bir ülke olarak Arnavutluk'ta toplum, üç büyük dini gruba ve yarı feodal ayrıcalıklar talep eden toprak sahipleri ile toprak sahibi olmayanlar olarak iki ayrı sınıfa bölünmüştür. Arnavutluk, eğitim ve sosyal gelişim açısından komşu Balkan ülkelerinin onlarca yıl gerisinde kalmıştır. Okuma yazma ve okullaşma oranı oldukça düşüktür. Bir bankacılık sistemi, bir demiryolu, modern bir liman, bir ordu, bir üniversite ve modern bir basın yoktur. Arnavutlar, Avrupa'nın en yüksek doğum ve bebek ölüm oranına sahiptir (Zickel-Iwaskiw, 1992:25-26).

Bağımsızlığın ilanı, Arnavut toplumunun dini yaşamında da değişiklikler getirdi. Ağustos 1922'de Berat'taki toplantıda İstanbul, Arnavut Ortodoks Kilisesi'nin otosefalliğini² tanıdı. En büyük reformcular, Ortodokslardan gelmiştir. Arnavutluk'ta müslüman toplumun İstanbul ile bağları kesildi. Müslüman Arnavutların anavatanlarına birincil bağlılık yemini ettikleri resmen ilan edildi. Müslümanlarda çok eşlilik yasaklandı. Kadınların peçe takmamalarına izin verildi (age, 1992:27).

²Otosefal kiliseler kendi başlarına karar alabilen bağımsız kilise unsurlarıdır. Otosefal kiliseler belirli şehirleri veya bir ülkenin tamamını içeren organizasyonlardır. Herhangi bir coğrafyanın otosefal seçilişi büyük oranda o coğrafyadaki Ortodoks mirasın gücü veya halkın nüfusu ile alakalıdır. Buna dayalı olarak bugün İstanbul, İskenderiye, Antakya, Kudüs, Bulgar, Sırp, Moskova, Rumen, Gürcistan, Kıbrıs, Yunan, Polonya, Arnavutluk ve Çekoslovakya olmak üzere on dört otosefal kilise vardır (Demirci, 2007:412).

Balkan Savaşlarında Osmanlı'nın yanında yer almak istemeyen Arnavutluk 28 Kasım 1912'de bağımsızlığını ilan etmiştir (Şimşir, 2001:15). İsmail Kemal Bey liderliğinde Avlonya'da toplanan ve ülkenin bağımsızlığını ilan eden Arnavut Milli Kongresi 4 Aralık 1912'de İsmail Kemali'yi Başbakan seçmiştir (Maden, 2011:185). 1913 yılında Londra'da Balkan ülkelerinin de katılımı ile toplanan konferansta Avrupalı devletler Arnavutluk'un tarafsız, egemen ve büyük güçlerin garantisi altında bir bağımsız Prenslik olarak kalmasına karar vermişlerdir (İdrizi, 2018:144). Arnavutluk üzerinde nüfuz sahibi olmak isteyen ve Hristiyan kökenli birkaç aday üzerinde tartışan Avrupalı hükümetler bir Alman soylusu ve subayı olan Prens Vid'i (Wilhelm Friedrich Heinrich von Wied) Arnavutluk'un başına getirdiler. Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman ordusunda görev yapan ve savaş bittikten sonra Arnavutluğa geri döneceğini düşünen, Almanya'nın yenilmesiyle de hayal kırıklığına uğrayan Prens Vid, 3 Eylül 1914'de Arnavutluk'u terketti (Birecikli, 2016:518).

17 Aralık 1920'de Birleşmiş Milletler'e dahil olduktan sonra Arnavutluk'a İtalya'nın himayesinde bir bağımsızlık verildi. BM, bütünlüğünü koruyamaması durumunda İtalya'nın Arnavutluk'a yardım etmesi yönünde karar alırken, İtalya'ya yabancı güçleri Arnavutluk'tan çıkarma yetkisini verdi. 1921'de Bayram Curi, Kazim Koculi ve Avni Rustemi'nin öncülüğünde oluşturulan Kutsal Birlik'in tavsiyelerine göre kurulan yeni iktidarın başına getirilen Pandeli Evangjeli, gruba danışmadan ordunun başına Ahmet Zogu'yu tayin etti. Pek çok kişiyi memnun etmeyen bu karar sonrası Pandeli Evangjeli istifa etti. 7 Aralık 1921'de yerine Hasan Priştina geldi. Ancak yeni iktidar da çok fazla dayanamadı ve 4 gün sonra Priştina da istifa etti. Bu kargaşa ortamının sona ermesi için iktidar Cafer Üpi'ye verildi. İçişleri bakanı ise Sırp yanlısı olarak nitelendirilen Ahmet Zogu olmuştu. Halk Partisi'nin güçlenmesiyle partinin önde gelen ismi Ahmed Zogu 2 Aralık 1922'de Başbakan seçildi. Ahmet Zogu'nun uzun süreli yönetimi Yugoslavya'nın desteği ile olmuştur. Muhaliflere göre Zogu'nun Yugoslavya'dan destek alması bir istila idi ve Arnavutluk'un bağımsızlığına büyük bir zarar veriyordu. 17 Ocak 1924'de yapılan seçimi Fan Noli'nin reformcu partisi kazandı. İktidarda tam güçlenmeden evvel, 20 Nisan 1924'te Tiran'ın tam ortasında Avni Rustemi'nin öldürülmesi üzerine Ahmet

Zogu, Arnavutluk'tan kaçmış, muhalifettekiler iktidarı ele geçirmiş ve yönetime Fan Noli getirilmişti. İktidarı uzun sürmeyen Fan Noli istifasını verir vermez yurt dışına kaçmış, Aralık 1924'te yapılan seçimlerde ise seçimi tekrar Ahmet Zogu kazanmıştır. Zogu iktidara geldikten sonra Noli yandaşlarının birçoğunu ortadan kaldırmıştır. Zogu, 25 Ocak 1925'te Tiran'da topladığı Büyük Kongre'de anayasayı ve rejimi değiştirip cumhuriyeti ilân etmiştir. 31 Ocak 1925'te cumhurbaşkanı seçilen Ahmet Zogu, Arnavutluk'un parlamenter demokrasi deneyimini hızla geriye çevirmiştir (İdrizi, 2018:140-161).

Parlamento, Zogu'ya diktatörlük gücü veren yeni bir anayasayı hızla onaylamıştır. Bu değişikliklerle Zogu, bakanları atama ve değiştirme, tüm önde gelen idari personeli ve senatonun üçte birini atama hakkını elde etmiştir. Muhalefet partileri ve sivil haklar ortadan kalkmış, rejim karşıtları öldürülmüş ve basın ciddi bir sansüre maruz kalmıştır (Zickel, ve diğerleri 1994: 28).

Zogu, 1 Eylül 1928'de kendisini Arnavutların Kralı olarak ilan etmiştir (İdrizi, 2018:163).

1.2. Bağımsızlığa Giden Süreçte Basın

Başlangıçta dergiler aracılığıyla Arnavut basını, Arnavut dünyasının manevi, siyasi ve sosyal yaşamında olağanüstü bir rol oynamıştır. 19. yüzyıldaki Balkan kültürlerinde olduğu gibi Arnavutluk'ta da bağımsız Arnavutluk hayali ve fikri, ulusal birliğe vurgu yapan kültürel ve politik düşünceleri savunan dergiler aracılığı ile ortaya çıkmıştır. Bu tür dergilerin ve süreli yayınlardaki yazılarında Arnavut uyanışını destekleyen yazarlar, edebi eserlerini yayınlamadan önce ulusal bir tarih yaratma ve temeli oluşturma yükümlülüğüne sahip olmuşlardır (Tufa, 2020). Clayer'a göre (2013:117), bu dönemde Osmanlı'da oluşan siyasi ve askeri kriz Arnavutçuluğun siyasallaşmasını daha da hızlandırmış, dergilerin ve gazetelerin sayısındaki hatırı sayılır artış da bundan kaynaklanmaktadır.

19. yüzyılın başında Arnavutlar arasında da kültürel ve ulusal canlanmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Büyük ölçüde diaspora Arnavutları, anavatana destek faaliyetlerinde bulunmuştur. İtalyan Rönesansının sloganını takip eden bu hareketi,

Arnavutluk'ta yayma çabasında olan ve ülkenin ulusal olarak canlanmasını isteyenler, özellikle Güney İtalya'daki Arnavut kolonilerinden oluşmaktadır. Böyle bir ulusal uyanış bağlamında, edebiyat alanındaki ilk girişimler, Jeronim de Rada ve Demetrio Camarda/ Dhimitër Kamarda öncülüğünde İtalya'da ortaya çıkmıştır. Benzer girişimler Mısır, Romanya ve Bulgaristan'da da yaşanmıştır. Arnavutluk'un Osmanlı yönetimi altında bulunduğu dönemde, ülke içinde süreli yayının çıkmasına ve dağıtılmasına milliyetçilik hareketlerinden dolayı izin verilmemiştir (Tare, 2020).

Arnavut halkının varlığını, özgür ve bağımsız bir devlet olma hakkını savunan süreli yayınlar yalnızca Arnavutluk dışında Avrupa'da yayınlanmıştır. Siyasi, sosyal ve kültürel olarak güçlü bir Arnavutluk için basına ihtiyaç duyuluyordu. Ancak Osmanlı yönetimi altında bulunan ülkenin içinde bulunduğu zor şartlarda gazete ve dergi çıkarmak pek mümkün değildi (Marku, 2009). Arnavut basını, Arnavutluk'un Osmanlılardan bağımsızlığını kazanabilmesi için toprak bütünlüğü, siyasi özgürlükler ve haklar için kuruldu ve gelişti. Böylece Arnavut halkının birçok hareketinden önce bağımsızlık düşüncesi gelişmeye başlamış ve bu çaba Arnavut yazarlar arasında hızla ivme kazanmıştır.

Arnavut basın tarihinin aşamalarından biri olarak çeşitli bilim adamları tarafından tasarlanan Rönesans dönemi, 64 yıllık bir süreyi (1848-1912) kapsamaktadır. Yayınlanan dergiler, tarihsel olaylara ve gelişmelere, coğrafi konulara olduğu kadar Arnavutça'nın kurallarına da değinmiştir (Boriçi, 2009).

Arnavut gazeteciliği, özellikle 1848'den 1908'e kadar varlığını neredeyse tamamen yurtdışında sürdürmüştür. Bu yıllar arasında basın, Avrupa ve Balkan gazeteciliği deneyimlerinden beslenmiştir. Arnavut gazeteciliği, ilk adımlarından bu yana, bilgilendirme amacıyla yayınlanan gazetelerden edebi gazetecilik türlerine kadar rasyonel düşüncenin ifadesi olan çeşitli gazetecilik biçimleriyle karşımıza çıkmıştır. Arnavut dergileri, görünüm ve teknik olarak 60 yıla yakın bir süre Avrupa basınının farklı yazı türlerini kullanarak onlarla "benzer yollarda" yürümüştür (Baki Ymeri).

Arnavut gazeteciliğinin özelliklerini ve gelişmesinin, yabancı ülkelerin gazeteciliğinden etkilenmesini hala devam etmektedir. Basının doğuşuyla birlikte

Arnavut ulusunun ve ulus devletin kurulmasının şartlandırılmış ve koşullandırılmış olması, diğer şeylerin yanı sıra basınının gelişme merkezlerinin Arnavut ulusal hareketinin önemli merkezleriyle örtüştüğü gerçeğini göstermektedir. Arnavut basını Güney İtalya, İstanbul, Bükreş, Sofya, Mısır, İşkodra, Korça ve daha sonra ABD’de yayınlanmış ve dağıtılmıştır. Bu coğrafya aynı zamanda Milliyetçilik fikirlerinin ortaya çıktığı merkezlerinin coğrafyasıdır. Bu merkezler milliyetçilik fikrinin kilit noktaları haline gelmiştir. Bu merkezlerde kültürel ve siyasi grup ve cemiyetler faaliyet gösteriyor, toplantılar gerçekleştiriliyor, kitap ve basın yayın faaliyetleri yürütülüyordu. Bütün bu etkinlikler içinde basın yayıncılığı çok önemli bir yer tutmuştur. 1848-1912 yılları arasında Arnavut basını ulusal fikrin desteklenmesi ve Arnavut devletinin yaratılması, kültürel değerlerin aktarılması ve yaratılması, okuyucuların yaratılması ve iletişim dilinin istikrarı gibi işlevleri son derece zor şartlar altında yerine getirdi. Arnavutluk tarihinin bu zor döneminde, Arnavut basınının en önemli organlarından bazıları yayınlandı. Basın, 1912’de ilk Arnavut devletinin kurulmasına yol açan büyük bir kültürel, siyasi ve tanıtım faaliyetinin merkezi haline geldi (Marku, 2009).

Farklı parçalar arasındaki iletişimi sağlamak oldukça zor bir işti. Engeller çoktu. Bunların ilki siyasiydi. Osmanlı İmparatorluğu, yönetimi altındaki Arnavutlara diğer balkan milletlerinden farklı olarak, kendi dillerinde eğitim görme ve Arnavutça gazete çıkarma hakkı tanımadı. Böyle bir engelin üstesinden gelmek neredeyse imkansızdı. O dönemde yayınlanan tüm Arnavut gazeteleri siyasi zorluklara maruz kalacaktı. Osmanlı İmparatorluğu’nun yargı yetkisi altındaki topraklarda faaliyet gösteren gazeteler, Osmanlı yönetiminin uyguladığı baskı, siyasi platformun sunumunda ve Arnavutluk’un geleceğine ilişkin tartışmaların gelişmesinde önemli bir engeldi. Arnavut gazetelerinin bağımsızlık ilanına kadar izlediği politikanın bir analizi yapıldığında; Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde çıkan gazeteler ile bu topraklar dışında çıkan gazetelerin siyasi pozisyonlarının farklı olduğu kolayca fark edilecektir. Sınır içinde çıkan gazeteler, siyasi ve ulusal hedeflerin belirlenmesinde çok dikkatliydiler. Osmanlı İmparatorluğu’na karşı takındıkları tavır, imparatorluk içinde bir özerklikten öteye gitmezken, sınır dışında yayınlanan gazeteler ülkenin derhal bağımsızlığını talep ediyordu. Ancak siyasi

engeller sadece Osmanlı yönetiminden gelmemiştir. Yunan ve Sırp milliyetçi çevrelerde Arnavut milliyetçilerine karşıydı ve Arnavut gazetelerine ve basın eylemcilerine büyük baskı yapıyorlardı. Peder Gjergj Fishta tarafından kurulan ve Arnavut Fransiskenler'in³ ilk dergisi olarak yayımlanan ve dokunulmazlığa sahip *Hylli i Dritës* (Işık Yıldızı) bile bu tür bir siyasi baskıya maruz kalmıştır. Uluslararası büyük güçlerin kendilerine yönelik tutumları nedeniyle dergiyi 1913'te kapatmıştır (Marku, 2009).

Ancak 1848-1912 yılları arasında Arnavut basınının önündeki tek engel siyasi engeller değildi. Bu dönem boyunca basın son derece zor ekonomik koşullara sahipti. Ayrıca İstanbul'dan Bükreş'e, Bükreş'ten Brüksel'e, Brüksel'den Boston'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada yayınlanan Arnavut basını için, bu mekânsal zorluğun üstesinden gelmek temel sorunlarından biriydi. Bu yerlerin çoğu, Osmanlı hükümeti gibi Arnavut basınına karşı olan hükümetler tarafından yönetiliyordu. Basın, Arnavutça gazetelerin çıkmasını engellemeyen ülkelerde daha iyi yayınlandı. Ancak ekonomik gelişme düzeyinin düşük olması ve iletişim altyapısının olmaması gazetelerin hayatını daha da zorlaştırdı. Bu nedenle basının dağıtımı imkânsız denmese de çok zor bir iş haline geldi. Bu durum Arnavut basınının etkisinin İstanbul, Bükreş, Sofya veya ABD'de yoğunlaşan küçük bir göçmen sosyal grupla sınırlı kalmasına ve zayıflamasına neden olmuştur (Ymeri, 2009).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Arnavut nüfusun yaşadığı dört vilayette (Kosova, İşkodra, Manastır ve Janina) de basının gelişmesi için durum ve imkanlar daha da zordu. Arnavutluk'un kasaba ve köyleri neredeyse birbirinden izole edilmişti ve iletişim yolları yoktu. Ekonomik veya kültürel açıdan şehirler gelişmemişti. Sanayi yoktu, ekonomik açıdan da yapılan tek faaliyet zanaatkarlıktı. Bu koşullar altında ne basın endüstrisinin gelişmesi ne de bu alanda gerçek bir faaliyet söz

³*Fransiskenler*, François d' Assise (1182-1226) tarafından 1208'de kurulan ve papalık tarafından 1215 ve 1223'de resmen kabul edilen Freres Mineurs tarikatının mensuplarıdır. Tarikatın çok sert kuralları vardır. Salıklar, kendilerini, fakirlere ve hastalara hasretmişlerdir. Vaaz ve nasihattan çok, hayır işlerine ve örnek olmaya önem vermişlerdir. Çalışma ve ibadet bir salikin günlük hayatını doldurmaktadır. Dilenmek de önemlidir, çünkü fakirlik ve tevazu François'in en büyük arzusudur. Onun hayat kuralı, örnek olmayı söze tercih etmektedir. Bunun için o, entellektüellere güvenmez. Bununla beraber üniversite camiasında tarikat çok hızlı yayılmıştır (Aydın, 2005:236-237).

konusu olamazdı. İlk Arnavut gazetesi *L'Albanese d'Italia* (İtalya'nın Arnavutu) olarak kabul edilen gazetenin yayınlanmasından itibaren yaklaşık 40 yıl, Arnavut şehirlerinde Arnavutça hiçbir basın yayınlanmamıştır (Marku, 2009). Osmanlı döneminde, ekonomik ve teknolojik gelişmenin yetersiz olduğu koşullarda her şeyden önce okuyucuya ulaşmanın önünde ciddi engeller vardı ve bu durum basının yaşam mücadelesini zorlaştırıyordu (Boriçi, 1997)

En ciddi sorun, basının okurdan yoksun olmasıydı. Bu da iki sebeple açıklanmaktadır: Birinci neden ekonomiktir. Arnavutluk ekonomisinde feodal ilişkiler egemendi. İkinci neden, nüfusun eğitim açısından gelişimi ile ilgilidir. Bahsettiğimiz dönemde Avrupa'da bile eğitim henüz kitleselleşmiş değildi. Bu durum basının kitleselleşmesi önünde büyük bir engel teşkil ediyordu. Ancak Arnavut basınının ilk aşamasında sorun, yalnızca yaygın eğitim olmaması değil, aynı zamanda Arnavut dilinin eğitiminde de eksiklikler olmasıdır. İlk Arnavut basınının yayınlanmaya başladığı dönemin Arnavutçası, kültürel olarak gelişmemiş bir dildi. Sadece gündelik hayatta halk arasında konuşulan bir dildi. Farklı gazeteler farklı dil standartları ve hatta farklı alfabeler kullanılıyordu. Bu linguistik (dilsel) karmaşa basına çok pahalıya mal olacak ve üstesinden gelmesi gereken birçok engelden biri olacaktı (Boriçi, 1997).

Yurtdışında yaşayan Arnavutlar, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren diğer birçok mazlum halkta olduğu gibi vatan sevgisini, milli hisleri uyandırmak ve her şeyden önce diğer ulusların dikkatini çekmek, özgür ve bağımsız bir devlet olarak yaşama haklarını ilan etmek için basını kullanmaya başladılar. Arnavut gazeteciler tarafından birçok süreli yayın İtalyanca, Fransızca, Yunanca, İngilizce gibi yabancı dillerde yayınlanmıştır (Bebja, 2017).

1839 Tarzimat Fermanı'ndan sonra Osmanlı mahalli idarelerinde ilk büyük düzenleme, eyalet sisteminin kaldırılarak vilayet sistemine geçişle ilgili, 7 Kasım 1864'te çıkarılan nizamnameyle yapılmıştır. Bu sisteme geçilince her vilayette kendi gereksinimlerini karşılamak için bir basımevi kurulması öngörülmüş, basımevlerinin kurulması sonrasında da Vilayet gazetelerinin kurulması yoluna gidilmiştir (Girgin, 2001:83-86). Böylece 19. Yüzyılın ortalarında, Osmanlı topraklarında Arnavut vilayetlerindeki de dahil olmak üzere tüm vilayetlerin merkezlerinde vilayet

gazeteleri çıkarılmaya başlanmıştır (Agolli, 2018). Vilayet gazetelerinde padişah ile ilgili haberler, kamu görevlilerinin atama, yükseltme ve ödüllendirilmeleri, kamu kuruluşlarının çalışmaları, demiryolu, yol, telgraf hattı yapımları, sağlık, eğitim, iklim, ekonomi ve asayiş gibi konularda haberler yer alıyordu. Basın organlarında yayınlanan yazılarda yazarların veya gazetecilerin isimleri yer almıyordu. Bu gazetelerin çoğunluğunun adı vilayetinkiyle aynıydı ve gazeteler Osmanlıca dışında bölgenin yaygın olan ikinci diliyle yayınlanmıştır. Bu dönemde İşkodra'da 1868 tarihinde vilayetin adıyla bir gazete yayınlanmıştır (Girgin, 2001: 86-90). İşkodra gazetesi diğer vilayetlerdeki gazetelerin birçoğu gibi yöresinin yani Arnavutluk'un ilk gazetesi olma özelliğini taşıyordu. Aynı zamanda vilayet matbaası da İşkodra'yı matbaaya sahip ilk il yapıyordu (Agolli, 2018).

Arnavutlar tarafından gerçekleştirilen ilk gazete yayınlama girişimi Arbireş milliyetçisi Jeronim de Rada tarafından 23 Şubat 1848'de Napoli'de İtalyanca ve Arbereş diyalektiğinde çıkartılmaya başlanan *L'Albanese D'Italia*'dır. 7 Haziran 1848 tarihine kadar 28 sayı yayınlanmıştır (Boriçi, 2009; Emiroğlu, 2020:332).

Arnavutça dilindeki ilk gazete Yunanca versiyonu 29 Eylül 1882'de Atina'da yayınlanan *Phônê tês Albanias - Zëri i Shqipërisë* (Arnavutluk'un Sesi)'dir. 23 Eylül 1880'e kadar 40 sayı yayınlanmıştır (Emiroğlu,2020:335).

20 Temmuz 1883'te Arnavut soylulardan oluşan bir komite, Corigliano Calabro'da (İtalya) İtalyanca ve Arnavutça *Flamuri i Arbërit* (Arbereş/Arnavut Bayrağı) adıyla aylık bir dergi yayınlamaya başlamıştır. Derginin bilinen son sayısı 15 Kasım 1887'de Cosenza'da çıkmıştır (Bebja, 2017).

İlk Arnavut bilim dergisi, aynı adı taşıyan edebiyat topluluğu tarafından *Drita* (Işık) adıyla İstanbul'da 10 Ağustos 1884 yılında çıkarılmıştır. 3 sayı Drita adıyla yayınlanan dergi 10 Kasım 1884'den itibaren Dituria (Bilgi) adıyla Pandeli Sotiri'nin editörlüğünde yayınını 12 sayı sürdürdü. 11 Temmuz 1885'de kapandı (Boriçi-Lila, 2020:381; Emiroğlu, 2020:337). İstanbul'da yayın hayatı son bulan gazete Romanya Arnavutları tarafından 15 Mayıs 1887'de *Drita* adıyla yeniden yayınlanmaya başladı. Thomas Avrami, Said Najdeni ve Jacop Nicolescu'nun desteğiyle uzun süre yayınlamayı başardı (age.338).

31 Mart 1887’de Palermo’da Francesco Stasi Peta ve Zef Skirotj tarafından **Arbri i Ri** (Genç Arnavutluk) adıyla Arnavutça ve İtalyanca aylık bir dergi yayın hayatına başladı. 4 sayı yayınlanabilen dergi daha sonra kapandı. Arbireş gazeteci yazar avukat ve folklorist Jeronim (Girolamo) de Rada’nın **Flamuri i Arbit** gazetesinin ilk sayısı 20 Temmuz 1883’te yayınlandı. 1887’nin sonlarında ise gazete yayını durdurdu (Bebja, 2017).

Bir yıl sonra 7 Ağustos 1888’de Bükreş’te Arnavutça ve Rumence **Shqiptari** (Arnavut) gazetesi kuruldu. Aleko Cikozi ile Dimitrie Fatça tarafından yayınlanan gazete (Emiroğlu, 2020:338). 1895’te Rumence’de **Albanesul** başlığı altında özel bir baskı yayınlandı. Gazete 1903 yılına kadar sürdü.

Arnavut topraklarında yayınlanan ilk süreli yayın Mart 1891’de İşkodra Cizvitleri tarafından kurulan aylık dini dergi olan **Elçija e Zemrës e Jesu Krishtit** (İsa Mesih’in Kalbinin Elçisi)’dir. Dergi 1914’de Türkçe kökenli elçija yerine lajmëtari ifadesini kullandı ve derginin adı **Lajmëtari i Zembrësë Krishtit** oldu. Derginin yönetmenliğini 25 yıl boyunca Giacomo Jungg S.J. yaptı. Komünis rejim kurulana kadar yayının sürdürdü (Emiroğlu, 2020:339).

1895 yılında Jeronim De Rada başkanlığında Corigliano Calabro’da Arnavut dilinin ilk kongresi yapıldı ve burada bir süreli yayın kurulmasına karar verildi. Bir yıl sonra da Başrahip Antonio Argondiza tarafından **Ylli i Arbëreshve** (Arbitreşlilerin Yıldızı) yayınlandı. Bu gazetenin yerini, 15 Ocak 1897- 22 Mart 1924 tarihleri arasında Anselmo Lorecchio’nun 22 Mart 1924’de ölümüne kadar iki ayda bir yayınlandığı **Nazione Albanese** aldı (Bebja, 2017; Emiroğlu, 2020:341).

25 Mart 1897’de Brüksel’de Faik Konica tarafından Arnavutça ve Fransızca olarak **Albania** (Arnavutluk) dergisinin ilk sayısı yayınlandı. Bu dergi o ana kadar var olan en önemli dergilerden biriydi. 1899’dan itibaren yaklaşık üç yıl boyunca Faik Konica, **Küçük Arnavutluk** başlıklı bir siyasi ek yayınladı. Konica, 1902’de Londra’ya taşıdığı dergisini 1909’a kadar yayınlamaya devam etti. Dergi toplam 127 sayı yayınlandı (Boriçi, 2009; Emiroğlu, 341).

1897-1908 yılları arasında yurtdışında yayınlanan Arnavut gazete ve dergilerinin bazıları ise şunlardır (Bebja, 2017):

İtalya’da yayınlananlar; Corigliano Calabro’da İtalyan-Arnavut gençleri tarafından 1897’de iki ayda bir çıkarılan **L’Albania Letteraria** (1897) gazetesi; 1898-1904 yılları arasında, Napoli’deki Arnavut siyasi komitesinin haftalık yayın organı, **La Nouva Alabania**; 1 Ocak 1904’te Arnavut Napoli Siyasi Komitesi’nin iki haftada bir yayınladığı dergi **Flamuri I Shqipërisë** (Arnavut Bayrağı); 1904’de yayınlanan **Gazzetta Albanese**; Roma’da 1905’de İtalyanca ve Arnavutça olarak yayınlanan **Laimtari i Shqypënies** (Arnavutluk’un Habercisi) ve 10 Eylül 1905’te Ragusa’da başlayan yayın hayatı iki yıl süren Arnavutça, İtalyanca ve Hırvatça çıkan **Shpnesa e Shqypënis** (Arnavutluk’un Umudu).

Romanya’nın Bükreş şehrinde yayınlananlar; Arnavut Bükreş grubunun, Arnavutların Arnavutluğu himayesinde 1897’den 1899’a kadar iki haftada bir Arnavutça, Yunanca ve Rumence olarak yayınlanan **Albania** (Arnavutluk) dergisi; 1898’de kurulan ve bir yıl sonra **Zani i Shqipënisë** (Arnavutluk Sadası) adı altında Roma’ya devredilen **Pavarësia e Shqipërisë- L’indépendance Albanaise** (Arnavutluğun Bağımsızlığı); Bükreş’teki Arnavut yurtseverlerin (1898- 1900) bir yayın organı olan, Arnavutça olmasına rağmen, Fransızca ve Yunanca makalelere de yer veren **Yll’i i Shqipërisë**, 1895-1903 yılları arasında Bükreş’te Nikkola Naço tarafından Arnavutça, Rumence, Fransızca yayınlanan **Shqipëtare - d’Albanesul** adlı haftalık dergi, 10 Mayıs 1897-18 Haziran 1899 tarihleri arasında, Arnavutça, Yunanca, Rumence, Fransızca, haftalık sonra 2 haftada bir yayınlanan **Shqipëria** (Emiroğlu, 2020:340) ve 15 Mayıs 1903’te iki haftada bir yayınlanan sayısında Fransızca olan ana makale hariç tamamen Arnavutça yazılmış bir gazete olan **Përlindia Shqiptare**.

1 Kasım 1899’da Brüksel’de, 1902 Ağustos ayından itibaren Londra’da ayda iki kez yayınlanan ve 44 sayı çıkan **Albania e Vogël** (Küçük Arnavutluk) dergisi (Emiroğlu, 2020:344).

1901-1902 arasında Lodra’da İsmail Kemal Bey tarafından Arnavutça, Türkçe ve Yunanca 5 sayı yayınlanan **Le salut de l’Albania** gazetesi. Gazetenin Türkçe baskısı Folkestone’da, Arnavutçası Brüksel’de, Yunancası ise Atina’da basılışordu (age.346-347)

Mısır'ın Kahire şehrinde yayınlananlar; Eylül 1900-1903 yılları arasında Arnavutça ve Fransızca olarak iki haftada bir yayınlanan **Bashkimi i Shqiptarëve**(Arnavutlar Birliği); Ekim 1900'de kurulan **Besa–Besën** (Onur Yemini), **Besa–Besën**'n yerine 1901-1902 yılları arasında yayınlanan **Toska** ve 1904'ten 1915'e kadar yayınlanan aylık dergi olan **Besa** (Söz);

Bulgaristan Sofya'da Şahin Kolonya tarafından 1 Kasım 1901'den 1908'e kadar ayda iki kez yayınlanan **Drita** gazetesi 1906-1908 yılları arasında Petro Nini Laurasi gazeteye editör olarak destek verdi (Emiroğlu, 2020:345); 1903'de Thoma Avrami tarafından tek sayı yayınlanabilen **Vetëtima** gazetesi;

Sırbistan Belgrad'da 1900-1901 yılları arasında Sırpça, Arnavutça ve Türkçe yayınlanan **Bratimstvo- Vllaznija- Kardeşlik** gazetesi (age.345) ile 28 Haziran 1902-1906 arasında Arnavutça ve Sırpça üç ayda bir çıkan **Albanija** gazetesi;

Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Trieste şehrinde 14 Kasım 1907'de kurulan ve Geg lehçesinde çıkan iki aylık bir periyodu olan **Dashamiri** dergisi;

İsviçre'de 1905'te Arnavutça ve Fransızca olarak yayınlanan **Arnavutluk** dergisi;

Türkiye'de, İşkodra'nın Başkimi Derneği'ne ait olan ve bir yıl önce meydana gelen olayları özetleyen **Shqyptari**;

Amerikan Arnavutları da bu dönemde Kuzey ve Güney Amerika'da iki gazete kurdular. Bunlardan biri ilk kez Buenos Aires'te 1 Şubat 1905'te çıkan **La Questione Albanese**, diğeri ise ABD'nin Boston şehrinde 9 Haziran 1906'da **Kombi** adıyla iki ayda bir yayınlanan gazete, 1 Ocak 1909'da ismini **Dielli** olarak değiştirdi.

1908'de II. Meşrutiyeti'nin İlanı'ndan sonra, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde diğer bölgelerde olduğu gibi çok sayıda Arnavut gazetesi çıktı. Bunlar; 1908'de Korça'da çıkan (15 Aralık) **Korça** ve Selanik'te çıkan **Lirija**; 1909'da yayınlanan **Ditura** ve **Lidhja Ortodokse**; Edebiyat Yayınları Cemiyeti şirketi öncülüğünde Arnavutça ve Türkçe yayınlanan **Başkimi i Kombit** ile **Drita** gazeteleri; Birlik Derneği'nin iki haftalık bir organı olan **Arnavutluğun Uyanışı**; 25 Mart 1910'da kurulmuş ve Bitola'da Ulusun Birliği Derneği aracılığıyla yayınlanmış **Yanya**; 1911'de kurulan **Kombi** ile Elbasan şehrinin yayın organı olan **Tomorri**;

1909'da kurulan *İşkodra*'da, 1910'da *Koha*, ikinci sayısında *Bashkimi* adını aldı. 1909'da İstanbul'da *Shqiptari*, 1911'de *E Vërteta* yayınlandı. 1909'da Türkiye dışında 1909'da Sofya'da, *Shqypeja e Shqypënis*, , Kahire'de ise *Rrufega* ve *Shkopi* kuruldu.

1.3. Bağımsızlık Sonrası Basın (1912-1939)

Arnavutluk'un karşılaştığı sosyal ve ekonomik zorluklara rağmen, kültürel ilerleme kaçınılmazdı. Bu, yıllar boyunca zamanın tüm—entelektüellerine ilham kaynağı olan Ulusal Uyanış'ın (Milli Uyunış: Rilindja Kombëtare) mirası sayesinde oldu.⁴ Arnavutluk'ta, eğitimini yabancı ülkelerde tamamlamış, ilerici batı kültürü almış birçok entelektüel birey vardı (Sefa, 2016: 43).

1912-1924 dönemi, Arnavut gazeteciliğinin ve genel olarak Arnavut basınının en istikrarsız dönemi olarak bilinir. Balkan savaşından otonom olarak ama altüst olmuş bir yapıyla çıkan Arnavutluk, 1913'ten beri var olma mücadelesi vermeye başladı. O zamanlarda Arnavutluk, komşularının toprak talepleriyle karşılaşılıyor ve düzgün işleyen bir yönetim kurmanın zorluğunu hissediyordu.

Bu döneme damga vuran ve iz bırakan basın organları şu şekillerde sıralanır:

***Përlindja e Shqipërisë* (Arnavutluk'un Yeniden Doğuşu):** Yeni Arnavut devletinin resmi olarak tanınan ilk gazetesidir. İlk sayısı 24 Ağustos 1913'te yayınlandı. Dhimitër Berati'nin editörlüğünü yaptığı gazete haftada iki kez yayınlanıyordu ve Vlorë hükümetinin siyasi çizgisini takip ediyordu. 4-8 sayfa olan gazete, yeni devletin kontrolünde olan tüm bölgelere dağıtıldı. Vlorë'da basılan gazete 56 sayı yayımlandıktan sonra 28 Mart 1914'de son sayısını çıkararak kapandı (Fevziu, 2005:45). *Përlindja e Shqipërisë*, günümüzde Adalet, Entegrasyon ve Birlik Partisi'nin yayın organı olarak yayınlanmakta ve ücretsiz olarak okurlarıyla buluşmaktadır

⁴ Arnavut millî uyanışı veya Ulusal Uyanış, 1870'te Osmanlı İmparatorluğu'nda Arnavut aydınlar arasında başlayan ve Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan ettiği 1912 yılına kadar süren bir harekettir. Aktivistleri *dirilişçi* (rilindas) olarak tanımlanmaktaydı. (bkn. Olgun, Said (2016), Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişiminde Mektepler, Gece Kitaplığı, Ankara).

Hylli i Dritës (Işığın Yıldızı): *Përlindja e Shqipërisë*'dan iki ay sonra, 1 Ekim 1913'te İşkodra şehrinde çıkan, Rahip Gjergj Fishta tarafından yönetilen Fransisken rahipler meclisinin aylık dergisi. *Hylli i Dritës*, 42 ila 68 sayfa arasında Arnavutça, Fransızca, İtalyanca, Almanca, özellikle de belgeler Latince olmak üzere dört veya beş dilde yayınlandı. *Hylli i Dritës*, yayınlandığı sırada Arnavutluk'un karşı karşıya olduğu tüm sorunları ele alan dini, kültürel, felsefi, didaktik bir dergiydi. *Përpykjen Shqiptare dhe Minervën* dergisi ile birlikte 1913-1944 yıllarının en önemli dergisi olarak tanımlanmıştır. *Hylli i Dritës* 1944 yılına kadar düzenli olarak yayınlanmaya devam etmiştir. *Hylli i Dritës*, kapanışından 47 yıl sonra, 1991 yılında yeniden yayınlanmaya başladı. Ancak bu dönemdeki nüshaları ilk dönemdeki seviyesinden, şöhretinden ve fikirlerinden uzaktır.

1913'te, bir şehir olarak tanımlanmaya başlayan Dıraç'ta, 1914'e kadar devam eden iki gazete olan *Ushtrimi i Krujës* ve *Trumbeta e Krujës*, ile Korça'da *Zgjimi* gazetesi de yayımlanmaya başladı.

Tüm Arnavut basın tarihinde zamanın ilk günlük gazetesi olan *Taraboshi*, 26 Kasım 1913'te İşkodra'da çıkmaya başladı. Dört sayfa olan gazete, Arnavutça ve İtalyanca olmak üzere iki dilde yayınlanıyordu. 1913-1914 yılları arasında yayın hayatına devam eden gazete, yedi yıllık bir aradan sonra 1921'de yeniden çıkmaya başlamıştır. Yerel bir gazete olan *Taraboshi*, Arnavut basın tarihinde bir iz bırakmamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk yıl 1914 yılı, basında da aynı eğilimi izledi. Bu yılın ilk önemli gazetesi, 1944 yılına kadar İşkodra'da yayınlanmaya devam eden 16 sayfalık Katolik bir yayın olan *Elçija e Zembrës e Jesu Krishtit* (Mesih'in Kalbinin Elçisi) idi.

Bu dönemin en önemli gazetesi şüphesiz Vlora'da Arnavutça ve Fransızca olarak yayınlanan dört sayfalık haftalık bir gazete olan *Populli* (Halk)'dir. Dönemin bazı ılımlı siyasi kişilerini etrafında toplamış ve onların fikirlerinin sözcüsü olmuş, aynı zamanda komşularının Arnavutluk'un bölünmesine yönelik hedeflerine ve İtalya'nın politikasına karşı şiddetle savaşmıştır. Gazete, 1915 yılına kadar yayınlanmaya devam etmiştir.

Arnavut yayınları, 1912'den sonra ülke dışındaki Arnavut kolonilerinde aynı yoğunlukta devam etmiştir. Bu koloniler basın organları aracılığıyla ülkede önemli siyasi bir rol oynamışlardır (Fevziu, 2005: 45-47).

1916 yılında Boston'da yayınlanmaya devam eden **Dielli** ile birlikte **İllyria** gazeteside çıkmaya başlamıştır. **İllyria** sadece bu yıl içinde Arnavutça, İngilizce ve Fransızca olarak yayınlandı. Bu gazete 1916 yılının haziran ayından 1920 yılına kadar 16-36 sayfa olarak yayınına devam etmiştir. Bunlar dışında, 1916'dan 1918'e kadar, Arnavut toplumunun Dija'nın (Bilgi) bir organı olan **Vëllazënia** (Kardeşlik) gazetesi Viyana'da yayınlandı.

Ylli i Mëpejtir: 1917 yılında Boston'da yaşayan Parashqevi Qiriazi, Arnavut basınında ilk kez bir dergi çıkaran kadın oldu. Qiriazi, Arnavut yazı dilinin yayılmasının öncüsü olarak yaptığı faaliyetleriyle Arnavutluk'ta tanınmış bir öğretmendi. 1920 yılına kadar üç yıl boyunca gazetesini çıkardı. İki haftada bir yayınlanan 32 sayfalık dergi pedagojik ve kültürel konuları ele almıştır. Dergi, ABD'deki Arnavut diasporası arasında yaygındı.

Romanya Arnavutları, 28 Ağustos 1919'da Bükreş'te Arnavutça, Fransızca ve Rumence **Shqipëri e Re** (Yeni Arnavutluk) adlı gazeteyle yayınlarına devam ettiler. İki sayfa ile başlayan gazete sayfa sayısını 32'ye kadar çıkardı. 1935 yılına kadar yayın hayatına devam etti ve sonunda 575 sayılı bir koleksiyona sahip oldu.

Türkiye'de, 1920'den 1921 yılına kadar 37 hafta boyunca dört sayfa olarak **Vërteta** (Gerçek) gazetesi yayımlanmaya başladı. 1921'de ABD'nin Boston şehrinin ilk özel gazetesi olan **Tregtia Shqiptare** (Arnavut Ticareti)'nin bir sayısını yayınladı.

1920'den itibaren, yurt dışında yabancı üniversitelerde okuyan Arnavut öğrenciler, çeşitli yayınlar çıkarmaya başladılar. En yaygın gazeteleri **Studenti** ve **Djalëria** idi. **Studenti**, 1920'de Amerikan Uluslararası Koleji'nde okuyan Arnavut kökenli öğrenciler tarafından yayınlandı. Gazete, esas olarak Arnavutluk'un tanınmasını amaçladı. **Djalëria**, öğrenci gazetelerinin en başarılısıydı. 1920-1929 yılları arasında Avusturya'nın başkenti Viyana'da okuyan Arnavut öğrenciler tarafından Arnavutça yayınlandı (Fevziu, 2005: 47-48).

İşkodra, çok sayıda yayına sahip olan şehirlerden biriydi. **Posta e Shqypnies** gazetesi, Gjergj Fishta'nın yönetiminde 5 Aralık 1916'dan 1919'a kadar yayınlanmaya devam etti. 4-8 sayfa aralığında Arnavutça ve Almanca dillerinde haftada bir yayın yaptı.

1916-1917 yıllarında **Zgjimi** gazetesinin kapanmasından sonra Korça'da çıkan **Adriatiku** gazetesi 49 sayı, Arnavutça ve Fransızca olarak yayınlandı. Bu gazete, kısa sürede şehrin en önemli gazetesi haline gelen ana rakibi ve Arnavut basın tarihinin en önemlilerinden biri olan **Korça Gazetesi** karşısında çok zayıf kaldı.

Korça gazetesi ilk sayısını 12 Aralık 1916'da çıkardı. Önce günlük, daha sonra haftada üç kez yayınlandı. 31 Ağustos 1918'e kadar yayınlanmaya devam etti. Geçici olarak durdurulan yayınına 19 Haziran 1919'da yeniden başladı. 26 Mart 1921 tarihine kadar iki yıl daha bu şekilde çıkmıştır. Bu yıldan itibaren adını **Posta e Korçës** olarak değiştirmiş, 1921-1922 ve 1929-1930 tarihleri arasında 2 ayrı dönem yayınlanmaya devam etmiştir. Şehirdeki etkisi tartışılmaz ve yenilikçi olan gazete, 1921'den başlayarak haftalık birkaç ek yayınlayan ilk gazeteydi. Bu eklerden birincisi *edebiyat*, ikincisi ise haftada bir kez ücretsiz olarak dağıtılan bir tür resimli dergi olan *Ilustrata* ekiydi. **Korça** gazetesi ticari gazeteciliği ilk uygulayan gazete oldu. Sayfalarında, film sanatçılarının haberleri ile şehirdeki günlük yaşam skandalları yer alıyordu. 1 Nisan 1939'da üçüncü kez adını değiştirerek **Faşist Korça** adıyla çıkmasına rağmen yayın hayatı son buldu. Birkaç ay sonra iflas etti. 33 yıl boyunca çıkardığı 3172 sayı ile Arnavut basınında en fazla yayın yapan gazete oldu.

Yerel basın bu dönemde oldukça yaygınlaştı. Fakat dağıtım ve taşıma koşulları gazetecilik kavramının evrimini tam olarak takip etmedi. Günlük bilgiler vermeye başlayan basın, bu bilgilerin gün içinde okuyuculara ulaşmasını talep etti bu yerel gazeteciliği canlandırdı. Ne yazık ki bu durum sadece gazetenin yayınlandığı şehirde yapılabildi (Fevziu, 2005: 49-50).

1917'den 1921'e kadar **Omonia** gazetesi Yunanca, Arnavutça ve İtalyanca olarak yayınlandı. Bu dönemin en önemli gazetesi İşkodra'da çıkan **Populli** gazetesi idi. Bu gazete 18 Ocak 1919'da yayınlanmaya başlamış ve Ocak 1920'ye kadar 77 sayı çıkmıştır. Çarşamba ve cumartesi günleri Arnavutça ve Fransızca dört

sayfa halinde yayınlandı. *Populli* ve *Kombi* gazeteleri dönemin en önemli gazeteleri oldular. Kombi, siyasi bir örgüt olan *Krahu Kombëtar*'ın bir temsilcisi olarak, İtalya'nın Arnavutluk üzerindeki koruyucu tüm girişimine karşı şiddetle savaştı. Bir fikir gazetesi idi, belki de ülke çapında dağıtılan ilk gazeteydi.

1920'de gazetecilik birçok yeni yayın organıyla zenginleşti. 1920-1924'te Gjirokastra'da *Drita*, 1920-1923'te Vlora'da *Mbrojtja Kombëtare*, 1921-1923'te Korça'da *Shkëndija*, 1921-1924'te yine Korça'da *Shqiptari i Amerika* ve 1923-1925'de İşkodra'da *Republika* gazeteleri yayınlandı.

1923'te Tiran'da yayına başlayan Arnavut Müslüman din adamlarının bir organı olan, Arnavutça ve Arapça olarak yayınlanan 323 sayfalık *Zani i Naltë* gazetesinin yayını 1939'a kadar sürmüştür.

1912-1924 dönemi diğer özel organlarla zenginleştirilmiştir. Bu özellik, komünist monarşi ve diktatörlük döneminde daha da derinleşecektir. Bu dönemlerde basın sansürü nedeniyle, kurumların bazıları, özellikle kültürel ve edebi olanlar, merkezi resmî kurumların kendisinden daha başarılı ve popülerdi. Bunlar arasında 1914'te Dıraç'ta ayda iki kez yayınlanan *Zana Edebiyat Dergisi* ve 1922'de İşkodra'da yayınlanan *Agimi* dergisi vardı.

Eğitim alanında 1922-1927 yılları arasında Korça'da *Rilindja Arsimitare*, Dıraç'ta *Arsimtari* ve Tiran'da *Pedagoji Dergisi* gazeteleri ve dergileri yayınlanmıştır.

Aylık bir tarım gazetesi olan *Bagëti e Bujqësi* gazetesi Naim Frasheri tarafından 1921-1924'te Korça'da yayınlandı. Dönemin en büyük yeniliği kadın gazete ve dergilerinin yayınlanmasıydı. 1920'den 1921'e kadar, *Gruaja Shqiptare* gazetesinin dokuz sayısı yayınlandı. Kadınların sorunlarına, özgürleşmelerine ve Arnavut sosyal yaşamına entegrasyonlarına değinen sekiz sayfalık aylık bir gazeteydi. Aynı konuya sahip olan 1922'de yayınlanan *Mbleta* gazetesi de iki yıl boyunca iki ayda bir yayımlandı ve toplam 12 sayı çıktı. Kadın-erkek eşitliğine dikkat çeken ilk gazeteydi ve kadının özgürleşmesini toplumun bir gereği olarak nitelendirmiştir.

16 Ocak 1921’de kadınların ilerlemesi ve aydınlanması amacıyla Marigo Posjo önderliğinde kurulan dernek, 6 Şubat 1921’de Vlora ve diğer birçok şehirde dernekle aynı adla **Shpresa Kombëtare** gazetesini yayınlamaya başladı. Bu, Arnavut kadınları tarafından ülkede yayınlanan ilk gazeteydi (Musaj-Nicholson, 2011:188). **Misioni I shpresës** gazetesinin amacı, Arnavut kadınının kurtuluşu, eğitimi ve yükseltilmesiydi. Çünkü bu şekilde Arnavut kadını toplum için daha faydalı olacaktı. Bu gazete sayfalarında gündeme getirilen konulardan bazıları bugün hala karşılaştığımız meselelerden oluşuyordu. Vatanseverliğin kanıtı olarak gazete, kırmızı kağıdında siyah harflere yer vermiştir (Fevziu, 2005:50:51).

1 Eylül 1928’de monarşiye yeniden geçilmesi sonrasında görevdeki cumhurbaşkanı Ahmet Zogu, I. Zog adıyla tahta çıkmıştır. İstanbul ve Viyana’da uzun süre yaşamış olan genç hükümdar, basının önemini fark etmiş ve gelişimini elinden geldiğince desteklemiştir.

Gazetelerin yeni krallıkta yerine getirmeleri gereken bir de misyonları vardı: Henüz tarihe karışmamış, kan davası güden ve yaylalarda yaşayan kabilelere merkezi hükümet otoritesinin dayatılması. Gazetelerin etkisi eğitilmiş nüfus için tek entelektüel faktör olduğu için okumuş halkın arasında daha da büyüktü. Tüm bu özel koşullardan dolayı, Arnavut hükümeti, etkisiz çok sayıda gazeteye sahip olmaktansa, az sayıda nitelikli gazeteye sahip olmanın daha iyi olduğunu düşünüyordu; 24 Ocak 1931 tarihinde çıkarılan yasa ile her yayıncının 25 yaşından daha büyük olması ve lise diplomasına sahip olması; yayın yapabilmeleri için de 5.000 altın franklık bir depozito şartı getiriliyordu. 60’tan fazla madde içeren bu kanunun hükümleri, basın özgürlüğünü ihlal etmiş önemli sayıda gazetenin ortadan kaldırılması nedeniyle, 1 Şubat 1937 tarihli iki kararname ile değiştirilmiş ve durum daha da ağırlaştırılmıştır. Bu süreç sonunda geriye sadece sağlam bir temeli olan **Mëdhaja** (Büyük) gazetesi kaldı. İtalyanların Arnavutluk’u işgalinin arifesinde, her ilin merkezinde genellikle günlük olarak çıkan kendi gazeteleri vardı onlardan birkaçı *Vatra* ve *Dielli* gazeteler idi (Bebja, 2017).

1924-1939 yılları arasındaki dönem, birinci Cumhuriyet ve ardından Arnavutluk Krallığı dönemine denk gelmektedir. 15 yıl boyunca gazetelerin sayısı ve

kalitesi bariz bir artış gösterdi, bununla beraber sorunları azaldı. Aralık 1924'te Ahmet Zogu'nun Arnavutluk'a dönüşüyle birlikte ülke, 1921-1924 yıllarında yaşadığı siyasi maceraları geride bıraktı. Bu dönemin gazeteciliğinin ve basınının temel özelliği sınırlı özgürlüğe sahip olmalarıydı (Fevziu, 1996: 56-58). 1924'te sansürün başladığı söylenebilir. Bu dönem **Rilindja Demokratike** (Demokratik Uyanış)'nin yayılanacağı 1991 yılına kadar devam etti.

Cesur siyasi saiklerden yoksun ve sansür kurumunun sürekli denetimi altında olan bu dönemin basını önemli organlar üretmedi. En popüler başlıklar kültürel ve moda başlıklarıydı. İki yıl yayınlanan **Përpykja Shqiptare** (Arnavut Çabası) dergisi başarılı olmasına rağmen yasaklanmış bir girişim oldu.

Gazeteler ve diğer küçük dergiler periyodik olarak belirli siyasi yapıları vurmayı başardılar ancak kamuoyu üzerindeki etkileri çok sınırlıydı. Bu dönemin basını da Arnavut yaşamının kurtuluşunda ve modernleşmesinde önemli bir rol oynadı. Aylık ve haftalık olarak daha fazla bilgi, daha düşük bir unsur olarak kalmaya devam etti. Gazetelerin kararlı olmayı başaramaması ve etkisiz olmaları nedeniyle, dergilere daha fazla öncelik verildi (Fevziu, 1996: 57).

Bu dönemde Arnavutluk sınırları dışındaki basın, kısmen içeride manşetlerin çeşitliliği, kısmen de Zogu'nun ülkeye yabancı basının girişini durdurması nedeniyle rolünü kaybetmeye başladı, kamuoyunu etkilemede hiçbir rol oynayamadı (Fevziu, 1996: 57). Yurtdışında yayınlanmaya devam eden gazeteler, bu dönemde, çıktıkları ülkelerde Arnavut geleneklerini yaşatmayı hedeflemişlerdir. Bu dönemin avantajı, özel bir basının yaratılmasıydı. Spor, gençlik, kadın gibi belirli alanlara yönelik basın yayın organları belirli periyotlarla düzenli olarak yayınlanmaya başladılar.

1924-1939 yıllarına damgasını vuran basın organları vardır. Bunlar arasında dönemin ilk gazetesi olarak 1924-26 yılları arasında Tiran'da 125 sayı, iki veya 4 sayfa olarak yayınlanan **Dajti**'dir (Fevziu, 1996: 57).

Yine 1924'te, yaygın olarak yayılmayacak ancak Arnavut toplumunda rol oynayacak başka bir gazete daha yayınlanmaya başladı. Bu, Tiran'daki Amerikan Teknik Okulu öğrencileri tarafından yayınlanan **Laboremus** gazetesi idi. Başlangıçta 4 sayfa olarak, 1934 yılına kadar rekor bir sayıda 56 sayı yayınlandı.

1925'te İsviçre'nin Cenevre kentinde haftalık **Liria Kombëtare** (Ulusal Özgürlük) gazetesi yayınlandı. Arnavutça ve Fransızca olarak 6 ila 10 sayfa arasında çıkan gazete esas olarak anti-Zogist göçmenlerin çıkarlarını savunuyordu. 1935 yılına kadar 10 yıl süreyle 179 sayı yayınlanmıştır.

28 Kasım 1925'te Bağımsızlık İlanı'nın 13. Yıldönümünde Gjirokastra'da bu dönemin en önemli gazetelerinden biri olan **Demokratia** gazetesi yayın hayatına başladı. 1939 yılına kadar 14 yıl boyunca yayınlanmaya devam eden, yerel bir yayın olarak başlatılan bu haftalık gazete, kısa sürede ülkenin en önemli gazetelerinden biri haline geldi. Dönemin en ünlü isimlerini bünyesinde toplayarak kendi ismiyle bir gazetecilik okulu kurdu. İlk sayısından itibaren gazete, ilerlemenin tek yolu olarak liberal ideallerin korunmasını ve ülke yaşamının zorla özgürleştirilmesini savundu. Totaliterizmin her türlüşüne muhalif olan ve yayınlandığı 14 yıl boyunca 624 sayı çıkan **Demokratia** hükümetle pek çok sorun yaşadı.

1926'da Tiran'da **Telegraf** gazetesi yayınlanmaya başladı. 1928 yılına kadar iki yıl boyunca toplam 165 sayı devam etti. Haftada iki kez 8 sayfa olarak yayınlanmıştır.

1927'de İtalyan *La Gazzetta Dell Mezzogiorno* gazetesinin Arnavut yan kuruluşu **Gazeta Shqiptare** Tirana'da yayına başladı. İlk sayısı 10 Temmuz 1927'de yayınlanan *Gazeta Shqiptare*, İtalyan faşist eğitim ve kültürünün Tiran'da yayılmasında büyük rol oynadı. Arnavutça ve İtalyanca olmak üzere iki dilde 2 ila 6 sayfadan oluşuyordu. Arnavutluk'un İtalya tarafından yönetimini ve İtalyan askerlerinin Tiran'a girişini memnuniyetle karşıladı. 1939'da kapatıldı ve 1945'teki savaştan sonra yeniden açılması yasaklandı. Nisan 1993'te hem Arnavutça hem de İtalyanca günlük olarak tekrar yayınlanmaya başladı. 1994 yılında Arnavutça dilinde tam olarak yayınlanmaya başlayana kadar bu şekilde devam etti.

1928'de **Shekulli i Ri** gazetesi yayın hayatına başladı. 1928 -29 yıllarında 258 sayı yayınlanan Dıraç'ın yerel bir gazetesi idi. Ayrıca Tiran'da 1928-29 yıllarında **Gazeta e Re**, adıyla 8 sayfa yayınlanan gazete 256 sayı çıktı.

Bir yıl sonra, 1929'da, okul basını inanılmaz derecede popüler hale gelirken, Elbasan Normal Okulu'nda okuyan öğrencilerince **Normalisti** gazetesi yayınlanmaya

başladı. Arnavutluk'un genç neslinin ideallerinin sözcüsü olan gazeteyi yayınlayan öğrencilerin bazıları savaşta hayatını kaybederken, bazıları ise komünist diktatörlük iktidara geldikten sonra katledilecekti. 1929-1937 döneminde aylık olarak 20 ila 40 sayfa arasında yayınlanan *Normalist*, sekiz yıl yayın yaşamına devam etti.

1929'dan 1944'e kadar İşkodra'da aynı adı taşıyan derneğin organı olan **Leka** gazetesi çıktı. Zamanın basınında önemli bir rol oynayan gazete, Katolik dininin aylık bir yayın organıydı.

19 Eylül 1929'da haftada iki kez 4 ila 6 sayfa olarak **Arbenia** gazetesi yayın hayatına başladı. Bu gazete 8 yıl 485 sayı yayınlanmıştır. Kapatılmasından altı yıl sonra, 1944'te yeniden açılması için çok çaba sarf edilen gazete, 26 Ocak 1944'den itibaren, on sekiz sayı yayınlandı. İktidar yanlısı yayın yapmasına rağmen başarısız oldu.

1929'dan itibaren, Arnavut basın antolojisine layık büyük etkiler başladı. **Ora** gazetesi, Tiran'da haftada dört gün 1929-1932 yılları arasında 623 sayı yayınlanmıştır.

Bir yıl sonra, haftada üç kez yayınlanan **Vullneti i Popullit** gazetesi, üç yıl boyunca 4 ila 16 sayfa ve 450 sayı çıkmıştır.

Besa gazetesi, muhtemelen zamanın en sık yayınlanan basın organlarından biridir. 1931 yılında Tiran'da 4 sayfa olarak yayınlanmaya başlayan bu günlük gazete, kamuoyunun oluşmasında önemli rol oynadı ve 1936 yılına kadar 1527 sayı çıktı.

1936'dan 1939'a kadar adından en çok söz edilen **Drita** gazetesi, Tiran'da günlük olarak ve 738 sayı olarak yayınlandı. **Java** gazetesi ise, 37-39 yıllarında 75 sayı yayınlayan haftalık bir gazetedir. Tiran'da 1937-39 yıllarında yayınlanan **Shtypi** (Basın) 606 sayı devam etti. Haftada üç kez yayınlandı ve 4 sayfadan oluşuyordu.

O zamanın gazeteciliği ve basınının en büyük başarısı **Përpyjekja Shqiptare** dergisinin ilk sayısı Ekim 1936'da yayınlandı. Bu dergi, tamamen batılı olarak ve ataerkil gelenekçilikten uzak topluma yeni bir sistem getirmeyi amaçlamaktaydı. Arnavut hukuk devletini, eğitim ve ahlak ile geliştirmeye çalışmıştır. Ülkenin en büyük düşünürlerini sayfalarında toplandı. Böylece entelektüellerin platformu haline

geldi. Üç yıllık yayın hayatı boyunca aylık, 64 sayfa olarak Tiran’da basıldı. Freud’un teorisini ve derslerini, modern felsefe ve pedagoji üzerine dersler yayınlayan ilk gazeteydi. Ülkenin yönetilme biçiminde gelenekçiliği devirme fikrini ortaya attı ve daha medeni bir biçim oluşturdu. Bu dergi, ülkede başlayan Marksist etkileri güçlü bir şekilde eleştirdi ve bu felsefenin Arnavutluk’ta kurulmasının ülke için bir felaket olacağı uyarısında bulundu. Ayrıca İtalyan yanlısı siyaseti eleştirdi ve toplumda vatanseverliği canlandırmaya çalıştı (Fevziu,1996:51-56)

1924-1939 yılları arasında bazıları edebi, o zamanın kamuoyu üzerinde önemli etkiye sahip birçok ihtisas kuruluşu tarafından dergiler yayınlanmaya başladı. Bunların en önemlileri şunlardır (Fevziu,1996: 57):

Ora, 28-29 yılları arasında 42 sayı olarak yayınlanan 20 sayfalık, haftalık resimli bir dergidir.

Ülkenin en büyük ve en lüks dergisi **Minerva**, 1932-36 yıllarında yayınlandı. **Minerva**, edebi ve modern bir yaşam dergisi olarak tanımlandı. 26-28 sayfadan oluşuyordu, ayda bir basılıyor ve çok sayıda renkli illüstrasyon içeriyordu. İlk sayısı 15 Ağustos 1932’de çıktı. 1936’ya kadar 38 sayı devam etti. Çoğunlukla yüzeysel de olsa **Minerva**, Arnavut yaşamına ve toplumuna yeni bir kavram getirmeye çalıştı. Onu önemli kılan ülkede bu tür bir gazetenin ilk olması ve daha sonra tekrarlanmamasıdır. Komünist dönemde onu taklit etme girişimleri, ideolojik nedenler başta birçok nedenden başarısız oldu.

Bu dönemin en önemli edebiyat dergisi **İllirya** olmuştur. Haftada bir, 12 sayfa olarak 4 Mart 1936’da Tiran’da yayımlanmaya başladı. O zamanlar çok yaygın olan yarı edebiyattan ayrılan yeni nesli sanatsal bir şekilde başlatmaya çalıştı ve 52 sayı devam etti.

Bu dönemde ilk kez uzmanlaşmış gazeteler yayınlandı: **Jurisprudence Shqiptare** (1924-1938), **Mësuesi** (1927-1929), **Vatra e Rinis** (1933-1939) ve en önde gelen ayda bir yayınlanan kadın isimli **Shqiptarka** gazetesiydi. Arnavut kadınının özgürleşmesini, kadın-erkek eşitliği fikrini yaymayı başardı.

O dönemin özgün ve başarılı çabaları, **Gazeta e Sportit** ve **Sporti Shqiptar** olmak üzere çok geniş bir yayılıma sahip olan spor gazeteleridir. **Gazeta e Sportit**,

1925-1926 yılları arasında 4 sayfa 9 sayı olarak yayınlanmış ve ülkedeki çeşitli spor disiplinlerinin oluşumunu yansıtmıştır. *Sporti Shqiptar* 1935-1939 yıllarında Tiran'da yayınlanmaya başladı ve 167 sayı çıktı (Fevziu,1996:56-58)

Monarşi yıllarında, Arnavut basını, Arnavut toplumunu demokratik fikirler konusunda eğitmede önemli bir rol oynadı. Medyada sansür olgusu var olmasına rağmen, her türlü bilginin keşfedilmesine veya tanınmasına, düşünce ve farklı düşünmenin gelişmesine engel olmamıştır. Sansür, Kral ve krallığına yönelik eleştirilerin yanı sıra İtalya hakkındaki olumsuz yorumları durdurmakla görevliydi (Dervishi, 2019: 9).

Basın, Arnavutluk'ta kültürel hayatın canlanmasında önemli bir rol oynadı. Gazetecilik ve basın 1930'larda gelişti. Tiran'da ve ülkenin birçok şehrinde yayınlanan gazete ve dergiler, o dönemde Arnavut toplumunun karşılaştığı bir dizi farklı sorunu ele aldı. Bu dönemde çeşitli dini dergiler de yayınlanmıştır. Sayfalarında dini propaganda, öneriler ve dinin insan mükemmelliğini elde etmedeki rolüne dair tavsiyeler yer alıyordu. Katoliklerin dini dergisi *Hylli i Dritës* iken Müslüman cemaatinin ki *Zani i Naltë* idi (Sefa, 2016: 45).

Dönemin basın yayın organlarında, Arnavutluk'un şairleri, yazarları ve entellektüellerinin yazıları ve eserleri yer almıştır. Basın ve radyo, teorik çalışmalar, siyasi konferanslar ve benzerleriyle 30'lu yılların ikinci yarısında Arnavutluk, batılı ülkelerde olduğu gibi daha iyi organize olmaya, ülke kurumları sağlamlaşmaya ve ülke geneline yayılmaya başlamıştır (Sota ve Lutaj, 2021: 95).

1.4. Arnavutluk Müslüman Topluluğu'nun Resmi Dergisi: Zani i Naltë Dergisi

Yıllar geçtikçe, Arnavut toplumu içinde ulusal bir dini yönetim organının oluşturulmasına yönelik toplumsal uzlaşa sağlandı. Arnavut Müslüman Camiisinin bağımsızlığının ve özerkliğinin sağlanması, büyük bir vatanseverlik eylemi olarak, ulusal ve dini arzuların yerine getirilmesi, gerekliliklerin uyumlaştırılması için farklı toplumsal tabakaların istek ve taleplerini desteklemek üzere Müslüman din adamlarının inisiyatifi ve hükümet yetkililerinin izniyle bir Arnavut Müslümanları Kongresi yapılması kararlaştırıldı. Hazırlık çalışmalarının ardından ülkenin farklı

illerinden seçimle belirlenen temsilcilerin katılımıyla 24 Şubat 1923'te Arnavut Müslüman Kongresi yapıldı. (Causa-Luli-Dizdari, 2013) Kongrede, ekonomik-mali konular, personelin hazırlanması ve nitelikleri, ibadethanelerin bakımı ve yeni camilerin inşası, ana dilde vaazlar, Kur'an tercümesinin yapılması, Arnavutça dini kitapların yayınlanması, medreselerin açılması ve modernleştirilmesi, çocukların, gençlerin ve nüfusun eğitim-öğretimi, din eğitimiyle beraber İslami propaganda ve kültürün önemli bir konusu olarak bir derginin yayınlanması ele alındı.

Zani i Naltë dergisi, ilk sayısı siyasi ve sosyal koşullara rağmen, Ekim 1923'te Arnavut Müslüman Cemaati'nin bir organı olarak felsefe, ahlak, milli edebiyat ve sosyoloji konuları da ele alan aylık dini dergi. 1939-2012 yılları arasında yayın yapamayan dergi, bu tarihten itibaren akademik ve kültürel içerikte üç aylık periyotlarla yayınına tekrar başlamıştır (Shabani, 2015)

Dergi her yeni sayıda konuların genişletilmesi, yeni yazarların eklenmesi, malzeme kalitesinin ve hacmin artması, teknik ve estetik görünümünün iyileştirilmesiyle gelişmiştir. Ana içeriği dini konular olan dergide siyer, hadis ve tefsir bölümleri yer alıyordu.

Yazılarıyla dergiye destek verenler arasında, Kur'an-ı Kerim'in felsefi, ahlaki ve etik ilkelerine dayanarak medreselerin modernizasyonunu, çağdaş bir Arnavut İslami kültürel gelişiminin sağlanmasını, doğa ve sosyal bilimlerin yorumlanmasını isteyen Hacı Vehbi Dibra, Hafız İsmet Dibra, Hafız Ali Korça, Hafız Ali Kraja, Kazım Hoca gibi din adamları, medrese profesörleri, laik aydınlar, medrese ve üniversite öğrencileri vardı. Bu müslüman ve laik aydınlar, İslamın evrensel karakterine, İslami basın rolü ve düzeyine, dini, kültürel ve bilimsel başarılarına iftira atan basın, kişi ve gruplarla tartışmaların ve tepkilerin ön saflarında yer aldılar. Derginin, sadece dini değil, felsefi, ahlaki, edebi ve sosyolojik açıdan zengin bir içeriği ve bölümleri vardı. Halk için dini, felsefi, bilimsel, tarihi, sosyal, eğitimsel ve kültürel nitelikte makaleler ve çalışmalar yer almıştır. İslami kavramlar açıklanmış, İslam tarihini ve medeniyetini öğretmeye yardımcı olmuştur. Özgürleştirici, ilerici, sosyal, eğitimsel ve kültürel görevlere zamanın taleplerine, mevcut ve gelecekteki hedeflere uygun olarak cevap vermeleri için cemaati motive etmiştir.

Dergi aynı zamanda sosyal ve eğitimsel sorunları da vurgulamıştır. Toplumsal ve aile içi ilişkileri ve sorunları, müslüman kadının kurtuluşu, helal ve haram kavramları, iyi ve kötüye karşı tutum, medeniyet ve ilerlemenin doğru anlaşılması, İslami ve ulusal normlara, ahlaka uygun olarak dinler arası hoşgörünün geliştirilmesi gibi farklı konularda inceleme, araştırma ve tartışma yazılarına yer vermiştir.

Derginin sayfalarında, çocuk ve gençlerin eğitimi konusu da önemli bir yer tutmuştur. Devlet okullarında inanç eğitim ve öğretiminin geliştirilmesi, gençlerin dini ve ilmi eğitimi, medreselerin organizasyonu ve sonuçları hakkında genelleme ve deneyim alışverişi, vatanseverlik, kültürel ahlak açısından kapsamlı eğitiminin önemi gibi konulara yönelik politik, analitik makaleler vardı.

Derginin edebiyata ayrılan sayfaları, düzyazı, şiir gibi türlerde yediden yetmişe her yaştan amatör veya profesyonel edebiyatçıların bir platformu olmuştu.

İslam ve diğer inançlar üzerine Arnavut ve yabancı alimlerin makaleleri üzerine analizler yapılmış, sonuçları dergide yayınlanmıştır.

Derginin kalitesi ve içeriği sürekli gelişmiştir. Dergiye yazılarıyla katkı verenlerin sayısı artmış. Manevi eğitimin, İslam dini faaliyetlerinin ülkedeki ve dünyadaki yansımalarının organı, buluşma platformu olmuştur. Hoşgörü ve anlayış fikri derginin içeriğine yansımış, ulusal çıkarlar her zaman ön planda tutulmuştur (zanninalte.al, 2012:115). Derginin sayılarında orijinal yazılar, çeviriler ve uyarlamalar, dini, felsefi, ahlaki, sosyal, kültürel, tarihi karakterli çalışmalar ve makaleler, kişilik portreleri, olay anma törenleri, faaliyet haberleri de vardır.

Zani i Naltë dergisi bilim insanları, vatanseverler ve ileri görüşlü din adamları tarafından tasarlanmış bir kuruluştur. Bunlar İslam dininin doğru ve öz bir şekilde anlatılmasına, devletin oluşumuna ve ulusun şekillenmesine katkıda bulunmuştur. *Zani i Naltë* dergisinin editörleri ve yazarları dini konuları iyi bilmeleri yanısıra gelenek ve tarih konusunda da bilgiliydiler (Rexhepi, 2014).

O zamanki Arnavut halkının ruhunun ve aklının nelere ihtiyaç duyduğunu biliyorlardı. Milletin düzenlediği ve devletin yeniden canlandırıldığı bir dönemde dinî ve milli duyguyu yükseltmenin Allah tarafından verilen bir görev olduğunu

inanmışlardı. Bu nedenle, *Zani i Naltë* dergisi, iki terimli Fe e Atdhe'nin (Din ve Vatan) projesinden başka bir şeye sahip değildi.

Zani i Naltë dergisinin kurucuları ve yazarları bağımsızlık ilanında, özgür ve bağımsız bir Arnavutluk'un ve Arnavut Müslüman Topluluğu'nun kurulmasında aktif olarak rol aldılar. Daha sonra Arnavut dilinde ilk İslami derginin yayınlanmasında diğer kurum ve kuruluşların oluşturulmasında da etkili oldular. Onlar kalemin keskinliği, zihnin derinliği, ilahi ve vatansever motivasyonla Yaradan'ı tanımanın derslerini, vatanseverlik motivasyonu, manevi eğitimini, Arnavut dili ve kültürünü geliştirdiler (Rexhepi, 2014).

Ülkenin iyiliği için barış, nezaket, işbirliği, anlayış ve dinler arası hoşgörü konularını işlemiş ve bilgi mesajları vermiş bir kurum olarak çeşitli ve kaliteli konularla, işbirlikçilerin yüksek teolojik, bilimsel ve kültürel seviyesi, *Zani i Naltë* dergisinin yurtiçinde ve yurtdışında tanınmasını ve değerli olmasını sağlamıştır. Derginin önemli bir bölümü de herhangi bir dinin veya inancın dini olanlarından taviz vermeden, ulusal ilkelere uygun bir şekilde yaşamaya adanmıştır.

Tek kelimeyle, *Zani i Naltë* dergisinin içeriği değerli bir kültürel hazinedir, dini-vatansever gelenektir, Arnavut gazeteciliği ve bilimine özellikle de İslami alanlarda değerli bir katkıdır, çünkü "*Zani i Naltë*" sadece Arnavutluk'taki İslam düşüncesi hareketine şekil, ruh ve biçim veren bir organ değil, aynı zamanda ulusal basın tarihi için de önemlidir (Rexhepi, 2014).

Arnavut Müslüman Toplumu, Mayıs 1939'da *Zani i Naltë* dergisinin yayını durdurdu ve ardından aylık dini, edebi, sanatsal bir dergi olarak ***Kultura Islame*** dergisini yayınlamaya devam etti (zanninalte.al, 2012:115). Sunulan çalışmalar ve konular yüksek kaliteye sahiptiler, çeviriler daha güzeldi. Sayfalarında Arnavut İslam kültürünün medenileştirici ve ilerici rolüne bağlı olarak bilimsel değeri olan birçok çalışma yapılmıştır. Bu derginin katkısı, 1945'te komünist rejimin ateist politikasının ortaya çıkmasıyla sona erdi.

Udha e s'vërtetës dergisi Ekim 1923'te İşkodra'nın dini seçkinlerinden bir grup tarafından yayınlandı. Dergi iki aylık kısa bir ömre sahip oldu.

Kultura Islame dergisinden sonra, 1942-1944 yıllarında Tiran’da iki dergi daha çıktı: **Drita Hyjnore** sadece 1942’de, **Njeriu** dergisi ise 1942-1944 yılları arasında yayınlandı. Bu dergiler, yazılarının konularının niteliksel düzeyi ve çeşitli bilimsel, dini ve kültürel içeriği açısından özel bir önem ve değere sahiptiler. Vatansever eğitim, kültür sevgisi ve milli tarih paralelinde din ve İslam tarihinin temelleri ile müminleri yetiştirmek için yayınlanmış, orijinal ve tercüme yazılarındaki çeşitli temalar ve kapsamlı bilgilerle İslam kültürünü yansıtmaya hizmet etmiştir (Causa ve diğerleri : 2013).

2012 yılında, Arnavutluk Müslüman Topluluğu, birkaç on yıllık aradan sonra Arnavut devletinin 100. yıldönümü vesilesiyle, bilimsel, kültürel, İslami bir dergi olarak *Zani i Naltë* dergisini yeniden kurma ve yayınlamaya devam etme kararı aldı. Başlangıçta 3 aylık bir dergiydi. 1923’te kurulduğunda olduğu gibi, İslami bilimlerin çeşitli alanlarıyla ve diğer sosyal alanlarda akademik eğitim almış özgün bilimsel makaleler içeriyordu (zanninalte.al, 2012:6).

Zani i Naltë dergisi, İslam hukuku, fıkıh, tefsir, hadis gibi İslami ilimler alanında olduğu kadar sosyoloji, felsefe, psikoloji, tarih, edebiyat gibi sosyal bilimlere de yer vererek Arnavutluk, Kosova, Kuzey Makedonya ve diğer Arnavut bölgeleriyle dünyanın dört bir yanından akademik makalelerin ortaya çıkacağı bir dergi olmayı hedefliyor.

İslamın ve Vatanın hizmetinde, Hayatın birçok alanında yaptığı katkılarla ülke tarihinde iz bırakan, İslam kültürünün bir Arnavut bilim insanının biyografisini yayınlayacak aynı zamanda Arnavut okuyucuya "Zani i Naltë" dergisinin eski sayılarından seçilen bir makalenin yeniden yayınlanmasını sağlayacaktı.

Zani i Naltë dergisinin uygulanması, Arnavut toplumunun geçmişte yaptığı çalışmaların günümüz insanı tarafından tanınmasını sağladığı gibi Arnavut Müslüman Toplumu’nun zamanın sorunlarına ve ihtiyaçlarına yönelik görüş ve tutumlarını nesnel bir şekilde değerlendirilmesini de sağlamayı hedeflemiştir.

Bu derginin yeniden başlaması, yazılı Arnavut İslam mirasını tanımak ve onun bir parçasını oluşturmak için iyi bir fırsata sahip olduğu gibi Arnavut

topraklarındaki İslam toplulukları için de büyük bir yardım olarak geldi (Rexhepi, 2014).

Bu derginin yeni bölümlerinin içeriği ve "Zanit i Naltë"nin tüm sayıları gerek ulusal, gerekse dini, kültürel, eğitimsel ve tarihi açıdan birçok boyutlu değerleri içeren mükemmel bir eser sunmaktadır. 1939'da yayınlanan ilk sayısından son sayısına kadar, "Zani i Naltë" dergisinin editörleri ona sadık kaldılar ve bu temel ilkeleri geliştirdiler.

İKİNCİ BÖLÜM

TOTALİTER DÖNEM (1939-1990)

2.1. Tarihsel Görünüm

Benito Mussolini, Ekim 1922’de İtalya’da iktidara geldiğinde, faşist destekçileri, Akdeniz bölgesinde Büyük Britanya’ya ve Fransa’ya karşı durmak için yeni bir Roma İmparatorluğu yaratmayı amaçlayan bir program uygulamaya başladılar. Bunun için Mussolini, Arnavutluk’u Balkanlar’ daki odak noktası olarak gördü. Mayıs 1925’te İtalya, Arnavutluk’un ulusal yaşamına nüfuz etmeye başladı. Süreç, 14 yıl sonra Arnavutluk’un işgali ve ilhakı ile sonuçlandı.

Bu yönde atılan ilk adım, İtalya’ya Arnavutluk’un maden kaynaklarını kullanma hakkını veren Roma ve Tiran arasındaki anlaşmaydı. Kısa bir süre sonra, Arnavutluk parlamentosu İtalya’ya Arnavutluk Ulusal Bankası’nı kurma hakkı verdi. Bankanın merkez şubesi Roma’daydı. Bankayı işleten ve kontrol edenler İtalyan bankaları olmasına rağmen Arnavut devletinin hazinesi olarak işlev gördü. Aynı zamanda İtalyan şirketlerine Arnavutluk’tan ülkeye doğru deniz yoluyla mal ve yolcu taşımacılığı tekeli verildi. İtalya o dönemde Arnavutluk hükümetini yüksek faizli krediler vererek borca sokmuştu. 1926 yılı ortalarında İtalya, Tiran’dan Roma’nın Arnavutluk’a olan özel ilgisini tanımasını, ordu ve poliste İtalyan eğitmenleri kabul etmesini istedi (Zickel-Iwaskiew, 1992:30).

Bu arada 1931’de Ahmet Zogu, İtalya’nın dikte ettiği anlaşmaları imzalamayı reddettiği için İtalya ile olan iyi ilişkilerini kesti. Öte yandan Arnavutluk, İtalya’dan aldığı kredileri geri ödeyeme gücünden yoksundu. Roma ise, jandarmanın başına İtalyanların atanması, Arnavutluk’un gümrük birliğinde İtalya ile birleşmesi, ülkenin şeker üretimi üzerinde kontrol sağlamak, telgraf ve elektriğin tekelleştirilmesi, Arnavut okullarında İtalyanca öğretilmesi ve İtalyan sömürgeciliğinin kabul etmesi için baskı yapıyordu. Zogu buna karşı çıktı ve bu arada Yugoslavya ve Yunanistan ile ticaret anlaşmaları imzaladı. Sonuç olarak Mussolini, Tiran’a yapılan tüm ödemeleri askıya aldı (age.31).

1935'te Kral Zog Mehdi Frashëri'yi çağırdı ve onu Arnavutluk Başbakanı olarak atadı. Frashëri'nin Arnavut hükümetinin başındaki kararnamesi, son derece liberal ve çağdaş bir ruha sahip bir hükümet olarak kabul edildi. Mehdi Frashëri liderliğindeki Arnavut hükümeti, İtalya ile ilişkileri ilerletmeye ve düzeltmeye başladı. Ama süreç Frashëri'nin istediği gibi olmadı ve görevden alındı.

Fraşiri, 6 Nisan 1939'da İtalya, Arnavutluk'a karşı faşist saldırganlığı başlattığında, Kral Zog ile bir araya geldi ve ondan İtalyanlara karşı silahlı direniş başlatmasını istedi. İtalyanlara destek veren bir beyan imzalamayı reddetti. İtalyan güvencelerine rağmen, Fraşiri İtalya'da tutuklandı ve mahkûm edildi. Kısmen Avusturya'da okuduğu için Almanlara sempati duyan Fraşiri, yakın ilişkilerin kurulması ve Arnavutları İtalyanlardan korumak için Alman bakanı Erich von Luckwald'la çalıştı (age.32).

Avusturya'nın Almanya tarafından ilhak edilmesinden ve Almanya'nın Çekoslovakya'ya saldırmasından sonra, İtalyan topraklarının genişletilmesi için İtalyan Diktatör Benito Mussolini, 1939'da Arnavutluk'u ilhak etme planına devam etmeye karar verdi. 25 Mart 1939'da Roma, İtalyan işgaline uyması için Arnavutluk'a bir ultimatoom gönderdi. Ancak böyle bir şeye, Arnavutluk'un sömürgeciliğinin tanınması karşılığında para almayı reddeden Zogu karşı çıktı. Bunun sonucu olarak 7 Nisan 1939'da Mussolini'nin birlikleri Arnavutluk'u işgal etti. Kral Zog, Kraliçe Ceraldine ve oğulları Skander ile birlikte önce Yunanistan'a kaçtı, arkasından Londra'ya gitti. 12 Nisan'da İtalya ile Arnavutluk'un birleşmesi için toplanan Arnavutluk parlamentosu İtalya Kralı Victor Emmanuel III'e Arnavut tacını verdi. Böylece İtalyanlar, ülkenin askeri ve diplomatik hizmetlerini devralarak Shefqet Vërlaci liderliğindeki faşist hükümeti kurdular (age.33).

Arnavutluk'ta faaliyet gösteren ve kitleyi harekete geçirmeyi amaçlayan en önemli örgütlerden biri Demokratik Cephe'ydi, Ağustos 1945'te Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin yerine geçti. Demokratik Cephe'nin temel görevi, parti ile kitleler arasındaki siyasi birliği güçlendirmek ve İşçi Partisi politikalarının uygulanması için kitleyi harekete geçirmektir. Ayrıca, Marksist-Leninist fikirlerin yayılması Cephe için ayrı bir hedefti. 1945 seçimlerinden çıkan ve sadece Demokratik Cephe üyelerinin seçim sürecine katılmasına izin verilen Halk Meclisi, 1946 yılında eskiden

Ulusal Kurtuluş Hareketi ve daha sonra Ulusal Kurtuluş Cephesi olarak bilinen monarşiyi kaldırdı ve Arnavutluk'u bir halk cumhuriyetine dönüştürdü. Arnavut Komünist Partisi'nin ilk sekreteri olan Enver Hoca, daha sonra, sırasıyla başbakan, dışişleri, savunma bakanlıklarıyla ordu komutanı olarak Arnavut Hükümet Meclisi tarafından atandı (Zickel vd, 1994: 39).

Komünist militanlar, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, kendilerini düşman olarak gören tüm siyasi muhaliflerinden kurtulmak için hızla bir çalışmaya giriştiler. Muhaliflerin çoğu tasfiye edildi, bazıları savaş suçlusu olarak mahkum edildi, çalışma kamplarına ve hapisanelere atıldı.

Savaştan ve ülkedeki anti-komünist muhalefeti bastırmaya yönelik beş yıllık kampanyadan sonra Enver Hoca ve Mehmet Şehu, Arnavutluk'taki en baskın figürler oldular. Güçleri ilk olarak , konumlarını güvence altına almak ve korumak üzerinde odaklandı. İkincisi ise Stalinist ortodoks algılara dayalı olarak Arnavutluk'un bağımsızlığını güvence altına almak ve korumaktı. Komünist Partiyi ve devlet aygıtını, ülkenin bağımsızlığının uyanık savunucuları ve koruyucuları olarak tanıtan Enver Hoca ve Mehmet Şehu, Arnavutları her temel insani ve sivil haktan mahrum bırakarak Arnavutluk'a egemen oldular. 1948'de Yugoslavya ile ilişkilerinin kesilmesinden sonra Arnavutluk, Sovyetler Birliği'nin bir müttefiki oldu. Stalin'in ölümünden sonrada, Moskova ile ilişkilerini yeni bir müttefik bulmak için kopardı. Yeni müttefik Çin olmuştu. 1970'lerden sonra Çin ile ilişkiler zayıfladı ve tamamen koptu ve Enver Hoca, Arnavutluk'u izole etme kararı aldı. Bu da Arnavutluk ekonomisinin tamamen çökmesine yol açtı. Yine de Propaganda yeteneği, Enver Hoca'yı Arnavut toplumuna kült bir kişilik olarak tanıttırdı ve onu bir insan-tanrı seviyesine yükseltti (Zickel vd, 1994: 38).

16 Ekim 1908 doğdu. 11 Nisan 1985 öldü. Enver Hoca, II. Dünya Savaşı ve Arnavutluk'un Alman ve İtalyan işgali sırasında iktidara geldi. 1939'dan 1941 yılına kadar İtalya, Balkanlar'daki seferine hazırlık olarak önemli askeri tesisler inşa etti. Ahmet Zogu döneminde İtalyan işgaline karşı çıkan ve halkı birleştirerek işgale karşı ayaklanmak isteyen Komünist gruplar, 1941'de Komünist Partisi'ni kurmuştur. İkinci Dünya Savaşı esnasında Nazilere karşı verilen mücadelede Yugoslavya'nın da desteğini alan Komünistler, ülke yönetimini ele geçirmiştir. Komünist Parti'nin

başındaki isim olan Enver Hoca, ipleri eline alarak 29 Kasım 1944'te Bağımsız Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'ni kurmuş ve ülkenin yönünü Komünist bloğa çevirmişti (Emin, 2014: 17). Böylece Arnavutluk için bir ulusal kahraman olarak iktidarı ele geçirmiş ve kesintisiz olarak kırk yıl Arnavutluk'u yönetmiştir. Ülkesini ilerlemesi yönünde eğitim ve kadın hakları konularında başarılar elde etmişse de ifade ve inanç özgürlüğü, seyahat etme özgürlüğü gibi insanların en temel hak ve özgürlüklerini kısmen veya tamamen kaldırmıştır (Özkan, 2012: 294).

Enver Hoca kişilik olarak ön yargılı, sabit fikirli, kimseye güvenmeyen ve sürekli iktidarda kalmak için her çeşit yöntemi deneyen bir diktatördür. Enver Hoca, kendisine, Arnavutluk Komünist Partisi ve mevcut iktidara karşı olmadıkça farklı fikirlere açık olduğunu belirtmiştir. Fikrini serbestçe açıklamak cesaretini gösterenler ya Arnavutluk'tan Amerika başta olmak üzere diğer ülkelere kaçmışlar ya da Enver Hoca tarafından tutuklanarak bazen mahkeme kararı ile bazen de mahkeme kararı olmadan cezalandırılarak etkisiz hale getirilmişlerdir (Özkan, 2012a: 2068).

Enver Hoca iktidara geldiği andan itibaren dine olumsuz bakmış ve ülkesini, 1967 yılında resmi olarak dünyadaki ilk ateist devlet haline getirmiştir. Enver Hoca döneminde din ile birlikte dini isimler de yasaklanmıştır (Özkan, 2012: 293). İnsanlar, partinin kabul ettiği isimleri çocuklarına koymak zorunda kalmışlardır. 1975'te hükümet isimleri uygun olmayan, siyasal, ideolojik ve ahlaki bakımdan aykırı soyadı taşıyan kişilerin isimlerinin değiştirilmesini emretmiştir.

Enver Hoca'nın Doğu Avrupa komünist liderlerinden ayrılan en önemli özelliği çok yüksek bir eğitim düzeyine sahip olması ve Batı Avrupa'da özellikle Fransa'da kazandığı tecrübesiydi.

Yaşam standardı oldukça düşük olan bu komünist liderlik, merkezileşmiş ekonomik planı uygulamaya koymuştur. Arnavutluk, son derece fakir olmasına rağmen, ekonomik gelişme göstermesinin temel nedeni zengin mineral kaynaklarına sahip olmasıydı (Ağırseven, 2015: 49).

Enver Hoca 1985'te vefat etti. Hoca ölümünden önce, komünist Arnavutluk'un lideri olarak kendisinden sonra gelecek kişinin Ramiz Alia olmasına

karar vermiştir. Kasım 1986'da dizginleri eline alan ve Komünist Parti sekreteri olan Ramiz Alia, Arnavutluk'un yeni lideri olmuştur.

2.2. İtalyan Faşist İşgal Dönemindeki Basın

İtalyanca'nın Arnavut eğitim sisteminde, medyada ve basında yoğun bir şekilde kullanılması, Arnavut toplumunda genel bir memnuniyetsizliğe neden oldu. İtalyan kültürüyle tanışmak kültürel bir değişim değil, kültürel bir egemenlik gibi göründü. Arnavutluk, basın ve eğitim sistemiyle ilgili yeni kararları göz önünde bulundurarak hızla faşist bir kaynak haline geldi. Faşist propaganda ve fikirleri, gazete ve dergiler aracılığıyla Arnavut toplumunda hızla yayılmaya başladı. İtalya, kaynaklarını Arnavutluk'un ekonomisi ve ilerlemesi için feda eden mükemmel ve büyük bir müttefik olarak görülüyordu, Arnavutluk ise İtalya'nın uydusu sayılıyordu (Dervishi, 2019:14).

Komünist, sosyalist ve anti-faşist fikirleri durdurmak için Arnavut hükümeti, Kralın rızasıyla, Arnavut topraklarında tüm yabancı gazetelerin dağıtım ve satışına sansür uyguladı. Mevcut Arnavut gazeteleri, faşist İtalya'yı Arnavutluk'un en büyük müttefiki olarak popülerleştirmeye ve Mussolini'yi Arnavutların en iyi dostu olarak sunmaya zorluyordu (Dervishi, age.15).

Mussolini'nin Arnavutluk'u işgal planları Avrupa basınında yer alan makaleler aracılığıyla bilgilendirildi. İtalyan ve yabancı radyolarda işgal önceden duyuruldu. Bu saldırganlığı Arnavut toplumu yabancı radyolardan duydu. Arnavut hükümeti ise, bu tür bir saldırganlığın farkında olmasına rağmen, bu tür haberlerin Arnavut topraklarında dolaşmasına izin vermiyordu. Arnavutluk tüm yabancı medyayı yasaklayarak sansürü daha da arttırdı. Ancak, işgal hakkındaki gerçeğin izolasyonu yöneltilemedi. Kral ve adamları, *Drita* gazetesinde Arnavutluk ile İtalya arasındaki ilişkilerin normalden daha iyi olduğunu belirterek, işgali gizlemeye çalıştılar, Arnavutluk Telgraf Ajansı aracılığıyla da yabancı radyo ve basında yer alan haberlere karşı çıktılar (Dervishi, age.16-17).

Arnavutluk'a yapılan saldırının uluslararası yansımaları oldu. Batı Avrupa basını, Amerikan basını, Balkan ülkelerinin basını ve uluslararası basın bu işgali kınadı. Ülke içinde, Arnavut hükümeti faşist tehdidine direnmeye karar verdi ve

faşist yetkililerin kontrolü ele geçirmesinden önce bir Arnavut radyo istasyonu *Radio Tirana*'nın mikrofonu aracılığıyla halkın sesini yaymaya çalıştı (Dervishi, age.18).

Yeni ilhak edilen ülkenin bürokratik formalitelerini destekleyerek İtalya, Arnavutluk'ta yeni basın politikaları başlattı, uyguladı ve eğitim sisteminde değişiklikler yaptı. Bu stratejiler, Arnavutluk'ta yeni bir İtalyan gerçekliğinin kurulmasına yardımcı oldu. Yeni düzene bir yandan karşı çıkılırken diğer yandan da memnuniyetle karşılandı (Dervishi, age.20).

Faşist rejimin Arnavut toplumunun refahına katkısına verdiği zarardan başlayarak ve bireysel düzeyde yeni rejimin desteğine veya muhalefetine karşı çıkma yerleştirilinceye kadar, Arnavut toplumu arasındaki duyguların karşıtlığı büyüktü. Örneğin, işgalden sadece bir hafta sonra *Radio Tirana* Türkçe, Romanca, Bulgarca, Yunanca ve Slavca dillerinde günlük bir haber bülteni yayınlamaya başladı. Haber bülteni otuz dakika sürüyordu ve içerik diğer dillere çevrilmesi dışında aynıydı. İtalyanca ve Fransızca bilgilendirici yayınlar da vardı. İtalyanca sesli metinleri ise rutin hale gelmişti. Arnavut radyosu ile İtalyan radyoları arasında programların, daha yüksek ve daha güçlü frekanslarda değiş tokuş edilebilmesi için iş birliği yapıldı. Bu önlemler, Tiran Radyosu yayınları üzerindeki İtalyan etkisini güçlendirdi. Modernize edilen radyonun daha çok kişiye ulaşması sağlandı (Dervishi, age.21-22).

Faşist rejim döneminde edebiyat ve medya karanlığı daha da zorlandı. Bu rejim zamanında, Eğitim Bakanı Ernest Koliqi, Arnavut kökenli olmasına rağmen, yine de birçok kitabı yasaklandı ve yaktırdı. Kütüphanelerin raflarından Fransızca kitaplar çekildi, İtalyanca dışındaki dillerde yazılmış kitaplar Milli Kütüphane ve diğer kütüphanelerden toplanarak yakıldı. Bu, kitapların ve farklı düşüncelerin kaderiydi. Aynı şekilde, Nisan 1939'dan önceki döneme ait tüm basın organları, *Gazeta e Korçës* ve *Përperjeja Shqiptare* gazeteleri başta olmak üzere kapatılarak ortadan kayboldu (Dervishi, age.30).

Kitle iletişimi, faşizmin mesajını ve propagandasını topluma iletmesini sağlamak için zaman ve para yatırdığı ana alanlardan biriydi. İtalyan rejiminin en büyük çabalarından biri, toplum içindeki yaşamın her yönünü denetleyebilecek ve etkileyebilecek bir propaganda makinesinin yaratılmasıydı (Follo, 2013: 50).

İkinci Dünya Savaşı'nın beş yılı, Arnavutluk'ta Arnavut gazeteciliği ve basınının derin ve gerçek bir krizinin yıllarıdır (Fevziu, 1996:63). Krallık döneminde başlayan en büyük basın organları kapatıldı, başka organlar propaganda amaçlı yayın yapmaya başladı ve basının rolü tamamen ortadan kalktı. Yayınlarını sürdüren kurumlar sadece siyasetten uzak duran dini kurumlardı.

Tanınmış gazeteciler ikiye ayrıldı. Daha genç olanlar işgale karşı çıkararak İtalyan yetkililerin tüm tepkilerini üzerlerine çektiler. 20'li ve 30'lu yılların bazı tanınmış ve ünlü isimleri ise İtalyan varlığını doğal olarak kabul ederek oluşturdukları propaganda grubuna katıldılar. Arnavut gazeteciliği böylece derin bir çatlak aldı. Bu dönemin özelliği, ülkedeki her basın organının sıkı denetimi idi. İşgal makamlarının kurduğu Basın ve Propaganda Müdürlüğü tüm yayınları kontrol etmenin yanı sıra tamamen propaganda amaçlı diğer lüks yayınları başlattı (Fevziu, age.63).

Fevziu (64-65). Faşist gazeteler bloğunda, *Jeta Shqiptare* (1940), *Shqipëria e Re* (1940), *Shkëndija* (1940-1943), *Bota e Re* (1940-1943), *Vullneti* (1940), *Kosova* (1941), *Tomori* (1940-1943), *Tomori i Vogël* (1942-1943), *Bashkimi i Kombit* (1943-1944) gazetelerinin yer aldığını belirttikten sonra gazeteler hakkında şu bilgileri vermektedir:

Shkëndija (Kıvılcım), Arnavut dilinde, çoğunlukla edebi ve sanat ağırlıklı yayın yapan bir dergiydi. Ancak İtalyan işgalinin Arnavutluk için kurtuluş olduğunu her zaman not etmek için bir yer buluyordu. 1943 yılına kadar yayınlanan, 50-55 sayfalık zengin bir yayındı, ancak ülke ile ilgisi yoktu.

Bota e Re (Yeni Dünya) gazetesi faşizmin sadece propaganda olmadığını, Arnavutluk uygarlığı için gerçek bir çözüm olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu. *Bota e Re* haftalık Arnavutça ve İtalyanca 8 sayfa yayınlandı.

Faşist bir basın yaratmaya yönelik en ciddi girişimler, *Tomori*; *Tomori i Vogël* ve *Bashkimi i Kombit* gazeteleriydi.

Tomori, 1940 yılında yayın hayatına başladı ve üç yıl boyunca ülkenin en önemli gazetesi oldu. Arnavutça ve İtalyanca dillerinde yayınlanan günlük ve gerçek bir faşist gazeteydi. Gazetenin başında Mussolini'nin 1939'da yaptığı, *Arnavutluk*

benim kalbimdedir şeklindeki propaganda açıklaması vardı. Gazete faşist işgali ve onun altındaki Arnavutluk'un gelişimini yankıladı (yansıtıyordu). Kuru propaganda, ülkedeki gazetecilik ve basın seviyesine ciddi bir şekilde zarar verdi. Gazete, İtalya'nın kapitülasyonu ile 1943'te kapatıldı.

Arnavut gençliğinin kurumu olarak adlandırılan **Tomori i Vogël** iki haftada bir yayınlanan Arnavutça ve İtalyançe bir gazeteydi. İki yıl süreyle yayınlanan ve 8 sayfadan oluşan gazetenin sloganı: *Duce ile, Duce için*'ön sayfada her zaman duruyordu. Gençlere faşist idealleri kabul etmeleri için arabulucu rolü oynamaya çalıştı. Bu da 1943'te İtalya'nın teslim olmasıyla yayına son verdi.

Bashkimi i Kombit, günlük ve yasal olarak bağımsız bir gazete olmasına rağmen önce İtalyan işgalcilerin ve ardından Almanların yanında yer aldı. *Tomor*'un kapatılmasından sonra, 28 Kasım 1943'te yayına başladı ve 1944'e kadar 8 sayfa ve 247 sayı olarak devam etti. Ülkenin ana gazetesi haline gelmesine rağmen yoğun propaganda dozuyla boğuldu.

2.3. Alman Nazi İşgal Döneminde Basın

Alman ordusu Polonya, Danimarka ve Fransa'yı yendikten sonra Mussolini, Yunanistan'ı işgal etmek için sıçrama tahtası olarak Arnavutluk'u kullanmaya karar verdi. 28 Ekim 1940'ta İtalyanlar saldırılarını başlattı. Mussolini hızlı bir zafere güveniyordu ancak Yunan kuvvetlerinin direnişi İtalyan Ordusunu durdurdu. Yunan birlikleri ülkenin güneyindeki Arnavut topraklarını işgal ederek İtalyan kuvvetlerini geri püskürtmüştür. Böylece İtalyan ordusu, Arnavut isyancıların örgütlenmesi yoluyla Arnavutluğun merkezini işgal ettiler. Arnavutların yaşadığı Arnavutluk ve Kosova'nın birleşmesi sonucunda, Nisan 1941'de Almanya ve müttefikleri Yunanistan'ı ve Yugoslavya'yı işgal etti. Eylül 1943'te Almanya, özel kuvvetlerini Arnavut başkentine çıkartarak, Arnavutluk'u işgal etti. Berlin, tarafsız Arnavutluk'un bağımsızlığını tanıyacağını, bir Arnavut hükümeti, ülkenin polisi ve ordusunu düzenleyeceğini duyurdu (Zickel-Iwaskiw, 1992:33).

Almanlar, Arnavutluk yönetimi üzerinde sıkı bir kontrol uygulamadılar. Bunun aksine, özellikle Kosova'nın ilhakı etrafında Arnavut toplumu arasında popülerlik kazanmayı amaçladılar. Alman işgalciler propaganda makinesinin işleyişi

konusunda çok dikkatliydi. Almanca dilinde gazete ve dergilerin herhangi bir bölümünün yayınlanması açıkça ilan edilmemiş ve yönlendirilmemiştir. Medya meselesi için hiçbir Alman yetkili atanmadı, bu sektördeki her şey, inşa edilmekte olan yeni sistemin sadık Arnavut yayıncıları ve gazetecilerinden oluşan bir ekip tarafından ele alındı (Muka, 2011:14).

Alman yönetimi sırasında, ana basın kurumu **Kombi** (Ulus) idi. İtalyan faşist işgali dönemindeki *Tomori* gazetesinin yerini alan *Kombi* ilk olarak 19 Eylül 1943'te Arnavutluk'un ana resmi organı olarak yayınlandı. Alman işgalinin ilk aşamasında *Kombi* gazetesi, Geçici Yürütme Kurulu'nun kararları ve yöneltmeleri için doğrudan sözcüydü. İlk dört sayı yalnızca iki sayfa yayınladı, ancak daha sonra bu sayı iki katına çıktı. Gazete daha sonra adını **Bashkimi i Kombit** (Uluslar Birliği) olarak değiştirdi (Muka, age.15). Resmi medya sisteminde *Kombi* gazetesinin dışında *Tiran Radyosu* ve Arnavutluk Telgraf Ajansı hatta bu dönemde kamuoyunda daha az yankı ve etkiye sahip yarı resmi veya bağımsız olarak ortaya çıkan diğer kurumlarda da bulunuyordu.

Alman işgalinin sırasında, *Tiran Radyosu* 16 saat program yayınlıyordu. Kukla hükümet yetkilileri, ülkedeki güncel gelişmeler hakkında konuşmalar yapmak için radyo dalgalarını kullandı. Almanca üç, Arnavutça dilinde ise dört haber programı vardı.

Lirija e Shqipnis, 19 Haziran-16 Ekim 1944 tarihleri arasında Arnavutluk'taki Alman birlikleri tarafından yayınlanan Arnavutça dilinde iki sayfalık bir gazetedir. Görevi, Nazilerin askeri faaliyetlerini, Arnavut Partizan birimlerine karşı kazanılan zaferlerine yönelik propaganda yapmak aynı zamanda Alman birliklerinin anti-faşist müttefiklerin kuvvetlerine karşı gerçekleştirdiği saldırıları ve düşmanlara verdikleri zararı yaymaktı.

Zani i Atdeut (Vatanın Sesi), 19 Kasım 1944'e Alman Ordusu Genel Komutanlığı himayesinde İşkodra'da yayınlandı.

Öte yandan, ana komünist gazete *Zeri i Popullit*, Alman işgaline karşı sert bir duruş sergiledi. Gazeteye göre, ulusal kurtuluş hareketinin baş düşmanı Alman ordusudur. **Radyo Korça** da Alman işgalcilere karşı pozisyon aldı.

Arnavutluk'taki Alman işgalinin yaklaşık 14 aylık döneminde, yalnızca rejim lehinde veya aleyhinde siyasi fikir ve içeriğe sahip gazeteler ve bültenler dağıtılmadı. Tanınmış yazarlar, eleştirmenler ve bilim adamlarının çoğu karışmayarak ve resmi propagandanın saflarında yer almadılar, orijinal eser, çeviri, analiz ve yorumlar yaptılar. 1944 yılı, kültürel ve felsefi nitelikteki yayınların yeniden canlandığı yıl olarak kabul edilir (Muka, age.18).

Alman makamları, geçmişte İtalyanların yaptığı gibi, kendi dillerinde gazete, dergi veya radyo yayınlarının yayılmasını teşvik etmedi. Bu dönemin süreli yayınlarında Alman edebiyatı ve kültürü bir öncelik olarak görülmedi. Siyasi basının sayfalarında Almanca özel sayfalar yoktu. Kültürel, felsefi ve dini yayınlarda Almanca'dan çeviri, bu ülkeden tarih, kültür, genel olarak sanatın sunumu baskın değildi.

İşgalden yaklaşık dört ay sonra, Alman Nazileri basın üzerindeki tekellerini kaldırdı. Buna rağmen, İtalyanlar kadar Almanlar da genel olarak medya veya yayınlar için özel bir kontrol ve sansür yapısı inşa ettiler.

Öte yandan, Arnavut partilerinin propaganda sistemi, açık, yarı yasadışı veya yasadışı biçimde, siyasi ve ideolojik yönelime göre rejim lehine veya aleyhine bölünmüştü.

2.4. Komünist Partizan Grupların Etkisi Altındaki Basın (1939-1945)

1941 ve 1944 yılları arasında komünist partizanlar ve milliyetçi isyancılar, Arnavutluk'un kontrolünü ele geçirmek için İtalyan ve Alman işgal güçlerine karşı şiddetli direniş gösterdiler.

Yugoslav komünistlerinin desteğiyle İngiliz ve Amerikan silahlarıyla silahlandırılan Arnavut Partizanlar, İtalya'nın teslim olması ve Almanya'nın geri çekilmesi arasındaki bir iç savaşta milliyetçileri yenmeyi başardılar. Savaşın zaferi ve Marksist arzusu Arnavut komünistleri perde arkasından duran Arnavut siyaset sahnesinin merkezine getirdi (Zickel vd, age.33).

Zog'un güvenlik polisi tarafından izlenen, okuma yazma bilmeyen, tarımla uğraşan, çoğunluğu Müslüman bir toplumu karşısında, Arnavutluk'un komünist

hareketi savaşın ortasında çok az taraftar topladı. Aslında, lkenin II. Dünya Savaşı'ndan önce tam teşekküllü bir komünist partisi yoktu. Komünist Partizanların milliyetçi Arnavutları yenmesi sonrasında Enver Hoca, savaş sonrası ki yıllarda Arnavutluk'un en gl isimlerinden biri olmaya başladı. Okumak için gittiği Paris'ten döndükten ve savaşın patlamasından sonra Enver Hoca Arnavut partizanlarına katıldı. Ekim 1941'de Yugoslav Komünist Partisi'nin lideri Josip Broz Tito, tek partili bir komünist grubu kurmak için Arnavutluk'a gönderdiği adamları bir ay içinde Arnavutluk Komünist Partisi'ni kurdular. Parti başlangıçta kitlelerden çok az ilgi gördü. Ancak 1942 ortalarında parti liderleri, Tito'nun Marksist-Leninist propagandalarını ülkede yayma emrini dinleyerek ve kurtuluş çağrısı yaparak popülerliklerini artırdılar. Eylül 1942'de parti, daha önce anti-komünist inançlara sahip olanlar da dahil olmak üzere karşı çıkan az sayıda kişiden oluşan Ulusal Kurtuluş Hareketi olarak bilinen bir halk cephesi örgütledi. İtalyan işgalciye karşı Ulusal Direniş Ekim 1942'de arttı. Bu kez vatanseverler, Batı yanlısı ve anti-komünist bir hareket olan Balli Kombtar (Milli Cephe) hareketini kurdular. Balli Kombtar hareketi, Kral Zog'un dönüşüne karşı çıkıyordu, bir cumhuriyet kurulması ekonomik ve sosyal reformların başlatılması çağrısında bulundu (Zickel vd, age:35).

Ülkenin Alman Naziler tarafından işgali sırasında komünistler ve milliyetçiler arasında son derece şiddetli bir propaganda atışması ortaya ıktı. Arnavutluk Komünist Partisi ile Ulusal Cephe arasındaki anlaşmazlıklar arttı. Sağcı bir g olarak Ulusal Cephe, Arnavutluk'taki monarşik sistemi yeniden kurma hayalini gerçekleştirmeye çalıştı. Bu siyasi basında, karşılıklı olarak vatan haini ve bölücü suçlamalarının bir çatışmaya dönüşmesine neden oldu. Komünistler tarafından desteklenen gazeteler ve haber bültenlerinin ana eğilimleri kesintisiz savaş propagandasıydı. Aynı zamanda Nazi işgalcilerine, onların Arnavut işbirliklerine, işgalden sonra oluşturulan hükümete ve yönetime karşı şiddetliydi. Gazeteler, Arnavutluk Komünist Partisi ve Antifaşist Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin İtalyan faşist işgali sırasında ülkenin tamamen kurtuluşuna kadar sürdürdüğü bağlılığı ve doğruluğu yceltiler. İktidar mücadelesi kapsamında komünist propaganda, iki milliyetçi örgütün faaliyetlerini hedef aldı. Görünüşe göre en büyük eleştiri, suçlama ve aşağılayıcı etiketler Ulusal Cephe yelerine karşı yapıldı. Hukukçular, komünist

dergilerinde gerici ve popüler karşıtı bir rejimin geri dönüşünü savunan kişiler olarak nitelendirildi. Milliyetçi basının sayfalarındaki ana konular, ulusal sorunun çözümü, etnik bir Arnavutluk'un inşa edilmesi idi. Balistler (Cephe Üyeleri) ve hukukçular işgalcilere karşı bir savaş olarak başlayan ve Arnavutların Arnavutları öldürdüğü bir sivil, kardeşlik savaşı olarak devam eden komünist savaşı bir tehlike olarak gördüler. Balistlere göre, Arnavut komünistler Yugoslav komünistleriyle, Kosova davasının zararına, dolayısıyla Arnavut davasının zararına iş birliği yapıyorlardı (Muka, 2011:128).

Antifaşist Ulusal Kurtuluş Hareket basını, Arnavut halkı için en zor dönemlerden birinde doğdu. Vatan, kendisine Arnavutluk'u faşistleştirme görevini vermiş olan faşist İtalya tarafından işgal edildi ve Balkanlar'daki saldırgan planları için bir üs haline getirdi. Faşist işgalciler, Hain Hükümeti (Quisling hükümeti) ve ülkenin hainleri ile iş birliği içinde çok sayıda gazete ve dergiyi finanse etti ve yayınladı. Faşist yanlısı basının propaganda ve demagojik kampanyasına karşı çıkmak ve siyasi manevralarını ortaya çıkarmak, Ulusal Kurtuluş Hareketi basınının en önemli görevlerinden biriydi. Cep gazeteleri olarak adlandırılan en basit gazeteler, partizan birimleri tarafından periyodik olarak çıkarıldı ve savaş görevlerinin performansının analiz edildi, olumlu deneyimler genelleştirildi, eksiklikler eleştirildi, savaşçıların ve kadroların savaşma ve liderlik becerilerinin yanı sıra partizanların, özellikle de şehitlerin cesaret ve kahramanlıkları anlatıldı (Zotaj, 2017).

Şubat 1942'de orduya, Nisan 1942'de işçilere ve Temmuz 1942'de köylülere çağrılar ve broşürler yayınlandı. Faşist işgale ve siyasetine karşı çıkan her düşünce ve fikrin, vahşi bir gerici ortamında gün yüzüne çıkarılması için ağır bir propagandası çabasıydı. Bu araçların ikna etmek ve propaganda için kullanılması, savaşın zor koşullarında ve düşman tarafından dayatılan derin yasadışı koşullarında kitlelerle bağlantı kurmak ve iletişim kurmak o neslin olgunluğunun bir kanıtıdır. Aynı zamanda hazırlanmaları ve dağıtılmaları da bu silahı doğru zamanda kullanma kararlılığını ve cesaretini göstermektedir. Kitlelerin politik bilincini yükseltmedeki etkileri muazzamdı. Düşman propagandasını ifşa etmedeki rolleri çok büyüktü. Basın, halkın özlemleriyle doluydu, onlar için savaştı, yollar keşfetti ve zamanı

geldiğinde verilen görevleri ve misyonunu yerine getirmek için tırnaklarla ve dişlerle yolunu açtı (Zotaj, 2017).

Yasadışı basının yayılması ve kitlesel olarak okunması, işgalci ve casuslarının burnunun dibinde gerçekleştirilen, halkın genel bir eylemiydi. Zamanın basınına düşman gözünden. Düşmanlardan saklamak için pek çok zekice taktik kullandı, birçok şekil ve yol, insanların zihnini, cesaretlerini ve zafere olan inançlarını yarattı ve ülkenin ıssız kulübesine savaşın sesini taşıdılar.

Tüm yasadışı basının dağıtılması ve kullanılması için motto haline gelen “Oku, dağıt ve düşmana teslim etme” sloganı, inisiyatifi tam olarak savaşın zorluk ve zor koşullarında almıştır. Bu koşullar altında, *Zëri i Popullit* ve *Bashkimi* gazeteleri, *Kushtrimi i Lirisë* dergileri, Arnavut anti-faşist gençliğin kuruluşu, ***Gruaja shqiptare*** ve edebiyat dergisi ***Liri*** gibi bazı yayın organlarının yasa dışı olarak yayımlanması mümkün hale geldi. Bu organların yayın kurulları sıklıkla anti-faşist broşürler, bültenler ve operasyonel savaş bildirileri yayınladı ve dağıttı. *Zëri i Popullit*, 25 Ağustos 1942’de, Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Hareketi’nin yasadışı diğer basın araçlarının çalışmaya başladığı, kitlelerin güvenini ve desteğini kazandığı zaman derin yasadışılık koşullarında çıktı. Ağustos 1942’nin sonunda yayınlanan *Kushtrimi i Lirisë* dergisi, “Arnavut gençliğinin lanetli faşizmin tüm yeni neslin yeminli düşmanı olduğu ilkesi tarafından yönlendirildiğini kararlılıkla belirtiyor, bu nedenle tüm yeni enerjimizi Arnavut halkının kurtuluşu için, bağımsız ve demokratik bir Arnavutluk için, Arnavut halkının faşist boyunduruktan kurtuluşu için mücadelede vermeliyiz” cümleleriyle kararlı bir şekilde ifade etmiştir. Ulusal Kurtuluş Konseylerinin bir organı olan Mart 1943’te yayınlanan *Bashkimi* gazetesi, ülkenin tüm dürüst vatanseverlerinde sevinç ve memnuniyet uyandırdı ve kısa bir süre içinde duyguların, isteklerin ve özgür, bağımsız ve demokratik bir Arnavutluk kurulması için her şekilde mücadele etme kararlılıklarının sözcüsü oldu. Gazete, “özgürlük verilmez, kazanılır” tezini savunuyor ve “Biz özgürlüğü eli uzatarak elde etmeye çalışmıyoruz, yüzyıllardır aradığımızı bildiğimiz gibi, yumruğumuzu göstererek başaracağız” diye açıklıyordu (Zotaj, 2017).

Savaşın yaygınlaşması, partizanların kararlılığı, cesareti ve fedakarlıkları gazetenin makalelerine ve yorumlarına konu oluyordu. ***Gruja shqiptare*** dergisi “Kan

dökülmeden özgürlük kazanılmaz” tezini savunuyordu. Temmuz 1943’te yayınlandı. Ülkenin ulusal ve toplumsal kurtuluşu için verilen büyük mücadelede tüm halkla yan yana yürümekteydi ve bu katılımın, politik ve sosyal kişiliğinin ve kararlılığının iddasıydı. Düşman propagandası, koşulların ve de insanları aldatmak ve onları kendi saflarına çekmek için kullandığı argümanlar bakımından zayıf olmamıştır. Radyo, film, sanatsal ve kültürel faaliyetler, faşist örgütler gibi ikna etme ve propaganda araçlarının dışında, İtalyan faşist işgalciler 40’tan fazla medya organları da yayınlıyordu (Zotaj, 2017).

İtalyan Propagandasının maskesi düştüğünde ve halk sırt çevirdiğinde, savaşın zararlarını ve anlamsız olduğunu yaymaya başladılar. Çünkü faşist İtalya ağır ve baskılı önlemler alacak ve Arnavutluk yok edilecekti. Arnavut halkının silahlı savaşı tam gelişimine ulaştığında ve faşist işgalci ağır darbeler alırken propagandasında Bolşevik tehlike, Sırp ve Yunan sloganları atılarak, anti-faşist Ulusal Kurtuluş Hareketi ve hedefleri hakkında şüphe uyandırmaya çalıştı. Alman Nazi işgalcisi, propaganda araçlarının kullanımında da önceki işgalcinin gerisinde kalmadı. Alman askeri kuvvetlerinin *Lirija e Shqipërisë* yayın organının komutanlığı günde 10.000 kopya yayınlanıyordu ve orada Nazi Almanya’sının ülkeyi işgal etmeye değil, savunmaya geldiğini vurguluyordu, çünkü onlara göre Arnavutluk kurtarıldı. (Zotaj, 2017).

Bu tez, anti-faşist Ulusal Kurtuluş Hareketi’nin propagandası ve onlara karşı yürütülen silahlı mücadeleyle yerle bir oldu. Düşman, basın aracılığıyla Arnavut halkının en yüksek erdemlerini hor görürken, partizan basını ise vatanseverliği, bağlılığı, kararlılığı, sevgiyi, dürüstlüğü yüceltiyordu. Düşman basını terörü, katliamları yaygınlaştırdı ve diğer baskıcı önlemleri, tehditi yaygınlaşırken partizan basının sayfalarında halkın mücadelesi, cesur eylemleri, kahramanlıkları ve vatanın kurtuluşu için savaştaki fedakarlıkları anlatılarak yükseltiliyordu.

Diğer yandan, bu dönemde yasadışı, komünist, ulusal cephe yanlı ve yasal basın kurulmuştur. Gizli koşullar altında, bu basın, bu güçlerin programlarını ve zaferlerini propaganda ediyordu ve her biri kendi çıkarları için kontrollü İtalyan basınına sert vuruyordu. Bunların arasında ve herhangi bir değer olmaksızın, 20’li ve

30'lu yılların geleneğini korumaya devam eden, çoğunlukla edebi-kültürel olmak üzere birkaç bağımsız gazete ve dergi de vardı (Fevziu, 1996:64).

Faşist basın dışında, yasal edebi ve kültürel başka bağımsız organlar da vardı. Bunlar arasında en çok temsil edilenler, ayın 12 ve 27'sinde ayda iki kez yayınlanan **Bleta** dergisi ve ayda bir çıkan **Fryma** dergisiydi. **Bleta** ilk olarak 17 Ocak 1944'te yayınlandı ve 18 sayı çıktı. Gerçek liberal basını canlandırmaya çalıştı. **Fryma**, 1944 yılında 8 sayı olarak yayımlandı ve çoğunlukla edebiyat ve edebiyat eleştirisiyle uğraşıyordu. (Fevziu, 1996:65).

Arnavutluk'ta da yasadışı basın dolaşmaya başlamıştı. Basın İtalyanlara karşı savaşıyan siyasi oluşumlardan oluşuyordu. En belirgin olanı, ülkedeki en büyük iki siyasi ve askeri gücün, Ulusal Cephe ve Komünist Partisi'nin basın organlarıdır.

Her ikisi de çabalarında az çok amatörceydi. Hiçbir zaman gerçek anlamda profesyonel bir basının seviyesine yükselmediler. Periyodiklikten muzdariptiler ve propaganda hedeflerini ilan etmiştiler. Yasadışı basın çerçevesinde onlarca gazete ve dergi yayınlandı en önemlileri ise şunlardır: (Fevziu, 1996:66).

Ulusal Cephe yanlısı, **Balli Kombëtar**, **Ushitima e Vertetës**, **Lufta e Çlirimit** **Kombëtarë** gazeteleri.

Komünist Partisi yanlısı, **Zëri i Popullit**, **Bashkimi**, **Liri**, **Lirija**, **Gruaja Shqiptare**, **Luftëtari i Lirisë** ve **Kushtrimi i Lirisë** gazeteleriydi.

Ancak aralarında en belirgin isimler Arnavut basınına uzun süre yönetecek **Zëri i Popullit** ve **Bashkim** gazeteleri olacaktı. **Zëri i popullit** (Halkın Sesi) Komünist Partisi Birinci Sekreteri Enver Hoca tarafından kuruldu. Önce Komünist Partisi'nin, daha sonra da Merkez Komitesi'nin bir organıydı. Bu gazetenin ilk sayısı 25 Ağustos 1945'te Tiran'da yasadışı olarak yayınlandı. Başlangıçta 2 ila 26 sayfa arasında teksir makinasıyla basılıyordu. 1943'ten itibaren ilçe matbaalarında yasadışı olarak yayınlanmaya başladı. 1944 yılına kadar bu koşullarda devam etti. **Zëri i Popullit**, daha sonraki bir dönemde, 1944-1990 komünist yıllarında bir gazete olarak ele alınacaktır.

Bashkimi gazetesi resmen Demokratik Cephe'nin bir organı olmasına rağmen komünist hareketini kayıtsız şartsız destekledi. İlk olarak 25 Mart 1943'te

Dıraç'ta yayınlandı. Savaş dönemi boyunca 2 ila 20 sayfa arasında teksir makinesiyle basıldı. *Bashkimi*, komünist dönemde de çok gelişti.

2.5. Komünist Hükümet Döneminde Basın

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra, Arnavutluk'ta yeni bir hükümet kurma çabaları yoğunlaştı. Ülke harap oldu, halk aç kaldı ve savaşın kazananı hükümeti kuran komünistler oldu. Böylece Arnavut toplumunun beynini yıkama süreci de başlamış oldu. Asıl amaç başka fikirleri yok etmekle, Arnavut topraklarını yönetmek ve komünist rüya olarak bilinen şeyi inşa etmektir. Bu illüzyonist düşünce, faşist işgalcilerin olmadığı, herkesin eşit olduğu, herkesin bir iş, ücretsiz eğitim ve sağlık hizmeti alma hakkına sahip olduğu yeni bir düzenden bahsediyordu. Bu şekilde komünist hükümet, dönemin en güçlü medyası olan radyoya şiddetle saldırdı. Haberleşme ve yabancı dilde yayın yapan tüm kanalların frekanslarını durdurdular. Komünist rejimi, dönemin medyasını propaganda amacıyla kullandı. Halkın düşüncelerini kontrol etmek istiyorlardı (Gjylbegaj, 2015:3-4).

Bu dönem Arnavutluk, Avrupa'nın en izole ülkesiydi. Ülkede din yasadışı bir faaliyet olarak görülmüş, ifade özgürlüğü ortadan kaldırılmış işkence ve infazlar olağan hale gelmiştir (Pajo, 2016).

Arnavutluk totaliter rejiminde medyanın görevi, Arnavutluk'un korunmasına ve sosyalist sistemin inşasına yönelik önlemleri organize etmek ve harekete geçirmektir. Komünist yazılı basın kolektif bir propagandacıya, kolektif bir ajitatöre ve kolektif bir örgütleyiciye dönüştü. Tüm totaliter rejimlerde medya bastırılır, sadece propaganda teşvik edilir, bu nedenle de insanlar izole edilir. Medya aracılığıyla yapılan propaganda, onunla mücadele edebilecek her türlü özgür düşünceyi veya kendiliğinden siyasi eylemi caydırmaya çalışır. Bu dönemin medyası parti ve devletin, ideolojik ve siyasi ilkelerine uygun bilgi ve verileri aktarmaktadır. İktidar her şeyi yönettiği ve kontrol ettiği için, zamanın medyası ve halkını bir bütün olarak düşünüyor ve görüyordu (Paja, 2017:232).

Kitle iletişimi devletin ve partinin bir aracı olarak kullanılmış, devlet iktidarının ve parti etkisinin diğer araçlarıyla bütünleşmiştir. Devlet ve parti içinde

birlik aracı olarak, özellikle de sadece bir propaganda ve ajitasyon aracı olarak kullanılmıştır (age. 233).

Komünist basın Merkez Komitesi'nden emirlerle doğrudan parti tarafından yönetildi. Basın, partinin propaganda sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edildi ve kontrolü altına alındı. Arnavut totaliter rejiminde medya tamamen hükümete bağımlıydı ve onun tarafından kontrol ediliyordu. Totaliter sistemin liderleri, kontrol ettikleri medya aracılığıyla parti-devletin özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre propaganda yapmakta ve kamuoyuna istediği gibi bilgilendirmektedir. Bu çerçevede tartışma tehlikeli görüldüğü için muhalefete izin verilmiyordu, diyalog ortadan kalkıyor, yerini yavaş yavaş uzun konuşmalar ve dekdüze monologlar almaya başlıyordu (age. 234).

Gazete baş editörleri ve görsel-işitsel medya yöneticileri komuta altındaydı ve her şeyi düzenleyen propaganda sekreterine karşı sorumluydular. Komünist medyada iktidarın bilgi sistemi “almaz, algılamaz; sadece dağıtır, verir ve iletir” di. Yalnızca kendisinin anlattığı şeyin değişmeyen yankısını yakalar. Dünyadan ve gerçeklikten sadece fikirlerinin yapısına, ideolojisine ve siyasi kanaatlerine uygun gelen bilgileri alırdı (age. 235).

Totaliter basın ve medyanın gündemi, devlet propagandasına bağlı olarak komünist hükümet tarafından belirlenirdi. Komünizm altındaki medya, iktidarın tepesinden halk kitlelerine direktifleri, emirleri, sloganları iletmek amacı taşıyan bir araç olarak hizmet ettikleri için *kitlelerin kolektif örgütleyicileri* idi. Komünizmde medya, komünist medyanın günün siyasetini zamanın siyasi çıkarlarına göre yeniden şekillendirdiği ve uyarladığı *kolektif düşüncenin mimarları* idi. Komünist medyanın üçüncü işlevi ise iktidara bağlı gazetecilerin rolünü azaltmak, onları gönüllü muhabirlerin baskısı altında tutmak ve kalabalığı manipüle etmektir. Yönetici siyasi seçkinlerin saflarını yeniden şekillendirmesi gereken *Halk Düşüncesi Tribünü* idi (age. 235-236).

Komünist dönem Arnavut gazeteciliği, Sovyetler Birliği'nde uygulanan Leninist model gazeteciliğin etkilerinden herhangi bir noktayı veya virgülü kaldırmadan tekrarı gibi görünür. Basının, proletaryanın tek temsilcisi olarak Partinin

hizmetinde olduğu anlayışından başlayarak, tüm basın mülkiyetinin kamulaştırılması ve kontrolün ele alınması. Medya, sadece ülkenin başarılarını ve izledikleri siyasi yolun faydalarını yaymakla kalmadı, aynı zamanda partiden halka mesajlar iletmiştir. Halkın dikkatini parti çizgisiyle aynı yöne yönlendirmeyi amaçlayan direktif yazıları, partinin en yüksek ofislerinde hazırlandı, böylece iletişimci rolü gazetecilere değil, parti temsilcilerinin kendilerine verilmiştir. Zamanın Arnavut gazetecisi, parti görüşlerinin ve resmi direktiflerin dışına asla çıkamazdı, hükümetin koyduğu sınırları aşamazdı (Reçi, 2021).

Komünist ideoloji, dönemin periyodik gazetesinde, özellikle de *Rruga e partisë*'de çeşitli programlanmış makaleler kamuoyuna sunuluyordu. Aslında Marksist-Leninist Araştırmalar Enstitüsü tarafından yayınlanan ve partinin merkez komitesi tarafından kontrol edilen aylık bir dergiydi. Bu teorik ve siyasi program, komünist ideolojik aygıtı hizmet eden devlet görevlilerinin, araştırmacıların ve kamuoyu oluşturunucuların siyasi ve ideolojik eğitimine adanmış bir parti basını olarak hizmet etti (Abazi ve Doja, 2016: 164).

Bu arada komünist hükümet, yeni medya kuruluşlarının yayınlanmasını yasakladı. Kasım 1944'ten itibaren Arnavutluk'ta basın üzerinde özel mülkiyet hakkı yoktu. Artık tamamen devlet kontrolünde olan yazılı basın ağı, ülke genelinde hızla yayılıyordu (Reçi, 2021).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arnavutluk'ta kurulan totaliter (baskıcı) komünist rejimde pek çok dergi ve gazete yayınlanamamıştır. Gazeteci ve yayıncı rolünü de üstlenen birçok yazar ve entelektüel toplumun diğer kesimleriyle aynı kaderi paylaşıyordu. Tutuklanıyorlar hatta itaatsizlikleri ve farklı görüşleri hayatlarına mal oluyordu. Baskıya uğrayan aydınların kimisi ülkeden kaçarken, kimisi tutuklandı, kimisi de idam edildi (Kërbizi ve Macaj, 2020:350).

1960'ların ortalarında, komünist rejim, kültürel ve ideolojik devrimine başladı. Bu devrimin bir kısmı, muhalif yazarlara, şairlere ve sanatçılara yönelik saldırı ve eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesiydi. Yabancı etkileri ortadan kaldırmak için Arnavutluk'un Avrupa kültüründen izolasyonunu güçlendirmeyi hedefliyordu (Zickel vd, age:50).

Kitle İletişim Araçları uzun zamandır hükümetin toplumu komünist çizgide devrimcileştirme çabaları için çok önemli bir araç olarak hizmet etti. 1944'te iktidara geldiklerinde komünistlerin ilk eylemlerinden biri medyanın kontrolünü ele geçirmek oldu, ancak medya eylemlerinin resmi olarak kamulaştırılması 1946 yılına kadar gerçekleşmedi. Buradan basın, radyo ve daha sonra televizyon, komünist yönetimi haklı çıkarmak ve halka Marksist değerleri aşlamak için kullanıldı. Aynı zamanda basını, radyo ve televizyonu, halkı harekete geçirmek, ekonomik plan, din karşıtı politikalar gibi rejimin programlarının uygulanmasını desteklemek için kullandı. Halkın inancını sağlamak için medyanın mesajlarının çoğunluğu milliyetçi içerikliydi. Böylece Arnavutluk'un bağımsızlığına bağlılık ve gurur duyguları uyandırılıyordu. Medya aynı zamanda partiyi ve hükümet yetkililerinin karıştığı yolsuzluk vakalarını ve üretimdeki verimsizliği örtbas etmede kullanılıyordu. Medya, parti liderliğinin politikalarını yumuşatmaya ve kademeli olarak resmi çizgiye karşı çıkan tutumların ifade edilmesine izin vermeye başladığı 1990 yılına kadar katı sansür politikalarıyla parti tarafından sıkı bir şekilde kontrol edildi. 1990'dan önce, kitle iletişim araçlarında (yazılı basın, radyo, televizyon) görev yapan tüm medya çalışanları ve hatta editörler, yönetmenler ve yapımcılar katı parti disiplinine tabiydiler ve kurallara uymak zorundaydılar (Zickel vd, age.181-182).

Muhalif Arnavut yazarlar, şairler ve sanatçılar komünist Arnavutluk tarihini, insanları Stalinist ütopyaya yönelten bir geri kalmışlık destanı olarak görüyorlar. Aslında komünist Arnavutluk'un hikayesi, kasvetli kanlı tarih, tasfiyeler, baskı, ihanet, acı ve yabancı düşmanlığı ile distopik bir konudur.

Dinin Arnavut milletini böldüğü, toplumun geri kalmasına nedeni olduğu ve dolayısıyla toplumu dini inançlarını uygulamamaya zorladığı varsayımı üzerine 1967'de yetkililer, Arnavutluk'taki dini hayatı yok etmek, ortadan kaldırmak için şiddetli bir kampanya başlattılar (Zickel vd, age.50). Tüm kiliseler, camiler, manastırlar depo, hastane veya okul haline getirildi. Rejim, Arnavutluk'un dünyanın ilk ateist ülkesi olduğunu açıkladığında bu kampanya doruğa ulaştı ve rejimin propagandası onu Enver Hoca'nın en büyük başarısı olarak kitlelere duyuruyordu.

1976'da Arnavutluk'ta Stalinist temelde yeni bir anayasa onaylandı. Bu belge Arnavutların ifade, basın ve medya özgürlüğünü garanti ediyordu. Arnavutluk'un

1976 anayasasının 53'üncü maddesi vatandaşlara konuşma, basın, toplanma, dernek kurma hakkı verirken; 39'ncu madde bu hakları sosyalist idarenin kurallarına uygun olmaya bağlıyordu. Bu durum ise komünist idarenin söz konusu hakların sınırlandırılması veya tamamen kaldırılmasına yasal olarak zemin hazırlamaktaydı (Emin, 2014).

Bu dönemde Arnavutluk dünyanın en izole ülkelerinden biri haline geldi. Uluslararası izolasyon, iç baskıyla el ele gitti. Hoca, halkını en temel haklardan mahrum bırakan totaliter bir sistemi dayatmak için terör ve baskı kullandı. Propagandası ısrarla, iç ve dış düşmanların Arnavutluk'un varlığını tehdit ettiğine dair sınırlı ve köleleştirilmiş bir zihniyet geliştirdi. Bu, siyasi muhalefeti ve muhalifleri ihanetle suçlamasını kolaylaştırdı. Onun totaliter rejimini bir şekilde tehlikeye atabilecek veya tehdit edebilecek herkes, Hoca'nın izolasyonist politikalarıyla ortadan kaldırıldı (Geldenhuis, 1991: 29).

Enver Hoca, Arnavutluk'taki partizan gruplar üzerinde güç kazanma ve sürdürme hedeflerine ulaşmak için 1943'te Devlet Güvenlik Müdürlüğü'nü kurdu. Bu aslında Hoca'nın siyasi muhaliflerle savaşmak ve onları ortadan kaldırmak için kullanacağı bir araçtı. Bu müdürlük bünyesinde ayrıca basın, radyo, gazete ve diğer medya iletişimiyle ilgilenen bir sansür bölümü de bulunmaktaydı. Bu bölümün işlevi aynı zamanda kültürel ve sosyal kurumlar ile eğitim kurumlarını içine alacak şekilde genişletilmiştir (Zickel vd, age.235). Komünist Arnavutluk, her alanda parti liderinin egemenliği olan, siyasi alanında tek bir partinin, acımasız polis ve askeri baskının olduğu, ekonominin tamamen devletin kontrolünde olduğu, tüm devlet ve sivil toplum kuruluşlarının partiye hizmet ettiği, medya ve basının doğrudan kontrol altında olduğu bir ülke olarak karakterize edildi (Gjergji, 2011: 3).

Komünizm zamanında diktatörlük, propaganda aracı olarak kamuya açık afişler olan Fletë-rrufe (Yıldırım Levhaları)'nı kitlelerle iletişim kurmak için kullandı. Rejim onları kişisel olarak bile herkese saldırmak için silah olarak kullandı. Yıldırım Levhaları, merkezlere yerleştiriliyordu ve herhangi bir işletme veya kurumun girişine asılıyordu (Krasniqi ve Qiraxhi, 2018:13).

Diktatörlük zamanında kitaplar çok tehlikeli bir silahtı. Rejime göre Freud, Breton, Nietzsche, Kafka, Fishta'nın eserleri gibi tehlikeli olarak nitelendirilen kitaplara sahip oldukları ortaya çıkan ailelerin tüm fertlerinin hayatları ve özgürlükleri tehlikeye girebilirdi. O dönemde yazarlar ve şairler partiye sadakatle hizmet etmek zorundaydılar. Diktatörlük, kendi yazarlarını ve sanatçıları bir değer olarak değil tıpkı düzenin kuvvetleri, fabrikaları veya çiftlikleri gibi bir sektör olarak ele aldı. Birçok yazar uygulanan sansürü kabul etti ve rejimin propagandasına hizmet etti. O dönemin Arnavutluk'u, Arnavut göçmenlerin ve Kosovalı yazarların kitaplarını kesinlikle yasakladı. Bu ülkenin kültürel izolasyonunu daha da etkiledi. O dönemde özgürce yazmayı seçen yazarlar özgürlüklerini hatta hayatlarını kaybetmişlerdir. Diğerleri ise Arnavut edebiyatının hapsedilmesine ve özgürlüğünün çiğnenmesine neden olmuşlardır (Krasniqi ve Qiraxhi, 2018:18)

1945 ile 1990 arasındaki dönem, Arnavut basınının ilk gelişme döneminden tamamen farklıdır. Arnavut basın tarihinde ilk kez tüm özel ve bağımsız gazete ve dergiler askıya alınmıştır. Bu dönemde yayınlanan kültür ve edebiyat dergileri, komünist ideolojiden derinden etkilenmiştir. Sonuç olarak, basın derin bir sansür sürecine girmiş, gelişiminin seyri değişmiştir. İfade özgürlüğüne katkıda bulunan birçok kişi tutuklanmış, mahkûm edilmiş ya da idam edilmiştir. Bu süre zarfında Arnavut okuyucu siyasi, edebi ve dini gelişmelerden kendini kurtaramadı, özgürleşemedi. Zira o dönemin dergi ve gazetelerinde yazar, yayıncı olarak çalışan tüm kişiler, Avrupa'nın çeşitli üniversitelerinde eğitimlerini tamamladıkları için devlet düşmanı olarak görülüyorlardı (Kërbizi ve Macaj, 2020:352).

İfade özgürlüğü olmadan basın ve edebiyatın doğal gelişim sürecinde duramayacağı çok açıktır. Herşeye rağmen yinede Arnavut edebiyatının ve basınının o karanlık zamanlarında bile başarılı yazarların mükemmel örnekleri vardır. Bunlar arasında yer alan İsmail Kadare⁵ ve Dritëro Agolli⁶ gibi sistemin katı kurallarına

⁵ **İsmail Kadare** (d. 28 Ocak 1936, Ergiri), 1992'de Uluslararası Cino del Duca Ödülü'nü ve 2005'te Man Booker Uluslararası Ödülü'nü kazanan Arnavut yazardır. Halen Tiran'da yaşamaktadır. Arnavutluk'ta 2. Dünya Savaşı sonrası komünist rejim kurulduğunda Kadare 8 yaşındaydı ve bu rejimin içinde yetişti. Romanlarında komünist toplum konuları sık sık geçer. Öğrencilik yıllarındaki yazı denemelerinden sonra, Tiran'da edebiyat fakültesinde ve kısa bir süre için Moskova'da Maksim Gorki Edebiyat Enstitüsü'nde okudu.

meydan okuyan, mesajlarını satırların arasına saklayanlardandır. Her yeni fikrin sansürlendiği, her edebî eserin ve matbaanın en ince ayrıntısına kadar izlendiği, rejimin ve sistemin benimsediği yazı modeli dışında başka bir yazı modelinin bulunmadığı böyle bir ortamda edebiyat ve basın en büyük darbeyi aldı.

Sonuç olarak, rejim tarafından saldırıya uğrayan diğer birçok gazeteciye karşı rejimin süslediği bazı sıradan yazarlardan gelen edebi ve gazetecilik örnekleri yetersizdi (Kërbizi ve Macaj, 2020:353).

Bu dönem tek taraflı eleştirilerle vasat bir edebiyat ve basın üretti. Eserin sahibi veya medya yazımı ile birlikte ideolojik çerçeveye uymayan her türlü edebi esere ve medya ürününe karşı derhal tedbirler alınıyordu. Bu dönemde edebiyat ve gazetecilik olgusunun tek taraflı ve siyasi yaklaşımı nedeniyle gerçek bir tartışmaya yer ve imkân yoktu.

1960'lı yıllarda Kadare şiir alanında ün kazanan yazar, esas ününü ise 1964 yılına yayınlanan *Ölû Ordunun Generali* isimli romanıyla kazandı. Arnavutluk'taki komünist yönetim romanlarına sansür uyguladıysa da, ünü dolayısıyla belirli ölçüde bir dokunulmazlığa sahipti. 1990 yılında Ramiz Alia yönetimine karşı protesto olarak daha önceleri de pek çok kez gittiği Fransa'ya iltica etti. 1999'da Arnavutluk'a geri döndü. 1992'de Cino Del Duca ödülünü kazanan Kadare'ye, 1996'da Fransa'daki "Academy of Moral and Political Sciences"a ömür boyu üyelik hakkı verildi. 2005'te Man Booker Uluslararası Ödülü'nü, 2009'da Asturias Prensliği Ödülü'nü, 2015'te Kudüs Ödülü'nü kazandı. Adı birkaç kez Nobel Edebiyat Ödülü adayları arasında geçen Kadare'nin kitapları 45'ten fazla dile çevrilmiştir.

⁶ **Dritëro Agolli**, Ekim 1931'de, Menkulas köyünde dünyaya geldi. İlkokulu burada tamamladı. Henüz 13 yaşındayken, ulusal kurtuluş savaşına katıldı. Partizan taburunda kuryelik yaptı. Orta öğrenimini Asim Zeneli okulunda tamamladı. 14-15 yaşlarındayken, şiir ve kısa hikâyeler kaleme aldı. 1947 yılında, Rinia gazetesinde ilk şiirleri yayınlandı. 1952 yılında önce St. Petersburg'a, ardından Leningrad'a gitti. Leningrad Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nde eğitim aldı. 1957 yılında, Tiran'a döndü. Tiran Üniversitesi'nde dersler verdi, aynı zamanda, on beş yıl boyunca çalıştığı, Zeri i Popullit (Halkın Sesi) gazetesinde yazmaya başladı. Agolli'nin ilk eseri *Yolumdan Ayrıldım* 1958 yılında yayınlandı. 1964 yılında yayınladığı *Eski Rüzgârların Sesi* yasaklandı. Agolli'nin yazar olarak tanındığı ilk eser, *Komiser Memo* isimli roman 1970 yılında yayınlandı. 1972 yılında, Arnavutluk Yazarlar ve Sanatçılar Birliği Genel Sekreteri oldu. Ertesi yıl da birliğin başkanı seçildi. 31 Ocak 1992 tarihinde emekli oluncaya kadar bu görevi sürdürdü. 1974-2005 yılları arasında, Halk Meclisi'nde ve Arnavutluk Parlamentosu'nda yer aldı. Komünist sansür tacirleri; 1980'lerde Beyaz Çağ tiyatrosu ve Nentori dergisindeki bir dizi hikâyesini yasakladılar. Trajik olan son ikisinin Arnavutluk Yazarlar ve Sanatçılar Birliği Başkanlığı yaptığı esnada yasaklanmış olmasıdır. Agolli, her yazarın bir polemikçi ve her zaman muhalif olması gerektiğini savunmuştur. Komünist liderlikte etkili bir isim olsa da Enver Hoca ve rejimini eleştiren biri olarak dikkatleri çekmiştir. Bununla birlikte, komünizmin çöküşünden sonra bir tek o, komünist olduğunu ve komünizm için çalıştığını açıkça söylemiştir. Sonraki yıllarda, Sosyalist Parti'nin akıl hocalarından biri olmaya devam etmiştir. 3 Şubat 2017 tarihinde Tiran'da vefat etti (Ayhan Demir, Arnavut Edebiyatının ışığı: Dritëro Agolli, <https://www.gzt.com/cins/arnavut-edebiyatinin-isigi-dritero-agolli-3484243>Erişim Tarihi: 29 Nisan 2022).

Dönem, Arnavutluk tarihinin, aynı zamanda Arnavut edebiyatının ve basınının en karanlık dönemi idi. Kanadalı araştırmacı Robert Elsie komünist rejim dönemini yazarlar ve yayıncılar için kıyamet dönemi olarak değerlendirmiştir (Kërbizi ve Macaj, 2020ç: 353).

2.5.1. Dönemin Basın Organları

Arnavutluk'ta komünist diktatörlüğün kurulmasından sonra, 1944'ten itibaren Arnavut gazeteciliği ve basını, öncekinden tamamen farklı ve yeni bir tarz yarattı. Yaklaşık 50 yıl süren bu dönem pek çok yayın başlığı oluştursa da aynı zamanda ciddi sonuçları olan bir gazetecilik boşluğu da yaratmıştır. Diktatör gazeteciliğinin temel özelliği, basının parti organları tarafından tam ve koşulsuz denetimidir (Fevziu, 1996:67).

Arnavut basın tarihinde ilk kez tüm özel ve bağımsız gazeteler kapatıldı. Basın organları, partinin organları oldu ve aynı büro tarafından yönetildi. Arnavut basın tarihinde ilk kez tüm yayınlar Arnavutluk Emek Partisi (Partia e Punës e Shqipërisë, PPSH) Merkez Komitesi Basın Ofisi tarafından kontrol edilmeye başlandı. Rekabet ortadan kalkmasıyla gazetelerin başarı oranları düştü. Tek rekabet kısılcımı, *Drita*, *Nëntori*, *Zëri i Rinisë* gibi iki veya üç edebi ve sanatsal gazetelere kaldı. Basının temel özelliği olan bilgi, kusurlu hale geldi ve yerini sıradan, genellikle eğlenceli ve gerçek olmayan bilgiler yayınlanmaya başlandı. Bu dönemde hiçbir zaman gerçek bir sansür ofisi olmaması rağmen, yazılarında yanlış olduğu düşünülen küçük bir şey için bile gazetecilerin cezalandırılıp hapis cezasına çarptırıldığı birçok vaka vardır. Böyle bir durum gazeteciliğin sonunu getirdi ve bir gazeteciden çok basın işçisi olarak adlandırılan yeni bir model yaratıldı (Fevziu, age:68).

Teknik ve organizasyonel anlamda bu süreçte basın ileri adımlar attı. Tirajlarda, gerçekçi olmasa da inanılmaz bir büyüme görüldü. 1980'lerin ortalarında *Zëri i Popullit* dolaşımında 111 bin kopyaya ulaştı. *Sport*, *Drita* ve *Zëri i Rinisë* ise günde 60-70 bin kopyadan oluşan tirajları ele geçirdi. 1948'de Arnavutluk yaklaşık 1 milyon traja sahip 25 basın organı yayınlarken, 1985'te yayın organı sayısı 110'a ulaştı. İlk defa her alan için düzenli ve önemli bir şekilde profesyonel ve özel

yayınlar başlamıştır. Böylece çocuk, kadın basınında, tarımda, sanayide, gençlikte, sporda ve hatta güvenlik alanlarında birçok başarılı yayın yayınlandı. Merkez Komitesi örneğine göre, ilçelerdeki tüm Parti Komitelerinin basın organları vardı. Propaganda yayınları da başladı. Bazıları yabancı dillerde olan gazeteler batı Avrupa’da ve diğer gelişmiş ülkelerde ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Dağıtım sistemi mükemmelleştirildi ve Arnavut basını için bugüne kadar kurulmuş en iyi abone sistemi kuruldu. Gazete dağıtımı ülke genelinde ve gün içinde dağıtılmaya başlandı. *Zëri i Popullit* gazetesi de ülkenin en uzak köylerine ulaşıyordu. Gazetenin dağıtılmadığı hiçbir yerleşim yeri yoktu ve bu aynı zamanda bir ilkti. Bu dönemde çok sayıda gazete yayınlanmıştır. Ancak bunlar içerisinde *Zëri i Popullit*, *Bashkimi*, *Zëri i Rinisë*, *Puna*, *Drita*, *Nëntori* en etkili ve önemli olanları arasındadır (Fevziu, 1996: 69-71).

50 yıl boyunca ülkede iki günlük gazete vardı: *Zëri i Popullit* ve *Bashkimi*. Bunların her ikisinde savaş yıllarında yayınlandı. Ancak 1944-1948 yıllarında bir kırılma yaşandı. *Zëri i Popullit* yayın hayatına son verdi. Bu gazetenin yerine ülkede en önemli gazete olacak Demokratik Cephe’nin yayın organı *Bashkimi* gazetesi oldu.

Başlangıçta Komünist Partisi’nin, daha sonra PPSH Merkez Komitesi’nin bir organı olan *Zëri i Popullit*, Arnavut basın tarihinin en uzun süreli ikinci gazetesi ve 44 yıllık bir süre için ülkedeki en önemli gazetedir. Bu süre boyunca en büyük kadroya ve en fazla donanıma sahip oldu. Genel yayın yönetmeni Merkez Komite Sekreterliği tarafından atanırken, editörler ve gazeteciler Merkez Komite Genel Kurulu’nun onayından geçti.

Zëri i Popullit gazetesine her iş merkezinin ve birçok kişinin abone olması gerekiyordu. Günlük sayıları her sabah Enver Hoca’nın masasında bulunurdu ve yazının baş editörleri bizzat kendisi tarafından biliniyordu.

Gazete pazartesi günleri hariç haftanın altı günü yayınlanıyordu. Büyük boy, fotoğraflı ve dört sayfadan oluşuyordu. İç sayfalarda parti hayatı ve ülkeden, dış sayfasında ise dünyadan yorumlar ve haberlere yer veriliyordu.

Bashkimi, *Zëri i Popullit*’den sonra en önemli ikinci günlük gazeteydi. Üç yıl boyunca ülkenin en önemli gazetelerinden biriydi (Fevziu, 1996: 70). Bu dönemin

gazeteciliğinin altın çağı *Bashkimi* ile başlar. 1945-46 yıllarında bu gazete, Arnavut gazeteciliğinin geçmişteki güzel örneklerini takip etmeye çalıştı. Bu dönem, basınının en serbest ve en profesyonel dönemidir. 1946'da gazeteyi yöneten Petro Marcos'un görevden alınması ve ardından tutuklanmasıyla dönem sona erdi. *Bashkimi*, Arnavutluk Demokratik Cephesi'nin bir organıydı. Savaş sırasında ve ilk yıllarda kurulmakta olan komünist hegemonya ve diktatörlüğün üstünü örtmeye hizmet eden bu örgüt, hızla önemini yitirdi. İşlevsiz, boş bir manivelaya dönüştü, ama içinde önemli bir gazete vardı.

Bashkimi ile *Zëri i Popullit* ilişkisi karmaşıktı. *Bashkimi*'de daha az gazeteciler daha az donanım ve daha küçük sirkülasyon vardı. *Bashkimi*, *Zëri i Popullit*'in önemli konularını bir gün gecikmeyle takip ediyordu. Aynı grafik düzenine sahipti ve aynı matbaada basılıyordu. *Bashkimi*, 4 büyük sayfası vardı ve başlık siyah büyük harflerle *Zëri i Popullit* gibi yazılmıştı. *Bashimi*'in önemi 1991'den sonra sona erdi.

Bu ikisinden sonra çıkan en önemli gazete 1945'te yayınlanmaya başlayan Arnavut Sendikaları'nın yayın organı ***Puna*** oldu (Fevziu, 1996: 71). İlk sayısı 1 Mayıs'ta çıktı ve 1991 yılına kadar haftada iki kez aynı periyotlarla yayınlanmaya devam etti. *Puna*, ağırlıklı olarak komünist dünya görüşü ile çalışanların ve eğitimlerinin konularını kapsıyordu. Sosyalizmin inşasında ve kitlelerin bu sistemin üstünlüğü konusunda bilinçlendirilmesinde rol oynadı. 1991 yılında *Puna* olan adını ***Pasqyra*** olarak değiştirdi ve haftalık olarak yayınlanmaya devam etti. Bu zamana kadar piyasayı takip etme yeteneğini kaybetti ve kaprisli bir periyodiklik ile hayalet bir gazeteye dönüştü. Bu iki büyük ve günlük gazete dışında, Arnavut basınında daha küçük ama kamuoyunda daha büyük etkiye sahip bir dizi başka gazeteler de vardı. Bunlar arasında gençlik gazeteleri, spor, edebiyat ve sanat gazeteleri sayılabilir (Fevziu, 1996: 72-74).

Zëri i Rinisë (Gençliğin Sesi); gazetesi özellikle 1980'lerin ortalarında önemli bir gazete tiraj ve ağırlığına sahipti. O dönemde liberalizmin bir kaynağını ilk aktaran o oldu ve o dönemin özgürleşmiş bir gazetesinin ününü kazandı. *Zëri i Rinisë*, savaş sırasında yayınlanmaya başladı. ***Kushtrimi i Lirisë*** başlıklı ilk sayı 29 Ağustos 1942'de Tiran'da yayınlandı. Aralık 1944'e kadar bu isim altında ve

yasadışı olarak 16 sayı yayımladı. 1 Ocak 1945'ten itibaren adını değiştirerek **Rinia** başlıklı haftalık bir yayın hayatına başladı. Dokuz yıl sonra, Ocak 1954'te, **Zëri i Rinisë** adlı yeni başlıkla haftada iki kez yayınlanmaya başladı. Ek olarak **Vullnetari** gazetesini yayınlıyordu. Çoğunlukla gençlik eğitimi sorunları ve benzeri sorunlarla ilgilenirdi. **Zëri i Rinisë** 1980'lerin ortalarında büyük bir gelişme gördü. **Zëri Popullit** ve Bashkimi'in tirajlarıyla rekabete girdi ve özel olarak bu ikisine ait olan konuları ele aldı. 1990-1992 değişimlerinde de önemli bir rol oynadı.

Zamanın diğer iki başarılı yayını **Drita** ve **Nëntori** dergileriydi. **Drita**, Arnavutluk Yazarlar ve Sanatçılar Birliği'nin bir organıydı. İlk sayısı 1 Ocak 1961'de çıktı. 1972 yılına kadar haftada dört sayfa olarak devam etti. 1 Ocak 1972'den itibaren şekil değiştirerek magazin dergisi haline geldi ve haftalık 16 sayfa olarak yayınlanmaya başladı. **Drita**, Arnavutluk'ta özellikle 80'li yıllardan sonra popüler gazeteler arasında yer aldı. Ülkenin sahip olduğu en ünlü yazar ve sanatçıların tanıtımını yaptı ve dünya kültüründen çeşitli örneklerle sayfasında yer verdi.

Yüksek tirajı vardı ve 90'ların demokratik değişimlerinde rol oynadı. Düzenli yayın yapma sürecini kaybettikten sonra yıllar içinde önemi azaldı.

Nëntor (Kasım), uzun bir süre Arnavut basınının en önemli dergisiydi. 1954'te Arnavutluk Yazarlar ve Sanatçılar Birliği'nin bir organı olarak yayınlanmaya başladı. Daha çok sanatsal yaratıcılık ve kültürel bilgilerle ilgilendi. Bu nitelikteki birçok organ gibi, 80'lerin ortalarında, kapak ve sayfa sayısını değiştirdiğinde ortaya çıktı. 180-200 sayfalık bir kitap formatındaydı. Ülkeden ve dünyadan etkinlikler yayınladı. 80'lerin sonlarında, o zamana kadar yasaklanmış dünya edebiyatının en iyi eserlerinin yayınlanmasında rol oynadı. Ekonomik sıkıntıya düştükten sonra 1991 yılında varlığı sona erdi. **Nëntor** dışında bir diğer önemli dergi de **Shkenca ile Jeta** oldu. 1969 yılında yayınlanmaya başlayan ve 1991 yılına kadar ilginç bir aylık olarak yayın hayatına devam etmiştir. Bu yıldan sonra artık yayınlanmadı. Bu dergi aynı zamanda çocuk dergisi **Horizonti**'yi de alt yayın olarak çıkarmıştır.

44 yıllık komünist diktatörlük sırasında ülkedeki en büyük ve en çok aranan gazetelerden biri **Sporti Popullor** gazetesiydi. İlk sayısı 1946 yılında **Sporti**

başlığıyla haftalık olarak yayımlandı. Daha sonra *Sporti Popullor* oldu ve 1980'lerin başında haftada iki kez yayınlamaya başladı. 90 bin adete kadar tirajı vardı ve piyasada bulunması çok zordu. Daha az sansüre sahip olan bu gazete, dünyanın dört bir yanından spor haberlerine de sayfalarında yer verdi. Dört büyük sayfa olarak yayımlandı. 1991'den sonra Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın bir organı haline geldi.

Bu yıllarda özel baskılar da başladı. *Fatosi* ve *Pioner* dergilerinin başlıkları çocuk yayınlarında popüler oldu, Pedagogik alanda, *Mësuesi gazetesi*, *Studime Pedagogike dhe Gjuha Jonë* dergileri, askeri alanda *Luftëtari* gazetesi, *Mbrojtja Popullore* dergileri, *Korriku* ve *Shërbim të Popullit*, Öğrenciler için *Studenti* ve *Studenti i Bujqësisë* gazeteleri yayımlandı. Küçük ve sınırlı tirajı olan *Ylli*, *Shqiptarja e Re*, *Shqipëria Sot* gibi birçok başka yayın da vardı.

2.5.2. Radyo ve Televizyonunun Kurumu

Arnavutluk Radyo Televizyonu (TVSH), komünist Arnavutluk zamanındaki tek televizyondur. TVSH, ilk yayınlarına 29 Nisan 1960'ta, Tiran şehrinin küçük bir bölümünü kapsayarak başladı (Instituti Shqiptar i Medias, 2020: 18). 1966'da TVSH sinyali Dıraç şehrine ulaştı. Yabancı TV kanallarını izlemek düşmanca bir faaliyet olarak görüldüğü dönemde, parti ve rejim çalışanları, halkın yalnızca Arnavut Radyo ve Televizyonunu izlediklerine emin olmak için her eve baskın düzenledi. O zamanlar televizyon ancak parti şubesinin izni ile alınabiliyordu ve Arnavutluk Televizyonunun dışındaki TV sinyallerini durduran bir engelleyici sistem taktırlıyordu. Halk arasında yabancı kanalları izleyenler antenleri değiştirip gizlice evlerinde tutuyorlardı (Krasniqi ve Storajova, 2020: 15).

Tiran Radyosu, Kral Zog I hükümeti tarafından onaylanan bir kanun hükmünde kararname ile kuruldu. Kuruluşu, Krallığın 10. Kuruluş yıldönümü (Bayrak Günü) kutlamalarına denk geldi. 28 Kasım 1938'de yayına başladı. Radyo, Arnavut yayıncılığının ilk ve en önemli aşamalarından biridir. Dünyanın dört bir yanındaki Arnavutlar ve Arnavutluk için sunum ve bilgilendirme yapmaktaydı. Tüm Arnavutlar için ana dilin korunması üzerinde olağanüstü bir etkiye sahipti (Muka, 2008:13). Radyo Tiran'ın yaklaşık üç saat süren ilk programları, müzik ve haberlerle

sınırlıydı. 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'un işgalinden sonra Tiran Radyosu'nun tüm programları faşist propaganda içerikliydi. 1939'un sonunda Radyo, daha iyi çalışma koşullarına ve daha büyük bir binaya sahip olması için şehrin merkezinde taşındı. Radyo tamamen faşist ideolojinin ve propagandanın hizmetine sunuldu (Muka, 2008:14).

Arnavut televizyon sinyalinin başladığı 1960 yılına kadar, Radyo Tiran bünyesinde, müzik, tiyatro, gazetecilik alanında faaliyet gösteren sanatçılar, yerel ve teknik muhabirler, yönetmen ve idareciler, etkin çalışanlar veya dış muhabirler olarak göreve alındılar. 1960'dan sonra bunların bir kısmı deneysel yayınlara başlayan Arnavut televizyonunun kadrosuna geçti. 1990 yılına kadar Tiran Radyosu hem sınırların içinde hem de dışında Arnavutlar için çok popüler bir istasyondur. Profesyonel gazeteciler ve editörlerden oluşan bir kadroya ev sahipliği yapıyordu. Tüm Arnavutlar için ana dilin korunması üzerinde olağanüstü bir etkiye sahipti (Muka, 2008:15-16).

1990'dan sonraki dönem, Radyo Tiran'ı ve diğer dört yerel istasyonları farklı bir ortama yerleştirdi. Programlamanın içeriği ve biçimi değişmeye başladı. Bu, Arnavutluk'ta demokratik süreçlerin başlamasıyla değil, aynı zamanda birkaç on yıl sonra Tiran Radyosu'nun piyasadaki tekeli ortadan kaldıran alternatif özel radyoların ortaya çıkmasıyla da uyumludur (Muka, 2008: 17).

27 Nisan 1941'de Arnavutluk'ta ikinci radyo istasyonu **Radio Korça**'nın açılışı gerçekleşti. Başlangıçta programları kısıydı, yerel haber ve müzik mekanlarına ek olarak, **Radio Roma** ve **Radio Tiran**'a doğrudan bağlantılar vardı. Ülkenin kurtuluşundan sonra, 1945'te İşkodra ve Gjirokastra'da iki radyo istasyonu daha açıldı. Üç yerel istasyon olan Korça, Shkodra ve Gjirokastra'nın yanı sıra 1959'da yayına başlayan **Radio Kukës** istasyonu hem program anlayışı hem de idari bağımlılık açısından **Radio Tiran**'ın kızları olarak kaldılar. Dev bir propaganda parçası olarak komünist otoriter hükümeti, yayın gücünü güçlendirmek için büyük özen göstererek, her eve hatta ülkenin her köşesine bağlantılar gönderdi. O zaman, **Tiran Radyosu** kızları ile birlikte sadece Arnavutluk topraklarının tamamını kapsamakla kalmadı, aynı zamanda sinyal, sınır bölgelerinin ötesinde Kosova, Karadağ, Makedonya ve Yunanistan'a da iletiliyordu.

Radyo Korça, dönemin faşizm yanlısı mesajlarını ülkenin doğusunda yaymak için İtalya'nın desteğiyle başkent dışında kurulan Radyo Tiran'ın ilk şubesidir. Yayın 27 Nisan 1941'de başladı. Medrese binası stüdyo olarak hizmet verirken, bu radyonun anteni şehir camisine kuruldu. Eylül 1943'te Korça Radyosu partizan savaşının hizmetine girdi ve dağlara taşındı. Ancak Alman ordusu tarafından tamamen yakıldı.

Radyo Gjirokastra, ülkenin kurtuluşundan birkaç ay sonra 20 Mart 1945'te yayına başladı. İlk stüdyo, Şehir Kalesi'nin açık bir ortamında kuruldu. Resmi yetkililerin duyuruları ve konuşmaları genellikle bu radyoda okunurdu.

Radyo Shodra, 13 Mayıs 1945'te yayına başladı. İlk günlerde programı sadece 4 saat sürüyordu. Kısa haber bültenleri, duyurular ve basın açıklamaları ile müzik parçaları başta olmak üzere radyo yayınları az sayıdaydı.

Radyo Kukësi, Diktatör Enver Hoca'nın doğum günü olan 16 Ekim 1959'da yayına başladı. Radyo ilk başlarda, ağırlıklı olarak müzik, duyurular ve ilden gelen bilgilerle sadece bir saatlik bir program yayınlamaktaydı (Muka, 2008:30-32).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRASİYE GEÇİŞ DÖNEMİ (1991-2000)

3.1. Demokrasiye Geçiş Sırasında Basın

Yıllar içinde, yavaş ama emin adımlarla, Arnavutluk'un uzun vadeli kendi kendini izole etme özelliği, değişim ve diğer uluslarla iş birliği ihtiyacının önünü açıyordu. Görünüşe göre Arnavutluk'taki egemen sınıf, izolasyonun maliyetinin yararlarından daha ağır bastığını anlamıştı. Değişim ihtiyacı ülke içinde de hissedildi (Geldenhuys, 1991:32).

Pek çok gelişme ve olay, uzun zamandır beklenen değişikliği gerçekleştirmek için bir araya geldi. Komünist sistemden demokratik sisteme geçiş başlı başına bir devrim olarak kabul edilebilse de Arnavutluk örneğinde daha çok barışçıl bir güç aktarımını ifade eder. Tüm siyasi ve sosyal sistem değişti. Diktatörlükten demokrasiye geçiş gerçekleşti. Ekonomik geçişi, merkezi ekonomik planlamadan piyasa ekonomisine; sosyal geçişi ise kapalı bir toplumdaki açık bir topluma geçiş ifade eder. Arnavutluk'ta demokratik sistemin başlangıcı hem gelişimsel hem de kavramsal değişikliklere katkıda bulundu. Değişim, Arnavut medyasını ve basınını etkilemeden geçmedi.

Arnavutluk'ta özgür medya yaratma çabaları, komünist rejimin yıkılmasından sonra, dönemin tek partili medya sisteminin yerini çok partili bir sisteme bıraktığı için ortaya çıktı (ISM, 2020: 19).

45 yıllık uzun bir komünist rejim döneminden sonra, basının tamamen komünist hükümetin kontrolünde olduğu 1990 yılından itibaren Arnavut medyası yeni bir gelişme dönemine girmiştir. Yeni gazeteciliğin doğuşu, 1990 yılında ülkede yaratılan yeni siyasi ve sosyal koşullardan kaynaklanmaktadır (ISM, 2020:5).

Arnavut medyası nispeten genç olmasına rağmen, dinamik ve hızlı bir gelişme yaşadı. Bölgedeki diğer ülkelerden farklı olarak, 1991'de siyasi sistemin değişmesi, yalnızca hükümetin medya tekellinin sona ermesine değil, aynı zamanda mevcut medyanın neredeyse tamamının ortadan kalkmasına ve bir dizi yeni medyanın ortaya çıkmasına neden oldu.

Aslında, Arnavut toplumunun siyasi geçişinin ve demokratikleşmesinin ilk adımlarında bağımsız medya ve basın gelişimini farklı biçimlerde etkileyen ve bunlar üzerinde iz bırakan birçok faktör vardır. Bunlar: Basına yönelik düzenlemenin yasal çerçevesi, medya ortamının gelişimi, medyanın gelişimini etkileyen ekonomik koşullar, düzenleyici otoritelerin rolü, medya sahipliğinin ve finansmanının şeffaflığı, editoryal bağımsızlığın yanı sıra medya etiği ve gazetecilerin eğitimi (Londo, 2012).

Demokrasinin ilk yıllarında medya kaotik ve yapılandırılmamış olarak adlandırılabilirdi. Komünizm sonrası Arnavutluk'ta özgür medyayı üretenin siyaset olduğu ortaya çıktı. Basın özgürlüğü kavramı, büyük ölçüde siyasi tartışma özgürlüğü ile sınırlandırılmış ve dolayısıyla siyasetle yakından ilişkilendirmiştir. Her ne kadar özgür medya yaratmak için çabalar gösterilse de bunun bağımsız medyayı öngördüğü söylenemez.

Arnavut medyası yeni olmasına rağmen çok hızlı ve dinamik bir gelişme yaşadı. Bölgedeki birçok ülkede olduğu gibi, 1990'ların siyasi sisteminde meydana gelen değişiklikler, yalnızca medyanın ve basının hükümetler tarafından tekelleştirilmesine son vermedi, aynı zamanda yeni medya ve basın biçimlerine olan ihtiyacı teşvik ederek neredeyse tüm mevcut medyanın ortadan kalkmasına da katkıda bulundu. 1990'dan beri Arnavut medyası ve basını, bileşenlerinin çoğunda sürekli bir evrim geçirmiştir (Londo, 2012).

Arnavutluk'taki değişim zamanında, özellikle çağdaş medya aracılığıyla haberin yayılmasında uluslararası faktörler de çok önemli bir rol oynadı. Ülkenin, dünyanın diğer tarafından izole olması artık mümkün değildi. Değişimin yayılması, komünist sansürün yanıt veremediği ve artık etkileyemeyeceği yazılı ve sözlü basına kıyasla çok daha büyük bir etkiye ve daha geniş bir yayılmaya sahip olan haberin görsel doğasından da etkilenmiştir. Arnavutluk'un karşılaştığı liberal siyasi kurumlar inşa etmek, bu kurumları desteklemek için bir sivil toplum ve gerçekten özgür medya geliştirmek gibi zorlukların üstesinden gelmek için demokratik açığı kapatmaya çalışılacaktır (Gjergji, 2011: 6).

3.2. Demokrasi Döneminde Basın-Yayın

Yeni gazetelerinin gazeteciliğin çıkışını, 1990 yılında ülkede yaratılan yeni siyasi koşullar tahrik etti. Doğu Avrupa’da komünist diktatörlüklerin teslim olmasına ve Soğuk Savaş’ın sona ermesine yol açan siyasi gelişmeler ve ülkedeki zorlu ekonomik koşullar son Arnavut komünist diktatörü Enver Hoca’nın yardımcısı Ramiz Alia’yı ekonomik ve siyasi reformlar içeren bir plan sunmaya zorladı. Ancak bu reformlar temel ana reformlar değildi, daha çok yüzeyseldi. Böyle olduğu içinde dönemin dönemim öğrenci hareketlerini kışkırtmıştır. Öğrenci hareketleri, 8 Aralık 1990’da öngörülemeyen ve şimdiye kadar diktatörlük tarafından öngörülemeyen büyük oranlara ulaştı. Bu hareketlerin ilk siyasi sonucu Demokrat Parti’nin kurulmasıdır.

1990’da ülkenin en önemli günlük gazetesi, partinin merkez komitesi tarafından yayınlanan *Zeri i Popullit* idi. 1990’da başlayan demokratik değişimlerin bir sonucu olarak, *Zeri i Popullit* yayın hayatına başlayacak yeni bir liberal gazetenin nedeniyle tiraj kaybetti. 1991 yılında en önemlisi ve ilki olan ***Rilindja Demokratike*** gazetesi çıktı. *Zeri i Popullit* eski hükümet seçkinlerinin yolsuzluk skandallarını ve ayrıcalıklarını ifşa etme ve kınama kampanyasında muhalefet gazetelerine katılmak için, kitlesel arzudaki değişime tepki (kamuoyunun tepkisine paralel) olarak köklerinden vazgeçmeye, yayın politikasında değişiklikler gerçekleştirmeye başladı (Zickel vd, 1994: 182).

Demokrasinin başlangıcında Arnavut basın tarihinde iz bırakan en önemli organlar şunlardır: (Fevziu, 1996: 77).

Rilindja Demokratike (Demokratik Diriliş): Demokratik dönemin ilk ve en önemli gazetesi olan *Rilindja Demokratike*, Arnavut basın tarihinde bir devrimdi. Komünist basının entrikalarına ve ağırlaştırılmış propagandasına son verdi. Yeni bir gazeteci sınıfının hazırlanması için gerekli koşulları yarattı. Arnavutluk’ta, demokratik bir toplumun çok önemli bir unsuru olarak muhalif gazeteciliğin temellerini atmış, ifade ve grafik sunum biçiminde devrim yaratmış, Arnavut basınında eşi görülmemiş tirajlara ulaşmıştır. Gazete, büyük boy 6 sayfa çarşamba ve cumartesi günleri haftada iki gün yayınlandı. İlk günlerde 60 bin olan tirajı bir ay

içinde 100 bine ulaştı. Ancak ilgi çok yüksek olduğu için bu baskı bile yetersiz kaldı. *Rilindja Demokratike*, sadece günlük bir gazete değildi, her şeyden önce bir fikir ve felsefe gazetesiydi. Başka bir deyişle uzun bir diktatörlük dönemi sonrasında geleceğin umutlarının derin bir yansımaydı. Bu gazete, ülkenin en büyük siyasi ve tarihi olaylarını duygulu ve profesyonel bir üslupla işledi. Gazete, yayın periyodunu artırmaya ve görünümünü değiştirmeye devam etti. Önce haftada üç kez yayınlanmaya başlayan gazete daha sonra günlük hale geldi. 8 sayfa ve son zamanlarda 16 sayfa olarak yayınlanmaya devam etti. Yıllar geçtikçe, medya pazarı büyüdükçe, farklı basın organları arasındaki rekabet, bu gazetenin rolü ve kalitesini azalttı.

Republika gazetesi: *Rilindjes Demokratike*'den, sadece bir ay sonra dönemin en önemli siyasi gazetesi *Republika* yayımlanmaya başladı. Cumhuriyet Partisi'nin yayın organıydı. Bu gazete de günlük hale geldiği 1995 yılına kadar uzun bir süre *Rilindja Demokratike* ile aynı periyotlarla yayınlanmaya devam etti. Zamanla, kamuoyunu şekillendirme ve haberleşmedeki rolü ve etkisi azaldı.

3.2.1. Geleneksel Medya (Gazete ve Dergiler)

Sindikalisti: Arnavutluk Bağımsız Sendikalar Birliği'nin yayın organı olarak Nisan 1991'de yayınlanmaya başladı ve zamanın olayları üzerinde etkili oldu. İlk günlerde haftalık olan gazetenin yayın periyodu daha sonra haftada iki güne çıktı. Eski Başbakan Nano'nun hapsedilmesine yol açan yardım skandalı hakkında ilk makaleyi yayınlayan gazete oldu. 1992'den sonra etkisini yitirdi.

Aleanca: Arnavutluk Demokratik İttifak Partisi'nin organı olarak Mart 1993'te yayın hayatına başladı. Önce haftada iki kez, daha sonra haftada üç kez ve son olarak da haftada bir yayınlandı. Bir süre ülke çapında dağıtılan gazete, ekonomik rekabete dayanamadı.

Gazeta Shqiptare: Nisan 1993'te Arnavutça ve İtalyanca iki dilde yayınlanmaya başladı. Daha sonra tamamen Arnavutça yayınlanan gazete 16 sayfa idi.

Dita Informacion gazetesi: Nisan 1993'te yayın hayatına başladı. Başlangıçta haftada bir, daha sonra haftada iki kez ve 1996'dan itibaren günlük olarak yayınlanan gazete, geleneksel Arnavut basınında iki renkli sayfa yayınlayan ilk gazetesidir.

Populli gazetesi: 1993-95 yılları arasında yayınlandı. Başlangıçta haftalık, daha sonra günlük ve sonunda haftada iki kez yayınlandı. 1995 yılında iflas etti.

Gazeta Arnavutluk: Eylül 1995'te günlük olarak yayın hayatına başladı. Arnavutça ve bir sayfa da İngilizce olarak yayınlandı.

Koha Jonë: 1993 sonrası dönemin en önemli gazetesidir. Lezha Bölgesi İşçi Partisi Komitesi'nin eski bir organı olarak özelleştirildi ve Mayıs 1991'de bağımsız oldu. 1992'de haftada iki kez, Eylül 1993'te haftada üç kez yayınlanan gazete Ocak 1994'ten itibaren günlük hale geldi. Yayını 24 sayfaya ulaştı. *Koha Jonë*, Arnavut basın pazarına hâkim oldu. Kamuoyunun işlenmesinde tartışılmaz bir rol oynadı. Ülkede gazetecilik kavramlarının gelişmesinde özel bir rol oynadı. Çağdaş biçimde yapılan ilk gazete ve enformasyonun egemenliğine yönelik basın yöneliminde devrim yapan ilk gazetedir. Bu gazete, 1994 yılında Arnavutluk'ta ilk AKS (Sanat, Kültür, Spor) başlıklı ek yayınlamaya başladı. *Koha Jonë* gazetesinin medya yolculuğu hiç de kolay olmadı. Hükümetle abartılı bir çatışmayla karşı karşıya kaldı; bu, yalnızca sürekli mali kontrollerle değil, aynı zamanda gazetecilerinin yargılanmasıyla da sonuçlanan bir çatışmadır. 1996 yazında mali bir çöküş yaşadı.

Bu dönemde bazı dergilerin tanıtımı da gerçekleştirildi (ISM, 2020:12). Şubat 1997'de, ilk ciddi, batı tarzında haftalık **Klan Dergisi** yayınlandı. Bu haftalık dergi Arnavutça'nın görünümünde tamamen devrim yarattı. Burada, Shekulli medya grubunun yayınları olan **Spektër** ve **Biznesi** dergilerinden de bahsetmek gerekir. Spektër dergisi (1999), fotoğraf ve tasarıma özel bir önem vererek dergilerin doğasına uygun bir temayla öne çıkmıştır. Bir diğer dergide çıktığı dönemde Arnavutluk basınında bir yenilik olarak ortaya çıkan **Mapo dergisi**dir.

Gruja Moderne ve **Yaşam** da dahil olmak üzere, ağırlıklı olarak kadın sorunlarıyla ilgilenen dergilerin sayısında artış oldu. **Aleph**, **Mehr Licht** gibi kültürel

ve özel dergilerin yanı sıra, **Perpjekja** daha az edebi bir karaktere ve tarihe, felsefeye, sosyolojiye yer veren, daha geniş bir yelpazeye sahiptir (Fevziu, 1996: 77-81).

1990'dan beri yayınlanan dergiler (Kërbizi ve Macaj, 2020: 355):

<i>Başlık</i>	<i>Temel Özellikler / İçerik</i>	<i>Yayın Yeri</i>
<i>Poeteka</i>	<i>Edebiyat</i>	<i>Tiran (Arnavutluk)</i>
<i>Kens</i>	<i>Eleştiri</i>	<i>Tiran (online)</i>
<i>Perla</i>	<i>Eleştiri</i>	<i>Tiran (Arnavutluk)</i>
<i>Palimpsest</i>	<i>Kültür ve Edebiyat</i>	<i>Online</i>
<i>Milosao</i>	<i>Edebiyat eki</i>	<i>Basılı-online</i>
<i>Gegnia</i>	<i>Kültür</i>	<i>İşkodra (Arnavutluk)</i>
<i>Obelisk Memorial</i>	<i>Eleştiri</i>	<i>Tiran (Arnavutluk)</i>
<i>Ars</i>	<i>Edebiyat</i>	<i>Tiran (Arnavutluk)</i>
<i>Përpjekja</i>	<i>Eleştiri</i>	<i>Tiran (Arnavutluk)</i>
<i>Fjala</i>	<i>Edebiyat</i>	<i>Tiran (Arnavutluk)</i>
<i>Aleph</i>	<i>Edebiyat, eleştiri</i>	<i>Tiran (Arnavutluk)</i>
<i>Mehr Licht!</i>	<i>Edebiyat, eleştiri</i>	<i>Tiran (Arnavutluk)</i>
<i>Saras</i>	<i>Edebiyat</i>	<i>Tiran (Arnavutluk)</i>
<i>Illz</i>	<i>Edebiyat</i>	<i>Tiran (Arnavutluk)</i>
<i>Aks</i>	<i>Edebiyat eki</i>	<i>Tiran (Arnavutluk)</i>

Komünizm sonrası dönemde ilk gazete ve dergilerin ortaya çıkmasıyla birlikte yeni bir pencere açıldı ve önceden belirlenmiş düzen tamamen değişti, yeni bir bilgi edinme yolu açıldı. Sık sık finansal sorunlarla karşı karşıya kalsalar da pazarda hayatta kalmak için gerekli uzun vadeli stratejilerden yoksun olsalarda, medya ve basın ortamını canlandırmayı başardılar.

Bu dönemde gazete ve dergiler hem yazar hem editör hem de gazete yayıncısı olan yazar ve gazetecilerin özel girişimlerinin ürünüydü. Yayınları özel destek ve girişimlere bağlı olduğundan dolayı, bunları serbest piyasa ekonomisinde yönetmek ve yayınlamaya devam etmek çok zor bir görev haline geldi. Ancak 90'lı yıllardan

sonra Arnavutluk'ta ve Arnavutça dilinin konuşulduğu diğer ülkelerde ister bölgede ister diasporada olsun, yayınlanan gazete ve dergilerde ani bir artış olduğunu vurgulamak çok önemlidir.

Arnavutluk'ta yayın yapan medya ve basın çoğunluğu, 1990'dan hemen sonra, 1991'de Demokrat Parti gazetesi *Rilindja Demokratike*'nin doğuşuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Bu dönemde 1991-1997 yılları arasında, komünist rejim tarafından kontrol edilen, Komünist Partisi'nin ana gazetesi olan *Zëri i Popullit* gazetesi hariç hemen hemen tüm gazete ve dergiler yayın hayatlarına son verdiler ve yerlerini özel işletmeler tarafından çıkarılan yeni gazete ve dergiler aldı. Medya ve basın işletmeleri, Arnavut medyası ve basınının yapısını kökten değiştirdiler. 1990'dan önce, Arnavutluk'ta sadece iki ulusal günlük gazete, (*Zëri i popullit* ve *Bashkimi*), 1991 yılında dört günlük gazete çıkarken, 1994 yılında yayınlanan gazete sayısı sekize ulaşmış, dolayısıyla yayınlanan gazete ve dergi sayısında kademeli bir artış yaşanmıştır (Londo, 2012: 3).

Siyaset yelpazesinin sağ ve sol tüm unsurlarını içine alan bir basın hayatı kurulmuştur. Yeni siyasi partilerin kurulmasından sonra meydana gelen siyasi gazetelerinin sayısındaki artış, bu döneme damgasını vurdu (ISM, 2020:7)

Demokratik Uyanışı takip eden gazeteler, Cumhuriyetçi Parti'nin *Republika* gazetesi, Sosyal Demokrat Parti'nin *Alternatif-SD*'si, Tarım Partisi'nin *Tarimsal İlerleme* gazetesi, Ulusal Birlik Partisi'nin *Kombi* gazetesi (1991), Balli Kombëtar Partisi'nin *Balli Kombëtar* gazetesidir (1992).

1991-1997 yılları arasında Arnavutluk'ta 270 gazete ve dergi yayınlandı. Bu dönemi ikiye aşamaya ayırabiliriz: İlk aşama, parti medyasının egemen olduğu, başlangıçta yeni partilerin ve derneklerin sahip olduğu eksiksiz bir basın sisteminin oluşturulduğu 1991-1994 yılları arasını kapsar. İkinci aşama bağımsız gazete ve dergilerin egemen olmaya başladığı 1994-1996 yılları arasını kapsar. (ISM, 2020:10).

Başlangıçta medya sahipleri yalnızca medya işi yapan yayıncılardı. Daha sonra çeşitli alanlardan iş adamları medya sahibi olarak ortaya çıkmış ve medyaya önemli yatırımlar yapmıştır. Dönüm noktası, Eylül 1997'de *Shekulli* gazetesinin

yayınlanmasıydı. Birkaç ay içinde ülkenin en çok okunan ve satılan gazetesi oldu. Belirli siyasi güçler lehine yayın yapmak yerine giderek daha profesyonel bir duruş sergilemeye başladı (ISM, 2020:11).

1999'dan sonra, gazetelerin siyasi eğilimini belirlemek daha zor hale geldi. Çünkü yayın politikaları, genellikle liderlerinin ve kanaat önderlerinin durumlarına veya siyasi inançlarına göre değişiyordu. *Shekulli* gazetesi, Arnavut toplumundaki değişimleri bir şekilde yansıtarak medyayı yeni bir döneme taşıdı. *Shekulli* gazetesinin değişimi tasarımı, haberleri aktarma biçiminde olduğu kadar yorumlarda da görüldü. Gazete, toplumsal sorunlara, kroniklere, kültür ve spor sorunlarına daha fazla yer verdi. Her zaman ön planda olmasına rağmen siyasetin, gazete içindeki rolü önceki modellere kıyasla önemli ölçüde azaldı (ISM, 2020:11).

Özetlemek gerekirse, dönemin Arnavut medyası ve basınının, küllerinden bir anka kuşu gibi yükselen, deneyler ve yeni teknikler yoluyla doğal gelişiminin ritmini yavaş ama emin adımlarla hissetmeye başladığı sonucuna varabiliriz. Basın, çoğunlukla bir önceki dönemden yasaklanmış teorik altyapı eksikliği nedeniyle profesyonellikten yoksundu. Haber, çoğu durumda hem yazar hem de şair olan yayıncılar tarafından finanse edilen medya (gazete ve dergiler) aracılığıyla topluma sunulmaya başlandı. Bugün, basılı gazete ve dergilere ek olarak medya pazarı, elektronik veya online gazete ve dergilerle de tamamlanmaktadır.

3.2.2 Sesli ve Görüntülü Medya

3.2.2.1. Radyo İstasyonları

Arnavutluk'ta radyo yayıncılığı 75 yılı aşkın bir geçmişe sahiptir. Bu yayınlar gelişmeleri sırasında, belirli aşamalarda taleplere ve koşullara cevap verecek şekilde uyarlanmıştır (Instituti Shqiptar i Medias, 2020: 20). Değişiklikler sadece teknik ve teknolojik parametrelerin iyileştirilmesiyle değil, aynı zamanda sürekli değişen medya ortamına uyum sağlamanın yanı sıra bilgiye erişim ve eğlence programlarının dengelenmesiyle de ilgilidir. Bu sektör için esas zorluk, başta televizyon olmak artan rekabet karşısında pazar konumlandırması olmaya devam ediyor.

Arnavutluk radyo yayıncılığında en önemli iki sıçrama görüldü. İlki, 1994 yılının ikinci yarısında, dinleyiciler için, **Radio Tiran** gibi geleneksel istasyonlar veya Korça, Gjirokastra, İşkodra ve Kukes'teki şubelerine ek olarak kısa sürede ülkenin farklı bölgelerine yayılan ve izleyicilere yönelik hizmetlerini geliştiren yeni özel frekanslarda, iletim alternatifleri ve senkronizasyon imkanı sunmaya başlaması; ikincisi, 2006'nın sonu ve 2007'nin başında, Arnavut radyo operatörleri dikkatlerini sanal medyaya çevirdiğinde ürünleri, multimedya yönelimi için bir öncü olarak canlı, çevrimiçi, katma değerli, takipçiler tarafından yakalanacak şekilde değiştirildi (ISM, 2020: 20). Her iki aşamanın da Arnavutluk'taki radyo yayıncılığı üzerinde tartışılmaz bir etkisi oldu. Bir yandan, özel, ticari veya ticari olmayan radyolar, stüdyoda ve stüdyo dışında teknik ve teknolojik gelişmelerin öncüsü rolündeydiler ve olmaya devam ediyorlar. Hem kendi içlerinde hem de kamu ve özel sektör arasında rekabeti teşvik eden ana unsur oldular.

O zamana kadar ünlü manyetik bant etrafında dönen radyo ürünü, süreçleri hızla modernize etti ve radyo yayıncılığını işyerinde bilgisayarlar ve gelişmiş yazılımlar aracılığıyla yapılmaya başlayan işlemlerle değiştirdi.

1938'de kurulan bir devlet radyosu olan **Radio Tirana** 1994 yılına kadar, Arnavut toplumu için radyo bilgisinin tek kaynağıydı. İlk ticari radyo ve onu takip eden diğer radyoların yolunu açan **Radio Vlora** idi.

Arnavutluk'taki ilk özel istasyon olan **Radio Vlora**, 17 Kasım 1994'te yayına başladı. Bu, Arnavut radyo tarihinin en önemli aşamalarından biridir, bu sektördeki devlet monopolinin ortadan kalkışının başlangıcı olmuştur (SISM, 2020: 21). 1997-1998 yılları arasında sadece iki yıllık bir süre içinde, Arnavutluk'ta, çoğu başkent Tiran'da 31 özel radyo kuruldu.

Tarihi Tiran Radyosu istasyonu ve Korça, Gjirokastra, İşkodra ve Kukes'teki yerel şubeleri, o dönemde özellikle teknoloji açısından güçlü bir rekabetle karşı karşıya kaldı. **Top Arnavutluk Radyosu**, piyasadaki diğer istasyonlar için bir nevi rehber olmak, radyo haberciliği yapmak, mikrofon önündeki canlılık, kimlik noktalarının işlenmesi, reklamların gerçekleştirme şekli, müzik seçimi ile devrim

niteliğinde kavramlarla büyük iddialarla piyasaya girmiştir. Değerli bir rakibi kısa süre sonra **Club FM** oldu.

Arnavutluk'ta radyonun gelişiminin olumlu yönü, insanların televizyon ve hatta gazetelere kıyasla radyoda görüşlerini paylaşmaya daha istekli olmaları gerçeğinde yatmaktadır. Hemen hemen tüm radyolar, dinleyicilerle canlı bağlantı sağlarlayan programlar yayınlar (Muka, 2011:35-179).

Arnavutluk'taki ilk özel radyo **Radyo Vlora**'dır. 17 Kasım 1994 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Yetersiz bir şekilde yönetilmesine ve vasıfsız gazeteci kadrosuna sahip olmasına rağmen, coşkulu gençler tarafından sunulan programları dinleyiciler tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandı. Bağımsız alternatif medyaya alışık olmayan yerel ve merkezi otoriteler, bu radyo istasyonunu hedef almış, üzerinde baskı kurmuş ve faaliyetlerinin önüne çeşitli engeller koymuşlardır. Polis yetkilileri, *Radio Vlora*'yı, yasadışı faaliyet olarak kapatmaya yönelik birkaç girişimde bulundular. O sıralarda radyo, her iki bloktan, iktidar ve muhalefetten siyasetçileri mikrofonunun başına davet ederek, vatandaşların karşılaştığı sorunları onlarla yüzleştirmeye başladı. Hem hükümet hem de muhalefet yanlısı gazetelerin tutumları yorumlanınca, bu radyo üzerindeki baskı bir nebze olsun hafifledi. 1997'de Vlora şehrinde başlayan ve hızla Arnavutluk'a yayılan şiddetli isyanlar, *Radyo Vlora*'nın normal çalışmasına engel oldu, 1998'in sonunda bu radyonun yayını kesildi.

Radio Hot, 29 Aralık 1994'te yayına başladı. Başından beri, bu radyo istasyonu ağırlıklı olarak yabancı müzik ağırlıklı müzikal bir formatta yayın yaptı. Edebi ve sanatsal programlara da yer verdi.

22 Nisan 1996'da, Dibra'nın bulunduğu sınırın her iki tarafında girişimcilik ve ticaretin reklamını yapmak amacıyla bir ticari medya olmak amacıyla kurulan **Radyo Peshkopia** yayına başladı. *Radyo Peshkopia*, bir yönden Dibralı bir grup genç ve entelektüel için ilk gazetecilik okuluydu. Radyo, bölge geleneğinin sosyal, ekonomik, tarihi konuları için çok fazla alan yaratan yerel bir radyo olarak hatırlanıyor. 1997 yılında Arnavutluk'ta kamu düzenini ve huzurunu bozan ciddi

olaylar, *Radyo Peshkopia*'nın iletimini güvensiz ve imkânsız hale getirerek bu radyonun sinyalinin kesilmesini etkiledi.

28 Ağustos 1996'da Fier şehrinden ***Radio Star*** yayına başladı. Bu radyo, başlangıçta yerel sorunlara eğilmeyi, topluluk için eğlence programları yayınlamayı ve halkın sesi olmayı amaçladı. *Radio Star*, Arnavutça dilinde programları olan Deutche Welle, BBC ve VOA (Voice of Amerika) gibi uluslararası radyo istasyonlarıyla ortaklık kuran ve programlarını yayınlayan ilk radyo istasyonlarından biriydi.

İme Radiosu 12 Mart 1997'de başkent Tiran'da yayına başlayan ilk özel radyodur. Radyo, tutkusu ve sevgisi olan Tiranlılara Tiran Radyosu'ndan farklı ve yeni bir alternatif sunmak isteyen kişilerin girişimi olarak doğdu.

Nesër Radyosu, 17 Mart 1997'de Tiran'dan yayına başladı. Nostaljik ve coşkulu İtalyan müziği hayranlarının istasyonuydu. Komünist rejim döneminde izolasyon zamanından beri kişilerin zevkle ve düzenli olarak, çoğu durumda gizlice izledikleri repertuara geri dönüşü oldu. Radyoda, Arnavut müziğinin yanı sıra dinleyicilerle sohbet temas programları eksik olmuyordu. Mali sorunlar nedeniyle Eylül 2002'de yayınını durdurdu.

Radio Klan, 22 Mayıs 1997'de Tiran'da yayın yapmaya başladı. Rekabet ve piyasa koşullarına karşı koyabilmek için çok özel şovlarla kendi programını başlattı. Kurulduktan sonra profesyonel ve kalifiye elemanların önemli bir bölümü radyodan, ulusal lisansa sahip aynı isimli televizyona geçtiği için kendi kendine rekabetten hafif bir darbe aldı.

Radyo 1, 26 Mayıs 1997'de değişim zamanında, ülkenin 1997 baharının trajik olaylarını geride bıraktığı bir zamanda, bilgi ve siyasi tartışmalarla sesli yayın pazarına hâkim olmaya çalışarak Tiran'dan yayına başladı.

Radio Koha yayınlarına 19 Haziran 1997'de Tiran'da başladı. Bu radyo, Arnavutluk radyo pazarında en güçlü başlangıç yapan radyo olarak hatırlanacaktır. Haziran 1997 seçimlerinde Arnavutluk'ta bir seçim sürecini ayrıntılı olarak anlatan ilk özel radyo istasyonuydu.

Radio Kontakt, 1 Eylül 1997’de Tiran’da yayına başladı. Bu radyo istasyonu, 1997 genel seçimlerinden çıkan hükümetle neredeyse aynı zamanda kuruldu. Yürütmenin güçlü bir rakibiydi, zamanın muhalefetinden ve sivil toplum temsilcilerinden gelen alternatif düşünce alanıydı.

Top Arnavutluk Radyosu, 14 Şubat 1998’de uluslararası lisansa sahip özel bir radyo olarak Tiran’da yayına başladı. Bu, ileri bir dijital teknoloji ile pazara giren ilk özel radyodur. Uydu servisi sayesinde, bu radyo hızla Avrupa’nın en büyük Arnavutça radyosu oldu. Top Arnavutluk Radyosu, diğer Arnavut radyo istasyonları tarafından kısmen veya tamamen taklit edilen haber ve eğlence modeli olan sesli yayında gerçek bir devrim yaptı. Bu radyonun stüdyolarında Arnavutlar arasında en çok izlenen televizyon olan **Top Channel**’ın yaratılması fikri doğdu.

Radio Club FM, 20 Şubat 1998’de Tiran’da yayına başladı. Bu radyo, saf bir iş radyosu olarak kuruldu. Programları ve müzikleriyle her yaşa hitap eden bir istasyon olarak Arnavutluk radyo pazarına girdi. Aynı zamanda moda haberlerine, eğlenceye (sinema, konserler, kulüpler), dış görünüşe, yeni teknolojilerin kullanımına (bilgisayar, internet, mobil), daha iyi ve daha güvenli bir yaşam üzerine, eğitim, yabancı diller ile ilgi programları vardı.

Radyonun sağlam başlangıcı olmasına rağmen, çok hızlı bir şekilde ticari televizyonların ortaya çıkışının ve gelişiminin gölgesi altına düştü. Radyo sayısı fazla olsa da televizyonların yokluğunda radyonun alternatif bir medya haline geldiği söylenebilir. Yayıncılar kendilerini ciddiye almadılar ve televizyonla rekabet edebilmek için mesleki gelişimlerine gerekli yatırımları yapmadılar. Yine de ülkenin medyada yer alması söz konusu olduğunda, ulusal ticari radyolar ulusal televizyonlardan daha yaygındır (Londo, 2012:3).

Radyo yayınlarında çoğu zaman müzik ve eğlence programları yer almaktadır. Hemen hemen tüm radyoların kendine ait yayınları olmasına rağmen, insanların günlük haberlere ve güncellemelere olan ilgisi, esas olarak kamuoyunun ilgisini televizyona çekiyor.

Diğer yandan radyo, medyanın geri kalanı gibi, internetin yaygın kullanımının olumsuz etkilerinden kaçamadı (Instituti Shqiptar i Medias, 2020: 21).

Her yerde olduğu gibi, Arnavutluk'ta da, teknolojik gelişmeler radyoyu uyum sağlamaya zorladı. Sosyal medya forumlarında çevrimiçi site veya aktivasyonları sadece sesli ve görsel olan klasik bağlantr versiyonunu metinler, fotoğraflar, videolar, animasyonlar şeklinde zenginleştirirerek, radyo ve haber odalarını giderek daha fazla multimedya ürününe, iki kanallı yayına, canlı ve çevrimiçi yayına yönlendirdi.

3.2.2.2. Televizyon İstasyonları

Komünizmin çöküşünden sonra, bir medya çoğulculuğu yaratılması ihtiyacı ortaya çıktı. Televizyon söz konusu olduğunda, bu dönemde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde iki eğilim gözlemlendi: Birincisi, televizyonun devletten kamuya dönüşümüyle ilgilidir; ikincisi ise, pazarın serbestleşmesi ve büyük bir kısmı yasadışı olan ilk özel televizyonların doğuşuyla ilgilidir. 1990 yılında komünizmi deviren son devlet olmasına rağmen Arnavutluk da bu gelişmelerin dışında kalmamıştır (Luku, 2013).

Televizyonlar açısından bakıldığında medya dünyasının gelişiminin hızlı olduğunu söyleyebiliriz. 1995 yılına kadar, ulusal ağ olan **Arnavutluk Radyo ve Televizyonu**, ülkedeki tek televizyon yayıncısıydı. İlk ticari televizyon, bir apartman dairesinden yayın yapmaya başlayan **TV Shijaku** idi. Yıllar sonra televizyon dünyası ticari Televizyon kanallarıyla zenginleşmeye başladı (Londo, 2012:4).

Arnavut kamu televizyonu, 1990'lerden sonra, gerçek kamu işlevlerine sahip bir yayıncı olmak için radikal bir reform sürecinden geçti. Bu reform, çağdaş Arnavut yaşamını yansıtacak televizyon ürünlerinin üretiminde, iç ve dış politika konularında derinlemesine programların yayınlanmasında, haber sağlanmasında, bağımsız, dengeli ve tarafsız bir hizmetin yaratılmasını öngörmüştür (Instituti Shqiptar i Medias, 2020: 18).

Arnavutluk Devleti tarafından finanse edilen ve kamuoyu tarafından iktidar partisinin çıkarlarına hizmet ettiği düşünülen ve bu durumun siyasetine ve editoryal bağımsızlığına zarar verdiğine inanılan Arnavut Radyo Televizyonu, her zaman kamuoyu tarafından eleştirel bir gözle izlenmiştir.

25 Aralık 1995 tarihinde, Arnavutluk'ta ilk özel televizyon **Shijak TV**'nin ilk yayınları başlamıştır. *Shijak TV*'de VHS yayın formatında yayınlanan ilk programı, çocukların Noel ve Yeni Yılı kutladığı bazı ilkokullarda ve ortaokullarda amatör kamera ile çekilen programdı. O andan Kasım 1998'e kadar, *Shijak TV* merkez stüdyosunu Tiran'a taşıdı. Transferden sonra televizyon 7'si gazeteci 19 tam zamanlı çalışan kadrosuyla *Shijak*, Durrës, Kavaia ve Lezha'daki stüdyoları açtı.

İtalya, Bari merkezli **Telenorba Shqiptare**, 1995 yılının ortalarında yayına başladı. Telenorba Italia'nın bir parçası olan TNSH, Nisan 1996'da Arnavutluk hükümetinden ülkede yayın yapmak için resmi yetki aldı. Bu, resmi olarak özel televizyonun doğuşu ülkeye damgasını vuran bir olaydı.

Bu dönemde yayın hayatına başlayan televizyon kanalları şöyle: *Shijak TV* (25 Aralık 1995); *Antena Jug* (Cirokastra - 21 Nisan 1996), *Alba TV* (Tiran - Mayıs 1996), *TVA* (Tiran - Aralık 1996), *TV Rozafa* (İşkodra - Aralık 1996), *Teuta TV* (Dıraç - Mart 1997), *TV Klan* (Ekim 1997), *TV Koha* (Kasım 1998) ve *Vizion TV* (Tiran - Kasım 1999) ISM, 2020: 15).

1995'ten sonra ticari televizyonlar geç ama büyüyen bir pazara sahiptiler. Gelişimleri, düzenleyici ve yasal çerçevenin olmaması nedeniyle öncelikle kaos ve yasalara saygısızlık ile karakterize edilir. İzleyicilere yönelik, sistematik ve bilimsel çalışmaların olmaması, televizyonların izlenme oranlarını değerlendirme sürecini zorlaştırmıştır. Ülke içindeki tüm medya piyasası gibi televizyon piyasası da zorluklar yaşamış, finansal sorunlar nedeniyle çok az televizyon ayakta kalmıştır.

Ulusal yayıncılarla güçlü bir rekabetin olmaması, medya pazarına liderlik etmek için baş döndürücü yatırımlar yapan bazı Arnavut televizyonlarının yüksek profilli olması gibi nedenlerle nedeniyle televizyonun önemi artıyor. En popüler Arnavut televizyonlarının bile ekonomik açıdan hala güvenli olmaması televizyon pazarının hala istikrarlı ve bağımsız olmaktan uzak olmasına neden oluyor.

Medya üzerindeki onlarca yıllık hükümet kontrolünden sonra 1990'dan sonra, Arnavut medyası ve basını medya özgürlüğünü hissetmeye başladı. Demokrasi ruhuna sahip ilk medyanın ortaya çıkması sonrasında medya piyasasında son derece yüksek siyasi baskı ve çalışanların profesyonellik eksikliği ile karakterize edildiler.

Bütün bu eksiklikler esas olarak Arnavutluk'ta medya dünyasının gelişimi ve işleyişi ile ilgili düzenleyici ve yasal çerçevenin eksikliğinin bir sonucuydu.

SONUÇ

1848-1912 Arnavut basını, çeşitli işlevleri yerine getirerek: ulus fikrini teşvik etme, Arnavut devletinin kurulması, kültürel değerlerin aktarılması, okuyucunun yaratılması ve iletişim dilinin istikrara kavuşturulması ile Arnavut toplumunun tarihi ve genel gelişimi üzerinde silinmez bir iz bıraktı. Diğer ülkelerin basını da böyle bir role sahip. Ancak Arnavut basını bu rolü son derece zor koşullarda ve en iyi şekilde yerine getirdi. Arnavutluk tarihinin bu zor döneminde, Arnavut basınının en önemli organları yayınlandı ve Arnavut gazeteciliğinin en iyi modellerinden bazıları oluşturuldu. Bir devletin ve iyi organize olmuş bir hareketin yokluğunda, basın, 1912’de ilk Arnavut devletinin kurulmasına yol açan büyük bir kültürel, siyasi ve reklam faaliyetinin merkezi haline geldi.

1924-1939 dönemi 90 yıllık bir geçmişe sahip olan Arnavut basınına birçok yenilik getirdi. Ancak sonraki yıllarda sansürün ortaya çıktığı bu fenomenin muğlak hale geleceği bir dönem olduğu unutulmamalıdır.

Genel olarak, 1944-1991 dönemi Arnavut basınının unutmak istediği en kötü dönemi olmuştur. Ama her dönem gibi bu da izler bırakmıştır.

Arnavut toplumunun demokratikleşmesinin başladığı 1991 ve sonrasında bile basın önemli ölçüde acı çekmeye zorlanmıştır.

1991 yılı Arnavut gazeteciliği için önemli bir yıldır. Basın, yaklaşık 67 yıllık bir sürecin ardından yeniden ifade özgürlüğüne kavuştu. 1924’te Zog, 1939’da İtalyanlar, 1943’te Almanlar ve 1944’te Komünistler tarafından basın özgürlüğüne son verildi.

5 Aralık 1991 sabahı *Rilindja Demokratike* gazetesinin, çıkmasıyla, sadece basında değil, tüm Arnavut yaşamında yeni bir dönem başladı. 90’lardan sonraki çağdaş dönemde Arnavut basını, karşılaştığı tüm sorun ve zorluklara rağmen, iki yüzyıla yaklaşan tarihinin en özgür temsilcileri olmaya devam ediyor.

Demokrasi döneminde Arnavut basını, gelişme süreci boyunca bilmediği değerlere kavuşmuştur. Sansürün pençelerinden kurtuluşu, onu her konuya açık hale getirmiştir. Ülkenin siyasi, sosyal ve kültürel hayatı üzerinde basın belirleyici bir

etkiye sahip olmaya başladı. Bu yıllarda basın gerçekten dördüncü bir güç haline geldi. Basın, rekabet yasalarına uydu ve onlara uyarlandı. Her şeyden önce, bu yıllarda ilk kez, basın geleneksel misyonunu yerine getirmiş, daha geniş kitleleri bilgilendirmek için fikir basını yerini haber basınına bırakmıştır.

Geleneksel Arnavut basını sürekliliğini yitirmiş, geleneksel gazetelerin yayınları durdurulmuş ve yenileri ile değiştirilmiştir. Bu yayınların durdurulmasıyla birlikte Arnavutların kültürel ve ulusal zincirinin çok önemli bir halkası kopmuştur.

Kuşkusuz bu önemli bir kültürel miras kaybıdır. En azından bu, tam da kültür ve geleneği canlı tutma fırsatlarının her zamankinden daha fazla olduğu bu zamanda olmaması gereken bir şeydi.

EKLER

FOTOĞRAF 1: Cafer Upi (9 Nisan 1939 - 12 Nisan 1939)

(https://stringfixer.com/tr/List_of_Presidents_of_Albania)

FOTOĞRAF 2: Fan NOLİ (2 Temmuz 1924 – 31 Ocak 1924)

https://stringfixer.com/tr/List_of_Presidents_of_Albania

FOTOĞRAF 3: Arnavut Kralı I. Zog - Ahmet Zogu (1 Eylül 1928 - 7 Nisan 1939)

(https://stringfixer.com/tr/List_of_Presidents_of_Albania)

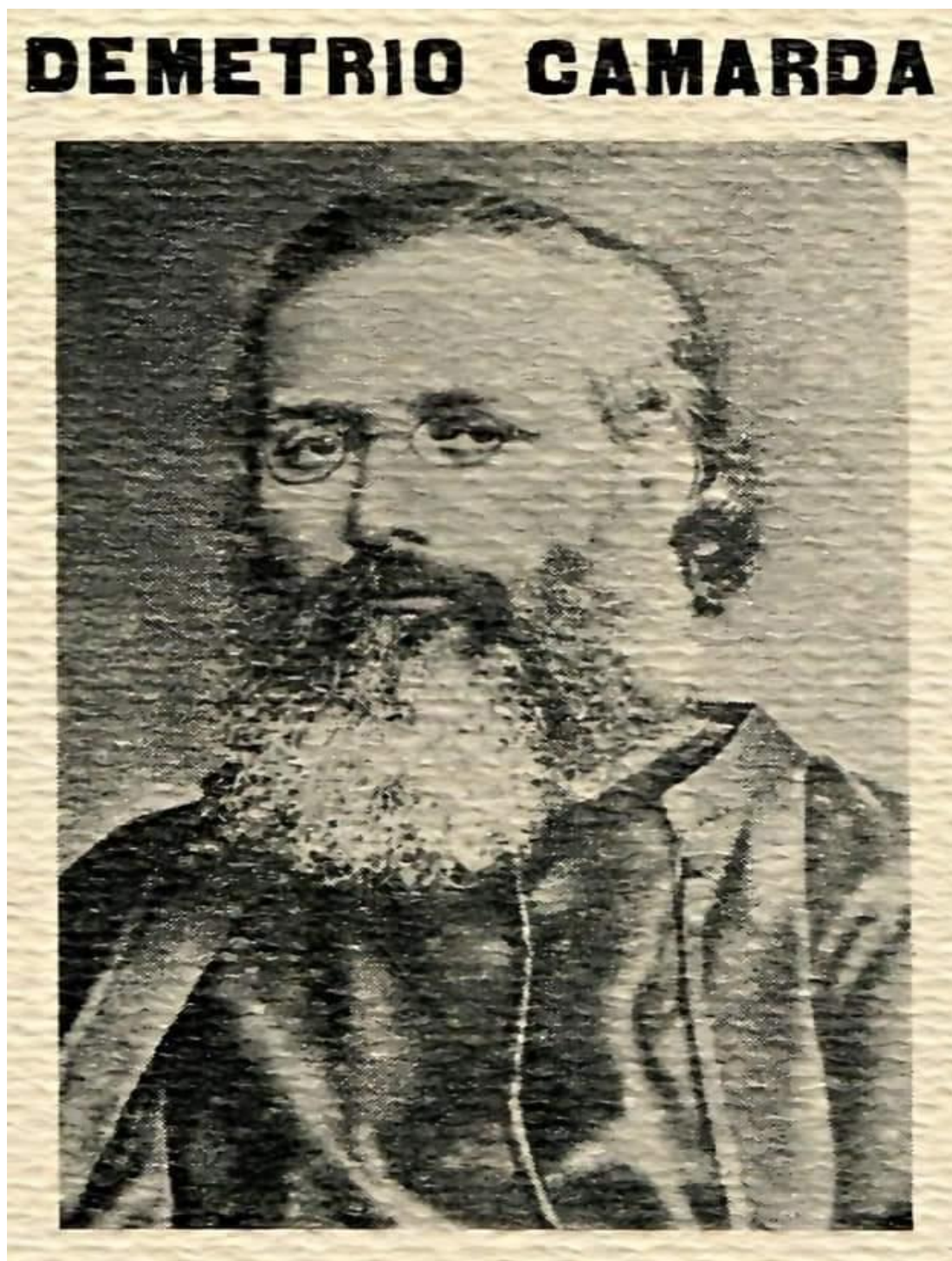
FOTOĞRAF 4: Jeronim de Rada

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jeronim_de_Rada_\(portret\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jeronim_de_Rada_(portret).jpg)

FOTOĞRAF 5: Demetrio Camadra

<https://webm.news/me-13-prill-1882-ne-livorno-te-italise-nderroi-jete-dhimiter-kamarda-demetrio-camarda/>

FOTOGRAF 6: L'Albanese D'Italia

<https://ina-online.net/lalbanese-ditalia-gazeta-e-pare-shqiptare>

ANNO I.

NAPOLI 23 FEBBRAIO 1848.

NUM. 1.

L'ALBANESE D'ITALIA

Giornale Politico Morale Letterario.

ASSOCIAZIONE

Tre Mesi 0 75
Ses Mesi 1 50
Un Anno 3 00
Un foglio 10

Distribuzione Mercordi e Sabato.

IL PREZZO

DELL' ASSOCIAZIONE SI PAGA ANTICIPATO.

UFFIZIO

TRINITA' DE' SPAGNOLI N. 34 2.ª PIANO A DESTRA.

La Posta per le provincie e per l'estero è a carico degli associati; né si ricevono lettere o articoli, se non affrancati.

PROCRANNA.

Una sola e medesima gente abitò in antico l'Italia e l' settentrione della Grecia; gente augusta e severa, e in quel tempo ricordevole della primitiva verità. Essa disparve poi dall'Italia, sotto l'affluire perenne di popoli che dalle quattro regioni della terra hanno sempre ambito fruire le aure, che dà più grate alla vita questo clima sereno: E di essa rimase soltanto la divina mente e virtù, che vittoriosa del pensare e dei costumi de' nuovi venuti, si levò come un albero di fatati rami, ed occupò con Roma la terra. Ma di là su l'altra banda dell'Adriatico era tuttavia superstita l'antica stirpe: e non meno grande ne' divisamenti e nelle azioni area del pari pensato due volte, con Isparta e con Alessandro, al dominio del mondo. Quindi un sentimento di antica fraternità e comune fede univa all'Epiro l'Esperia: Noi, diceva Elleno nell'Eneide,

« delle due genti un tempo cognate, de' due » popoli vicini, l'Esperia e l'Epiro, faremo » una città sola e d'animi unita ».

Queste sono le memorie dell' antichità. I tempi nuovi hanno al declinare del Medio Evo, visto le due genti propinque e già sì gloriose, far argire del loro coraggio unito esse sole contra la piena degli Ottomani: e come una di esse, l'eroica Albania, ebbe soccombuto, veduto hanno l'altra accorrere in immenso numero nelle sue città e campagne, i figli della vinta e onorarli riguardosa, come si conveniva a prodi caduti per magnanima causa.

La Chiesa allora afflitta dallo scandalo della vittoria della Mezzalana su la Croce, e quindi lacerata senza rispetto da' dissidi de' suoi figli, soffrì essa pure con gli esuli padri nostri, e con l'Italia tutta in cui erano ospitati e a cui poco riparo erano ormai le dottrine cristiane, contro alle voglie inique de' tiranni e delle fazioni. Ella ne corse del suo bianco manto, e aspettavamo

insieme il giorno consolatore del quale potremmo dire: « Questo è il dì che ha fatto » il Signore, rallegriamoci ed esultiamo in » esso ».

E questo dì è già fatto per l'Italia. Iddio ha rimessa di sua mano nel trono questa sua fida, e dato le ha, fra le altre, un pensiero di fiducia grave nel bene eterno della virtù. Noi partecipiamo alla sua libertà come già ad ogni altro suo bene; e ci alleghiamo dal profondo del cuore in veder sorgere con essa la rimembranza dell'avito sentimento riguardo alla vita, nel quale l'uomo era d' assai preferito all'esterne fortune, e una frugale semplicità educatrice di Eroi alla rilassata corporale comodità dell'Asia barbara. Ristretti dunque vieppiù ad essa da tanta grazia di cielo ch'empie oggi noi anche di bella speme su la sorte d'Albania, e poi dal ridestato amore dell'alto vivere italo-greco, prenderemo del libero campo aperto, con animi convenienti a figliuoli di martiri e riedificando, se ne

PUELLERON.

VALE GARRETS MADRE.

LA RIDDA (*) DELLA GRANDE FESTA.

1. Mir se vido te na ghezhohat
Diluriane Lhefieri!
Mir se vido ti ti spoli e shahat
Me ti thavosorin gheuri!
Mir se vido ti trish me nee
Pera ghila trii nbi dheer,
Pe se deti shegh ree.
2. Ti na shexa pora ble
Ui nbi dheer e' so i thaitur etti,
Dalla e dilla cur keli e shite
Coi e doli e nanch e gkietti.
Ti na ven si malive bora,
Si shondeta, cui para
M'i bichlati ghish vegheo.
3. Mita t'om garresh e mbion,
Pera i dhami ti reo
Nose li'amar cur e eio
Baccatish si me e gkion
Sut e tij te paren gheer;
Trentalite nbi paravee,
Dut e nair gkio er-air.
4. Na si gheja cu ti piri
Roi ngei cred, e tas darim
Ket ti dikimbert, cur ti shiel
Birin pa mbi cragh, ghezhohat:
Eot: Baccat ato d'ombimbe!
Eot: Pashura valtimme
Kera sta ci me mbian!

Sii tu ben venuta ad allegrarci o desata Liberta! si la ben venuta! Che tu viva, e adegui collegando fra se i giorni di della stessa umanità! Sii ben venuta a dimorarti con noi, finché la vita stia in terra, fino a che il mare veda sopra se passar nubi.
Tu ci sei comparsa come scende acqua piovana in terra arida da sete, allora quando lesta festa il cielo la riversa a lei che ne ardeva e non pote averla.
Tu ne giungi come a' monti la neve, come la sanita ad uomo di cui ha la fortuna emunto tutto l'esere.
I nostri desiri tu compili di gaudio alla gioia che l'amato sativa a spora che novella rimasta sia in di noi casa per lunghi di, quando e' poi parve agli occhi la prima volta, rosa nella primavera, luce che disopa ogni oscura memoria.
Sinde questo bel paese a donna ch'e' d'ora in ora per portovire, e già soffriva, quando si porta il figlio in braccio, e dice in cor suo: « Dolori avventurosi, e cari pianti che furon quelli, ch'imm-pivano i miei di! »

5. O garce! endhe i me tij
Sole ti dashoren ampii!
E ajo es as doi ti na vij
Roi me nee, baccatish!
Jemmi volatish, jemmi motra,
Jemmi shdoga, jemmi zhotra
Shpi-vopagita ghish-garee.
6. Brio j'ona moud shtrangooga
Buzh-kishme e ashu si dardh,
Cour gardme ti bustooga
Skeep e cik po edhe ti haardh:
Se pa shtra volatish jemmi,
E d'hor me nee chemmi
Mish-mirin cu sile vett.
7. Erille, e cuemin nanch e chee
Pion thavonna, si m' e caan
Motrat vnde cu si reo
Gkiallice sheuin e van:
Ti n'acovire gasholoe
Si lundelias cur ampoire
Siat nbi deit d'ghelou uli.
8. Ti na edhe si flomra
Gheer, e thech ndi shimer ghino;
Ti n'acovire si d'ulira
Fatte, e' not mbi dheer galhino;
Na u sholibe e ree d'ishili
Pera j'om cu zorelalti
Shigh pra cho por motti s'i paa.
9. Sa darim ti buo ti garrogum
E sa pashim gheer te shaba,
Me shilish motta ti mshigum:
Dit te shila, e not ti d'ishila
He-mshilas e shish-likshine
Bon te shighmi: e tashel me nee
Roi por naa te jet dheer!

O gioia! e dunque veniti? Con te portato hai la desata pace! E quella che non pareva più venire, sta or con noi felice ricchezza! Siamo fratelli, siamo sorelle, siamo signori, siamo signore, e le nostre case aperte in pace e con festa.
Poi se i suoi figli stringer la madre, ridente il labbro, e soave come mela, alteramente adorna del velo a fasce vermiglie e bianche: perchè senza guerra, siamo fratelli d'amore, e schietta e candida abbiamo con lei la Fede benefica che tu hai portata.
Venuta sei, e non hai la persona guasta da ferite come la ebbero le altre tue sorelle, che come una nube sanguinosa passarono e andarono. Tu a noi arrivasti piena d'esultanza, come la colomba placida che portò l'olivo su le acque che avean per lidi l'orizzonte.
Tu ne venisti, come l'ora felice che lieve e placida cotra nell'animo; come una fata serena che annunzia il bene al mondo. A noi ti sei mostrata nuova di pensiero e di amore; pari a madre che rivede i suoi piccioli figli, dopo che non li vide da una settimana.
Quanto soffrimmo, fa tu che l'abbiamo noi, e quanti avemmo tristi giorni; sicchè colmiamo il tempo passato col perdono. Fa che vediamo giorni limpidi, e notti accese di grandi stelle fulgenti; e in compagnia nostra resta, finchè resta la terra!

Pedre Antonio Santori.

FOTOĞRAF 7: Faik Konica,

<https://www.shtepiaelibrit.com/blog/faik-konica-vepra-e-tij-ne-5-vellime/>

FOTOĞRAF 8: Përlindja e Shqipërisë (Arnavutluk'un Yeniden Doğuşu)

gazetesi,

https://en.wikipedia.org/wiki/P%C3%ABrlindja_e_Shqip%C3%ABris%C3%AB

PERLINDJ' E SHQIPNIES

ORGAN PER TE MPROJTUR TE DREJTAT KOMBETARE.

DEL DYË HERË NË JAVË.

Vit i I.
TIRANE

Vlone, 24/6. Gusht 1913.

No. 1.

Drejtimi: në zyrë të Përlindjes s' Shqipniës.

Pajtimi: në mot kù dó Fr. 10.—
glymë mot kù zó Fr. 6.—

Kqyrje politike.

Java që shkoj u shina në politikë me një prëhje pesë diç e cila i dha një funt të hë-për-hëshmë luftës së përgjakshme të Ballkanit. Ndërkohë delegatët e shteteve Ballkanike të mbledhur në Konferencën e Bukureshtit po këmbëjnë mendimet e tyre për mi lidhjen e paqes. Shumë janë ata që mendojnë se këjo prëhje pesë diç po të vazhdojë me të marrë funt këjo luftë e tmershmë që u bë me aqë egërsim dhe barbarismë sa nuku qëndet tjetër shëmbël në këto kohërat e rrea.

Po fitimet vallë të kësaj jufte kush i mblohi?

Ngjarjet e fundme të Ballkanit mbytnë në gjak frikën e pamashmë që kish Evropa nga Panславизма. Russia që shkakëtoj luftën e parë të Ballkanit, midis shteteve Ballkanike dhe Turqisë, u tregua fort e dobët në të ndaluarë këtë luftën e dytë ndër ballkanike, e cila tregoj qarisht që dy nga më të mbëdhënit popuj slavë të Ballkanit, Bullgarët e Serbt, pas mundësive se bashkëta, zunë të vrasën njëri tjetrin në të ndarë plaçkat dhe tokat e tituara në luftën, për të mirën e Greqiës, Rumanisë dhe Turqisë.

Bullgaria rendi pa-mënt para prishjes së vetë, tue shpresuar që do shpëtojë nga influenca e Russiës, po te lonte me politikën kundër-Serbe të Austriës dhe dyke mbësuar që më këtë mënyrë do të merrte gjakun dhe nga Russia, me që këjo e fundme të ndaloj yrrjen e ushtrisë Bullgare në Shamboll. Pra, kështu këta panslavët u treguanë aqë pak slavë sa e bënë Rumaninë të zonjën e paqes në Ballkan dhe duruan që Xhon-Turqit të poshtërojnë gjithnjë diplomaciën Evropiane dhe të shkelën vendimet e konferencës së Londrës, dyke sjellë ndër-mënt fjalën e Bismarkut: „Evropë nuku ka“.

Më kot Russia mbarojë tërë fuqinë e saj tue këshilluarë Shtetet Slavë të Ballkanit të heqin dorë nga një luftë vëllavrasëse, më kot Car i Russiës u përpoq t'i pajtonte për mi çështjen e ndarjes së tokave të pushtuara. Bullgaria, dyke ndjekur fitime më të mbëdhna s' digjoi këshillat e Russiës, s' pranoi ndërmietësinë dhe pletënimin e Carit, po u hoth në një luftë prej të cilës doli e copiturë dhe e poshtëmarë. Serbët, Greqët, Malazezët hedhin tërë përgjegjësinë (mësuliet) Bullgariës dhe kapën luftë të rreptë kundra saj, dyke u afëruar gjer në Sofje. Po në këto ditë e fundme Shtetet Ballkanike për me mos dhënë Evropës shkak për të hyrë prapë në punërat e Ballkanit vrapuanë dhe umbloodhën në Bukuresht për të bisëduarë dhe filluarë kushtet e paqes.

Po për para prëhjes pesë ditë, që lëshne, gazeta e Parisit „Echo de Paris“ botoj një lajmë, në të cilën thoshi se Austria dhe Italia vendosnë të shtrëngojnë Qeverrit e Belgradit, Athinës dhe Çetinjës për të pushtuarë luftën kundra Bullgariës. Shtypi Francez u ngrit për-njëherësh dhe shkrojti artikulla të rrepti kundra Austriës dhe Italiës, ose kundra Trilidhjes me që këjo kërkon të trazohet në punërat e Ballkanit. Midis së tjerave gazeta

që muarë pjesë në këtë luftë pënde kundra Austriës dhe Italiës, fletoreja „Journal des débats“, një nga më të rëndat gazeta franceze thot këto fjalë:

„Bullgaria gjithnjë ka kërkuarë që të ndrojë formën e çështjes Ballkanike dyke e bërë atë çështje Evropiane dhe ka intereso që të shkelë Turqia traktatin e Londrës. Austria dhe Italia kanë gjith atë intereso dhe janë me një mëndje. Kështu pra, spjegohet ndolla e çuditëshme që Adrianupoja u la e pa-mproshurë për të pushtuarë prej Turqve, dhe Dede-Agaci u mbras.“

Ndërkohë bisëdimet e konferencës ndërballkanike të Bukureshtit po pasojnë. Për mi këtë çështje „Tribuna“ merr keto lajme nga kryeqytet i Rumanisë.

„Një tërë mbësuarë zbulojnë që Bullgarët nuku duanë të digjojnë as fjalë për të pranuarë kushtet e paqes që do t'i u vibën prej mundësive Ballkanike dhe këjo është aq e vërtetë sa edhe që s' pushojnë tue goditur me armë kundërshtarët e tyre. Ç do bëhet në qoftë se Bullgaria nuk do dojë të pranojë kërkimet e Greqiës dhe të Serbiës? Qarisht duket që këta do të nisën prapë luftën kundra ushtrisë Bullgare. Dhe pasandaj? Flitet për një ndërvajje (intervention, mudahelë) të Austriës. Austria — thote një ngaj ata një tërë — do rrynjë në Saxhakun e Novi-Pazarit, në qoftë se do mos vijnë me një mëndje Shtetet e Ballkanit në Bukuresht dhe ahërë s' është e largme një zgjidhje ushtëriake e rrë.“

Po ahërë si të marrë pjesë në punërat e Ballkanit Austria ç do bëhet? Do durojnë vallë Shtetet e tjërë që nga Fuqiat e Mbëdhna, të marrë vëndin e parë në Ballkan? As njëri nuk e shpreson.

Interesa

Qe një fjalë që na tregon jetën e përgjithëshme, shpirtin e gjithësisë, shkakun e fillosofiën e rresës. Nuk kemi nevojë të kërkoim se a interesa siell rresën a po, për contra, rresa shkakton interesin, se këto janë lidhura njëna me të jetrën, përbain sho-shoqen.

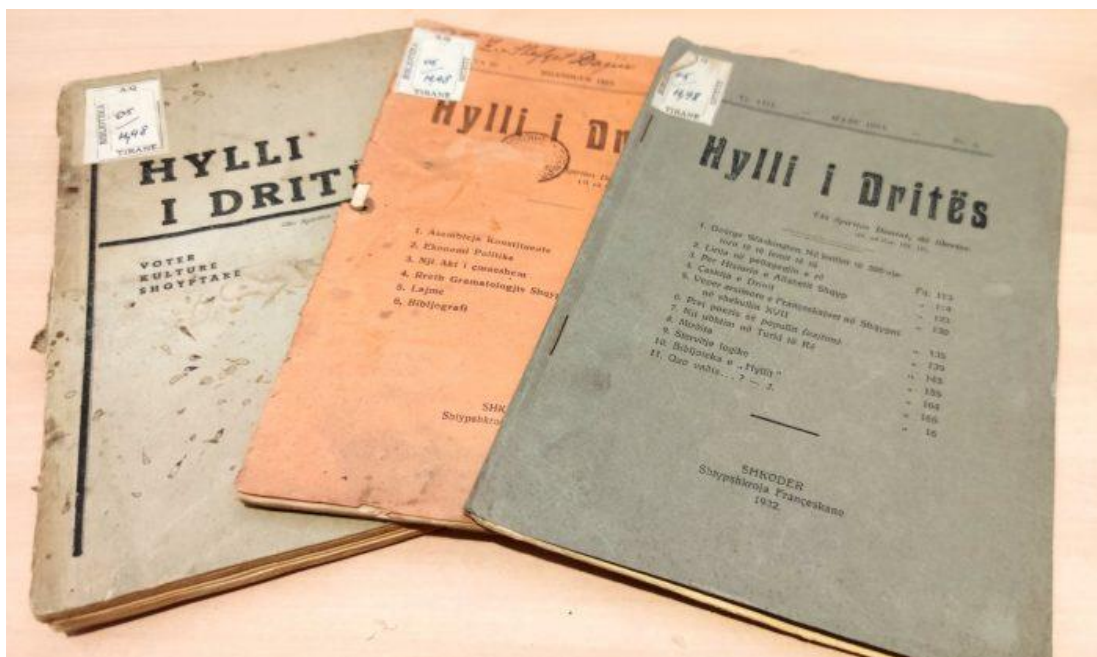
Çe due interesën?... — Për me rruë!.. Pse rroi?... — Për interesë! jo? — Po për se praë?... —

Sall me këto të pyetuna e të përgjegjuna kujtoim se kemi mund me dituemën kreit çeltaş se ndë ç'mënyrë përkasin interesat me rresën shoqe mbë shoqe. Asht tepër të themi se e pyetuna „pse rroi?“, don me thanë edhe „pse rroim?“, e „pse asht jeta e gjithësisë?“, e se ashtu si ajo e para dhe këto të mbasandajmet vetëm një të përgjegjuna kanë: Për interesë!.. Po s' përmuam këtë nuk do të gjëim fare të jetrë shkak dhe do të pushoim për jetë.

Gjith çahet, gjith çpunohet kaë për qillim interesën, kjohtë morale a landore. At here të marrim veshit se nuk kaë, as s' mund të ketë nieri ndë botët që të bai një punë, të vogël a të madhe, makarë të fllasi një fjalë paë pasun një interesë. Por tashti duhet të dalloim interesën e pëlqyeshme prej së pëlqyeshmes.

FOTOĞRAF 9: Hylli i Dritës (Işığın Yıldızı),

<https://ata.gov.al/2021/10/01/hylli-i-drites-revista-e-themeluar-nga-gjergj-fishta-me-1931/>

<http://zaninalte.al/zani-i-nalte-1923-1939/>.

FOTOĞRAF 11: Mehdi Fraşeri (20 Ekim 1943 – 25 Ekim 1944),

https://stringfixer.com/tr/List_of_Presidents_of_Albania

FOTOĞRAF 12: Şevket Verlaçi (12-16 Nisan 1939),

https://stringfixer.com/tr/List_of_Presidents_of_Albania

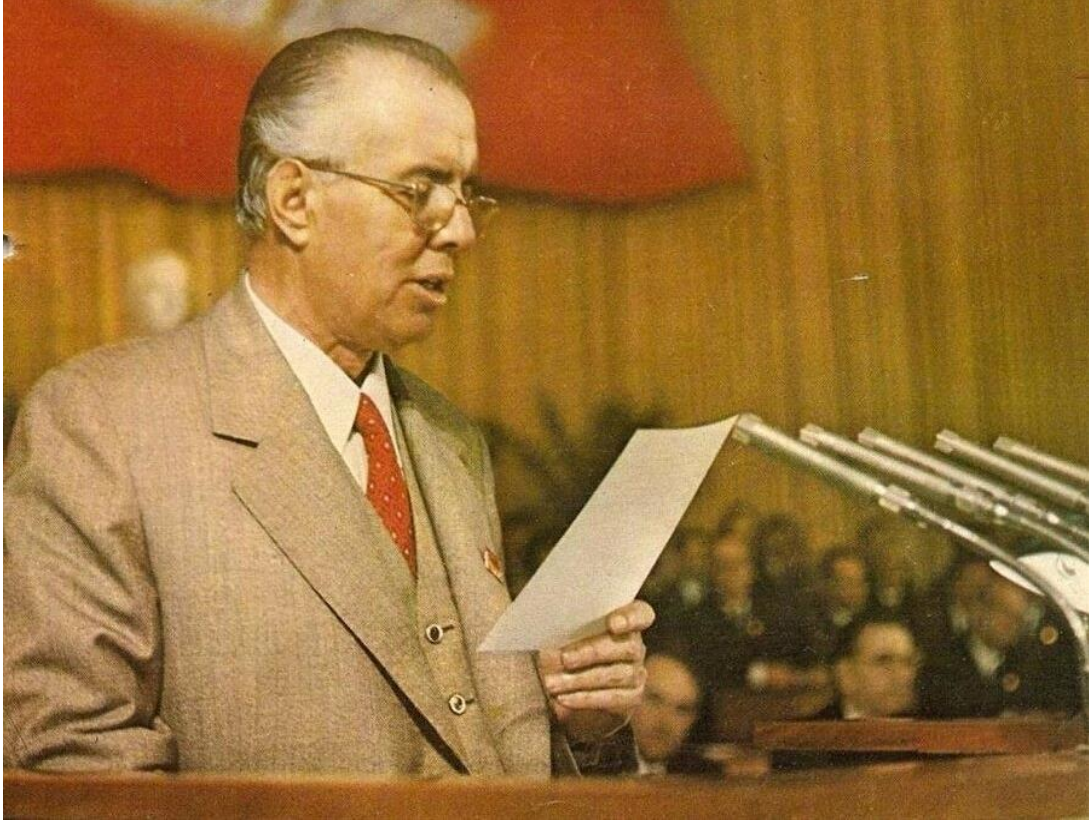
FOTOĞRAF 13: Arnavutluk Emek Partisi Başkanı Enver Hoca (20 Ekim 1944 – 11 Nisan 1985)

(https://stringfixer.com/tr/List_of_Presidents_of_Albania).

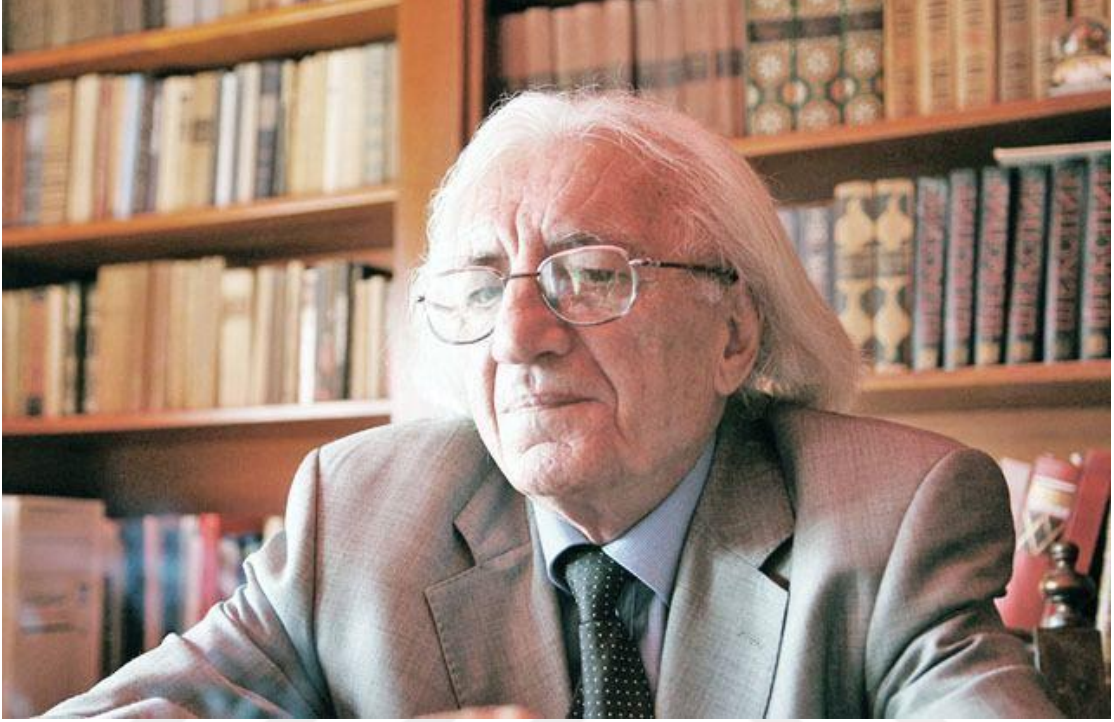
FOTOĞRAF 14: Enver Hoca,

(<https://www.gzt.com/mecra/ilk-ateist-devleti-kuran-diktator-enver-halil-hoca-3400958>)

FOTOĞRAF 15: Dritro Agolli,

(<https://alchetron.com/Drit%C3%ABro-Agolli>)

FOTOĞRAF 16: İsmail Kadare,

(<https://medyascope.tv/2019/08/10/arnavut-yazar-ismail-kadare-anormal-bir-ulkede-normal-bir-edebiyat-yarattigim-icin-mutluyum/>)

FOTOĞRAF 17: Zëri i Popullit,

(<https://alb-spirit.com/2020/07/24/14-prill-1923gazeta-zeri-popullit-cdo-te-merkure-dhe-te-shtune-ne-chorce/>)

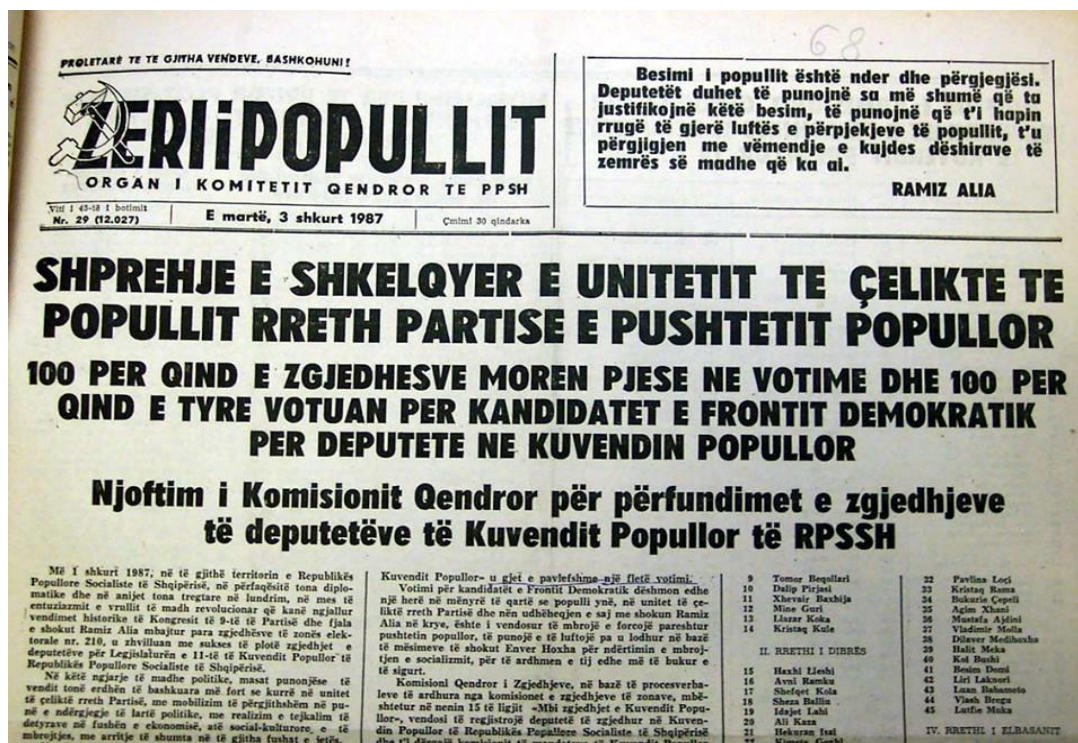
FOTOĞRAF 18: Zëri i Popullit

https://www.marxists.org/portugues/dicionario/verbetes/z/zeri_i_popukkit_voz_povo.htm

FOTOĞRAF 19: Zëri i Popullit,

(<https://opinion.al/1987zgjedhjet-e-fundit-parlamentare-te-diktatures-vetem-nje-vote-e-pavlefshme/>)

KAYNAKÇA

- Abazi, Enika - Doja, Albert (2016). From the communist point of view: Cultural hegemony and folkloric manipulation in Albanian studies under socialism. *Communist and Post-Communist Studies*, 49 (2). April 2016.
- Agolli, Ilirjan (2018), Gazeta e parë në tokat shqiptare: 'iskodra' e vitit 1868, ku asnjë fjalë nuk ishte shqip!, <https://telegrafi.com/gazeta-e-pare-ne-tokat-shqiptare-iskodra-e-vitit-1868-ku-asnje-fjale-nuk-ishte-shqip/>
- Ağırseven, Nehir (2015), Enver Hoca Dönemi ve Sonrası Arnavutluk, <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/413481?show=full>
- Akyol, Gürkan (2007), Balkan Politikasında Arnavutluk (1912 sonrası), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Aydın, Mehmet (2005), Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya.
- Andoni, Ben (2012), Kur censurohej në kohën e Zogut. . . EJO (European Journalism Observatory), <https://al.ejo-online.eu/media-dhe-politika/kur-censurohej-ne-kohen-e-zogut%E2%80%A6>
- Baki Ymeri. (2009), Një shekull e gjysmë publicistikë shqiptare, <http://www.zemrashqiptare.net/news/8040/nje-shekull-e-gjysme-publicistike-shqiptare.html?skeyword=a>
- Bebja, Aurenc (2017), Një Studimi i rrallë francez për shtypin shqiptar të Viteve 1848–1939, <https://www.balkanweb.com/nje-studim-i-rralle-francez-per-shtypin-shqiptar-te-viteve-1848-1939/>
- Birecikli, İhsan Burak (2016), Prens Vid: 1914 yılında Arnavutluk Prensliği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:9, Sayı:42
- Boriçi, Hamit (1997), Një Shekull E Gjysmë Publicistikë Shqiptare (1848-1997), Enti Botues Poligrafik “Gjergi Fishta, Tirane.
- Boriçi, Hamit (2009), Vështrim Im Panoramik Mbi Historinë E Shtypit Shqiptar, <http://www.Zemrashqiptare.net/news/8040/nje-shekull-e-gjysme-publicistike-Shqiptare.html?skeyword=a>
- Boriçi, Hamit-Lila, Jolanda (2020), Drita - Dituria Dergisi “Harf Öğretimi ve Tefekkür” (10 Ağustos 1884 - 11 Temmuz 1885), *Kebikeç Dergisi* Sayı:50, Ankara.
- Clayer, Nathalie (2013), Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Demirci, Kürşat (2007), Ortadoksluk, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 33, İstanbul.
- Dervishi, Megi (2019), A translator in power: Ernest Koliqi and his role during the fascist occupation of Albania, <https://123dok.org/document/oz1eg03y-translator-power-ernest-koliqi-role-fascist-occupation-albania.html>

Emin, Nedim (2014), Arnavutluk Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA Yayınları, İstanbul.

Evrensel Gazetesi. (2015), Kararlı Bir Komünist ve Enternasyonalist: Enver Hoca, <https://www.evrensel.net/haber/101880/kararli-bir-komunist-ve-enternasyonalist-enver-hoca>

Fevziu, Blendi (1996), Histori e shtypit shqiptar, 1848–1996, Shtëpia Botuese “Marin Barleti”, Tirane.

Follo, Valentina (2013), . The Power of Images in the Age of Mussolini, <https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2016&context=edissertation> S.

Geldenhuys Deon (2017), The Politics of International Seclusion: A Study of Self-Isolated States, Jan Smuts House, Johannesburg, file:///C:/Users/ademi/Desktop/The_Politics_Of_International_Seclusion.pdf

Gjergji, Elda (2011), The Albanian transition to Democracy as a path to European Integration (during the years 1990 – 2000).

Gjylbegaj, Viola (2015), Mass Media’s Influence On Society: A Case Study, Humanities and Social Sciences Review, 04/(01).

Godole, Jonilla (2013), Tipologjia e gazetarit shqiptar sot, <https://aab-edu.net/wp-content/uploads/2020/02/01-2013-SQ-06-Jonila-Godole-1.pdf>

Idrizi, Murtezan (2018), Osmanlı Sonrası Arnavut Kimliğinin İnşası, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış doktora tezi

Instituti Shqiptar i Medias (2020), Media në Tranzicion: reflektim pas tri dekadash, Friedrich-Ebert-Stiftung, Tiranë.

Kalemaj, Ilir (2014), Sfidat e shtypit të shkruar në epokën e globalizimit, <https://al.ejo-online.eu/mediat-e-reja/sfidat-e-shtypit-te-shkruar-ne-epoken-e-globalizimit>

Kërbizi, Marisa - Macaj, Edlira (2020), Albanian Literature in Its Critical Evaluation Process. Case Study: Periodicals, Interlitteraria, 25/2.

Klan Kosova (2020), 81 Vite Nga Pushtimi Italian Fashist I Shqipërisë. <https://klankosova.tv/81-vite-nga-pushtimi-italian-fashist-i-shqiperise/>.

Koleksionet Digjitale, <https://bibliotekadigjitale.bksh.al>

Komuniteti Mysliman I Shqipërisë. (2013), Zani i Naltë Revistë Shkencore Dhe Kulturore, VITI II (XVI), Sayı:5, (158), Tiranë.

Krasniqi, Afrim - Qiraxhi, Migen (2018), Albanian State and Society 1945–1990, Institute of Political Studies, <http://isp.com.al/wp-content/uploads/2018/02/Albania-1945-1990.pdf>

Londo, Ilda (2012), Major Trends of Media Development during Post-Communist Transition, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin-Deutschland.

Luku, Elvin (2013), Lindja e televizioneve private në Shqipëri, European Journalism Observatory, <https://al.ejo-online.eu/media-dhe-politika/lindja-e-televizioneve-private-ne-shqiperi>

Luli, Faik - Dizdari, Islam (2013). Përvjetori i botimit të revistës “Zani i Naltë”, <https://www.zaninalte.al/2013/11/pervjetori-i-botimit-te-revistes-zani-i-nalte/>

Maden, Fahri (2011), Arnavutluk’un Bağımsızlık Süreci (1877-1913), Avrasya Etüdleri Dergisi, Sayı:39, 2011/1, TİKA Yayınları, Ankara.

Marku, Mark (2009), Një Shekull E Gjysmë Publicistikë Shqiptare, <http://www.Zemrashqiptare.net/news/8040/nje-shekull-e-gjysme-publicistike-Shqiptare.html?keyword=a>

Marku, Mark (2012). Mediat shqiptare dhe specifikat e tregut lokal, <https://al.ejo-online.eu/ekonomia-e-medias/mediat-shqiptare-dhe-specifikat-e-tregut-lokal>

Media Ownership Monitor Albania (2018), History, <https://albania.mom-gmr.org/en/context/history/>.

Muka, Arben (2008), 70 radio shqip në 70 vite: 1938–2008, ABCMedia Center, Tirane, Albania.

Muka, Arben (2011), Spektri mediatik shqiptar në fund të luftës së Dytë Botërore: (shtator 1943–nëntor 1944), ISHM, Tirane.

Musaj, Fatmira-Nicholson, Berly (2011), Women activists in Albania following independence and World War I; ed. Sharp, Ingrid – Stibbe, Matthew (2011), *Aftermaths of War Women’s Movements and Female Activists 1918-1923*, Brill, Leiden-Netherlands.

Özkan, Ali (2012). Enver Hoca Döneminde Arnavutluk’ta Din-Devlet İlişkisi, . History Studies International Journal Of History, November 2012, Cilt:4, Sayı:4.

Özkan, Ali (2012a). Arnavutluk’ta Enver Hoca Dönemi İnsan Hakları ve Özgürlükler (1945–1985), Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic, Cilt:7, Sayı:3.

Paja, Sokol (2017), Shtypi komunist si një element i rëndësishëm në propagandën ateiste në regjimin totalitar shqiptar 1960–1970, <https://dspace.aab-edu.net/handle/123456789/267>

Pajo, Matilda (2016), Consequences of the totalitarian past on the Albanian post-communist society, s.77-82, edited by Prof. Dr. Jaime Ferri Durá, ICSSX, 10th International Conference on Social Sciences, 23 -24 September 2016, Proceedings Book, Volume I, Revistia, Madrid-Spain.

Reçi, Ardita (2021), Gazetarët shqiptarë nën regjimin monist, <https://exlibris.al/ardita-rci-gazetaret-shqiptare-nen-regjimin-monist/>

Rexhepi, Resul (2014), Revista “ZANI i NALTË” është një ndërmarrje e projektuar nga njerëz të mëdhenj, nga atdhetarë e ulema vizionar e largpamës, <https://bislame.net/znrrexhepi/>

- Sefa, Eriselda (2016), Culture Of Albania in Years (1928-1938), Anglisticum Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, Vol.5, No:3.
- Shabani, Fation (2015), Arnavutluk'ta Yayınlanan İslami Bilimsel ve Kültürel Dergilerin İçeriği ve Kritiği, Balkan Araştırmaları Dergisi, www.academia.edu
- Shqiptare, Zemra (2009), Një shekull e gjysmë publicistikë shqiptare, <http://www.zemrashqiptare.net/news/8040/rp-0/act-print/rf-1/printo.html>
- Skëndaj, Erida (2017), Media në Shqipëri, përpara pasqyrës, Komiteti Shqiptar I Helsinkit, https://ahc.org.al/wp-content/uploads/2020/01/MEDIA-PARA-PASQYR%C3%8BS_01.06.2018_Tip-1.pdf
- Sota, J., & Lutaj, L. (2021). Albania and the Education Policies of Italy from the Beginning Until the End Of The 30s of the Twentieth Century in Archival Documents and in the Albanian Press in General, Academic Journal Of Interdisciplinary Studies, Vol.10, No.3.
- Şimşir, Bilal N. (2001), Türkiye Arnavutluk İlişkileri (1985-1988), Ankara.
- Tanner, Marcus (ed.) (2015), A Blind Eye On News: Self-Censorship In The Albanian Media, Balkan Investigative Reporting Network, Sweden, Civil Rights Defender, Tirana.
- Tare, Denisa (2020). Roli I Shtypit Arberesh Në Mbrojtje Të Çështjes Kombëtare Shqiptare, https://www.researchgate.net/publication/341495916_Roli_i_shtypit_arberesh_ne_mbrojtje_te_ceshtjes_kombetare_shqiptare.
- Tufa, Agron (2020), Historiku i Revistave Si Historishkrim I Kulturës Kombëtare, <https://www.zaninalte.al/2020/07/historiku-i-revistave-si-historishkrim-i-kultures-kombetare/>
- Zajmi, Lorena - Petrak, Laura - Dervishi, Z. Lutfi (2019), Panorama e Medias në Shqipëri- studim mbi profesionistët e medias, Instituti Për Kërkime Dhe Alternativa Zhvillimi (IDRA), Tirana. <https://www.idrainstitute.org/files/Albanian%20Media%20Landscape.pdf>
- Zguri, R. (2017). Marrëdhëniet mes medias dhe politikës në Shqipëri. Tirane Friedrich-Ebert-Stiftung. 5
- Zickel, Raymond – Iwaskiw R. Walter (1992), Albania: A Country Study, U.S. Government Printing Office, Washington-USA.
- Zotaj, Bernard (2017), Shtypi Partizan, <https://telegraf.al/aktualitet/shtypi-partizan/>